

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 1600 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

69. évfolyam ▪ 2019. 1. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Arany Krisztina	
A levéltári hungarikakutatás helyzete, feladatai és lehetőségei a Magyar Nemzeti Levéltárban	5
FORRÁS ÉS ÉRTÉK	
Berényiné Kovács Gyöngyi	
A nemességkutatás forrásainak feltárása a Pest Megyei Levéltárban 1901–1967	21
MŰHELYMUNKÁK	
Laczlavik György	
A Károlyi Kutatócsoport a Magyar Nemzeti Levéltárban	35
Kohút Sára – Laczlavik György	
A scopeArchiv öt éve a Magyar Nemzeti Levéltárban	39
KILÁTÓ	
H. Németh István	
A városi reformáció kezdetei <i>Egy tematikus hungarika körút eredményei és tanulságai</i>	61
Sz. Simon Éva	
A törökországi hungarikakutatások aktuális helyzete	76
Ternovác Bálint	
Levéltári kutatás Dubrovnikban (Raguzában) <i>Tapasztalatok a középkori Észak-Balkánra vonatkozó legjelentősebb iratanyagot őrző levéltárról</i>	83
MÉRLEG	
Az ÁVH Somogy megyei osztályának hangulat- és helyzetjelentései (Ö. Kovács József)	87
„A mi reformata szent ekklésiánk...” (Brigovác László)	91
HÍREK	
A magyarországi levéltárak 2018. évi kiadványainak bibliográfiája (Konrad Aranka)	95
IN MEMORIAM	
Dr. Kredics László (Hermann István)	103

Arany Krisztina, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Berényiné Kovács Gyöngyi, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Brigovác László, levéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

H. Németh István, főosztályvezető

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Hermann István, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

Kohút Sára, igazgató-helyettes

- Magyar Nemzeti Levéltár, Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Unió Projekt Igazgatósága

Konrád Aranka, könyvtárvezető

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Laczlavik György, főosztályvezető

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Ö. Kovács József, megyei főigazgató-helyettes

- Magyar Nemzeti Levéltár

Sz. Simon Éva, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Ternovác Bálint, levéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Arany Krisztina

A levéltári hungarikakutatás helyzete, feladatai és lehetőségei a Magyar Nemzeti Levéltárban

Bevezető

Közismert tény, hogy a magyar történelem írásos forrásainak túlnyomó része elpusztult az elmúlt évszázadok során, jelentős mértékben behatárolva a történeti kutatások és végső soron múltunk megismerésének lehetőségeit. Ennek tudatában nem meglepő, hogy a modern kori magyar tudományos intézményrendszer és a magyar állam tudatosan törekedett arra, hogy ezt a hiányt lehetőség szerint pótolja. A szerencsésebb sorsú külföldi közgyűjteményekben őrzött magyar vonatkozású iratanyagok feltárása már a 19. században megkezdődött a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és a Magyar Történelmi Társulat kezdeményezésének köszönhetően. Ennek az eleinte eseti, később hatékonyabban koordinált iratmásolat-gyűjtésnek köszönhetően számos forráskiadvány jelent meg és a másolati gyűjtemények kéziratban megtalálhatóak az MTA Kézirattárában.¹

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) hungarika tevékenysége annak jogelődje, a Magyar Országos Levéltár és a megyei levéltárak révén több mint fél évszázadra nyúlik vissza. A változó jogszabályi, szervezeti és infrastrukturális környezetben végzett munka eredményeként az MNL OL jelenleg egy heterogén összetételű és keletkezésű, megközelítőleg 8 millió felvételt tartalmazó mikrofilmtári hungarika másolati gyűjteménnyel és folyamatosan gyarapodó, elsősorban digitális másolati állománnyal rendelkezik.² Ezzel párhuzamosan a 2012 előtt önállóan működő megyei levéltárak is kiemelkedő, szervezett és hosszú távú hungarika feltárási és gyűjtési tevékenységet végeztek, számos esetben a határ menti együttműködések és partnerség keretei között, a regionális adottságok és lehetőségek felhasználásával.³

---

¹ Óváry Lipót: Előszó. A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Első-harmadik füzet. Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, Bp., 1890–1901.; A hungarikakutatás történetére részletesen ld. Kollega, 1992.

² A hungarikakutatás történetére részletesen ld. Kollega, 1992; Viszket–Zentai, 2005.

³ A Magyar Levéltárosok Egyesülete két konferenciája: Kaposvár–Budapest 2003 kiadványa, II. rész, Szakmai nap a Balassi Bálint Intézetben. Szerk. Böör László. Bp., 2003. 205–253.

A levéltári hungarika jogszabályi környezete

A hungarika fogalma

Mit nevezünk külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagnak, – az egyszerűség kedvéért – levéltári hungarikának, vagy csak egyszerűen hungarikának? A 205/1971. számú MM-MTA⁴ utasítás értelmében a fogalom magában foglalja a mindenkori Magyarország lakosságára, területére, más államokkal való kapcsolatára vonatkozó, történeti értékkel bíró írott forrásokat, valamint a külföldön élő magyar személyek és magyar közösségek életét, történetét dokumentáló iratanyagokat is.

Ez a megengedő, tág hungarika fogalom elméleti síkon számos kérdést vetett fel az elmúlt évtizedekben. A tág, földrajzi és nemzetiségi alapon megalkotott definíció egyes esetekben valóban megtévesztő lehet, ahogyan erre Borsa Iván 1986-ban a Levéltári Szemlében megjelent tanulmányában rámutatott.⁵ Gyakorlati szempontból már az 1960-as években felmerült az igény a tágan értelmezhető levéltári hungarika rendszerén belül egy prioritási sorrend felállítására annak érdekében, hogy a feltárás és gyűjtés hatékonyságát növelni lehessen. Ennek érdekében a hungarika lelőhelyeket csoportosították és rangsorolták egyrészt általában a földrajzi, másrészt az írott történeti források szempontjából prioritásként kezelt régiók figyelembe vételével. Ennek megfelelően a történelmi Magyarország területén lévő utódállamok, a vele huzamosabb ideig közvetlen és rendszeres kapcsolatban álló, történelmére jelentős befolyást gyakorló államok,⁶ végül pedig az egyéb földrajzi régiók kerültek egy-egy csoportba.

A besorolás alapján tehát kiemelt jelentőségű és így prioritást élvez a Kárpát-medence államaiban őrzött, 1918 előtt keletkezett iratanyagok megismerése, feltárása, – lehetőség szerint – másolatban történő gyűjtése.⁷ Ugyanakkor éppen ebben a régióban a dokumentumok biztonságos őrzése, rendezettsége és kutathatósága nem mindig megoldható/megoldott, ami a feltárás nehézségét és fontosságát növeli. Tökéletes megoldás a feltárandó régiók, államok, intézménytípusok felosztására feltehetőleg nem létezik, ugyanakkor ezt a csoportba sorolást egyes esetekben, például a Vatikán, illetve egyes csehországi családi levéltárak stb. kapcsán joggal érte kritika az elmúlt időszakban.⁸

Az elmúlt évtizedben előtérbe került a magyar vonatkozású külföldön őrzött iratok közül a magyar diaszpórák iratainak gyűjtése is, amely korábban nem kapott túl nagy figyelmet. A megnövekedett érdeklődés egyrészt a rájuk irányuló fokozott

---

⁴ A művelődésügyi miniszter és a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának együttes utasítása.

⁵ Borsa, 1986; Fazekas, 2013

⁶ Sz. Simon, 2013; Fazekas, 2013; Varga, 2003

⁷ Komjáthy, 1965; MNL OL, Hungarika stratégia, 2015. január 28.

⁸ Fazekas, 2013: 8.

kutatói és állami intézményi érdeklődésnek köszönhető, másrészt a 2000-es évek során világossá vált, hogy eltűnőben van az a nemzedék, amely még őrzi az emigráns iratokat, illetve tudomással bír hollétükről. Sok esetben a dokumentumokra vonatkozó információk, vagy éppen a magyar nyelvismeret hiánya okozza, hogy az iratanyagok valós értékét felmérni sem tudják helyben, pedig ezek a megőrzött iratanyagok a 19. század második felétől külföldre került magyar közösségek sorsát, mindennapjait dokumentálják. A tapasztalatok azt is mutatják, hogy ezek az emigrációs hagyatékok nemcsak a kivándorlás és a külföldi mindennapok emlékét őrzik, hanem számos esetben az emigrációban élők anyagában egyéb jelentős történeti értékkel rendelkező iratok is előfordulnak, köztük család- és társadalomtörténeti szempontból értékes magániratok (történelmi családok iratai, naplók, memoárok, oklevelek, címereslevelek).

A levéltári hungarika feladatok jogszabályi környezete

A levéltári hungarikával kapcsolatos feladatokat jelenleg az 1995. évi LXVI. törvény (Ltv.) 17. § (2) d) pontja, valamint a 1107/2018. (III. 19) sz. Kormányhatározat szabályozza. Ennek értelmében a Magyar Nemzeti Levéltár törvény által előírt kötelessége a külföldön, köz- és magángyűjteményekben őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok feltárása, nyilvántartása, indokolt esetben másolatban, illetve eredetiben történő gyűjtése. A törvény értelmében a Magyar Nemzeti Levéltár

- feltárja,
- nyilvántartja és
- gyűjti (másolatban beszerzi vagy megvásárolja) a magyar vonatkozású külföldi levéltári anyagot.

Az iratgyűjtés feladatát a levéltári gyűjtőköri munkát szabályozó 27/2015 (V. 27) EMMI rendelet pontosítja az alábbiak szerint:⁹

14. § „A levéltár az őrzésében lévő levéltári anyag forrásértékének gazdagítása céljából

- a maradandó értékű magániratot
- megvásárolhatja,
- ajándékként elfogadhatja,
- ingyenes letétként megőrizheti,
- más, a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény szerinti közgyűjteménytől (a továbbiakban: közgyűjtemény) átveheti a gyűjtőköréhez igazodóan, valamint

⁹ 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet A közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről.

- a más tulajdonában vagy birtokában őrzött levéltári anyagról tartós levéltári megőrzést lehetővé tevő technikával másolatot készíttethet, és azt állományába veheti.” A 27/2015 (V. 27) EMMI rendelet szintén rendelkezik az MNL hungarika feladatköréről, bár az Állományvédelem (15. pont) alá sorolja azt:
- „23. § (4) Az MNL a magyar vonatkozású külföldi levéltári anyag feltárásával, nyilvántartásával és gyűjtésével kapcsolatosan az Ltv.-ben meghatározott feladatait belső szabályzatában foglaltak szerint végzi.”

A hatályos törvényi szabályozás figyelembevételével 2015-ben hungarika stratégia készült az MNL-ben.¹⁰

Az MNL Hungarika munkacsoportjának felállítása

A fenti törvényi szabályozás értelmében a hungarika feladatkör komplex, amelynek egyes részfeladatai a 2012-ben létrejött MNL teljes szervezeti struktúráját, annak tagintézményeit is érintik.

Ennek megfelelően a Magyar Nemzeti Levéltár munkatársai részvételével 2015-ben munkacsoport alakult az MNL hungarikagyűjtéssel kapcsolatos, szertágazó tevékenységének összehangolására és a feltárási lehetőségek hatékonyabb kihasználására. A 2015 augusztusában működni kezdett hungarika munkacsoport jelenleg kis létszámú, a folyamatban lévő projektek résztvevői alkotják, de reményeink szerint dinamikusan bővülni fog az MNL tagintézményeiben dolgozó olyan munkatársakkal, akik jelenleg is végeznek, illetve a közeljövőben terveznek hungarika feltárásokat vagy konkrét javaslatok, ötleteik vannak új projektek elindítására.

2017 decemberében az Országos Levéltárban megrendezett *V. Aktakaland blogtalálkozó* ugyan elsősorban a kutatók tájékoztatását szolgálta, ugyanakkor hosszú idő után először adott lehetőséget arra, hogy az MNL tagintézményeinek hungarika feladatokat végző munkatársai átfogóan tájékozódjanak a folyamatban lévő feltárási és gyűjtési projektekről. (Korábban részeredmények bemutatására nyílt lehetőség egy-egy rendezvény keretein belül.)¹¹ A blogtalálkozó nem titkolt célja volt az együttgondolkodás és együttműködés megalapozása és a munkacsoport létszámának bő-

---

¹⁰ A Magyar Nemzeti Levéltár hungarika stratégiája.

¹¹ Ilyen volt 2015. november 28-án az MNL OL szervezésében megvalósuló őszi Levéltári Éjszaka, amelyen egy előadás a tengerentúli hungarika mentésről számolt be (Kovács Eleonóra: Emigráns iratok gyűjtésének tapasztalatai. A Szathmáry-hagyaték); 2016. május 5–6. MNL VeML szervezésében Hagyatékok feldolgozásának interdiszciplináris tanulságai című konferencián a Hagyaték-mentés-gyűjtés: emigráns magyarok iratainak gyűjtési tapasztalatai az MNL OL-ban. Az elhangzott előadás elérhető a videotorium linken: <https://videotorium.hu/hu/recordings/13274/1nap-harmadik-ules-kovacs-eleonora>. (Utolsó megtekintés: 2019. április 8.) 2016. december 5-én az MNL OL-ban „Bővülő történelem – emigráns iratok gyűjtése a Mikes Kelemen-program keretében” több előadás.

vítése.¹² Ez utóbbi továbbra is feladatként jelentkezik. Érdemi munkaszervezésre és koordinálásra, a régiós csoportok felállítására, a munkacsoportban szívesen részt vevő csoporttagok és vezetők „megtalálására”, az ehhez szükséges személyes egyeztetésekre jelenleg humán erőforrás hiányában nincsen lehetőség, tekintettel arra, hogy jelenleg az MNL még nem rendelkezik teljes munkakörben hungarika feladatokat ellátó munkatárssal.

Amennyiben teljes körű munkacsoport felállítására lehetőség lesz, a jelenlegi tervek szerint szerkezete leképezné a hungarika feltárás prioritásaiban megfogalmazott régiókat, s ennek értelmében a három fő kategóriát lefedő további almunkacsoportokra oszlana majd.

I. Tervezett Hungarika régiós csoportok

KATEGÓRIA	RÉGIÓ/MUNKACSOPORT	ORSZÁG
I.	Szlovákia	Szlovákia
	Erdély, Partium, Kárpátalja	Románia, Ukrajna
	Horvátország, Szerbia, Szlovénia	Horvátország, Szerbia, Montenegró, Szlovénia
II.	Ausztria	Ausztria
	Oroszország	Oroszország
	Törökország	Törökország
	Itália	Vatikán, Olaszország
III.	Közép-Európa	Németország, Csehország, Lengyelország
	Európa	Anglia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Svájc, Észtország, Finnország, Norvégia, Dánia, Svédország, Bulgária, Görögország, Spanyolország, Portugália
	Tengerentúli magyar diaszpórák	Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Argentína, Brazília, Mexikó, Venezuela, Ausztrália, Izrael stb.

A felállítandó almunkacsoportok működésének feltétele a munkacsoport tevékenységének szervezése, a rendszeres kapcsolattartás biztosítása, egy közös platform (például egy honlap oldal) működtetése, a tartalomszolgáltatás rendszerességének biztosítása. Emellett érdemes figyelembe venni azt is, hogy az érdemi feltáró, gyűjtő és az ezzel kapcsolatos utómunkálatok (a másolati iratanyag állományba vétele, jegyzékelése, kutathatóvá és elérhetővé tétele) elvégzése nemcsak további humán

¹² A rendezvényen elhangzott előadások anyaga elérhető <https://aktakaland.wordpress.com/2017/11/17/5-blogtalalkozo-hungarika/> oldalon lévő videotorium linkeken. (Utolsó megtekintés: 2019. április 8.)

erőforrás szükséglet függvénye, mivel az érdemi hungarika feltáró projektek megvalósításához dologi költségkeret is szükséges.

Hungarika nyilvántartás

Kiemelt feladat a hungarika nyilvántartás teljes körű létrehozása és annak folyamatos aktualizálása. Ez elengedhetetlen feltétele a jövőbeli hungarika iratfeltárások és a hungarika gyűjtés hatékony megszervezésének, amit az intézmény csak jól működő hungarika nyilvántartás alapján tud végezni.

A teljes körű hungarika nyilvántartást szűkebb értelemben véve az MNL állományában lévő hungarika iratmásolatok (az MNL OL Másolatok gyűjteménye, valamint az MNL tagintézményeinek másolati gyűjteményei), a hungarika jelentések és a feltárt, de az MNL által másolatban nem őrzött magyar vonatkozású levéltári iratokat nyilvántartó hungarika kataszter együttesen képezik.

Az MNL Országos Levéltárában a megváltozott intézményi struktúrában a Mikrofilm-tár és ezzel a Mikrofilm-tár 12%-át kitevő Hungarika gyűjtemény kezelését a Reprográfiai Osztálytól a Magánlevéltárak és gyűjtemények főosztálya vette át 2013-ban.¹³ Annak érdekében, hogy áttekintést kapjon a korábbi hungarika feltárások eredményeivel és a hungarika másolati anyag tartalmával kapcsolatban, a főosztály 2014-ben általános revíziót végzett a Mikrofilm-tárban, amelynek neve ezzel egyidejűleg „Másolatok gyűjteménye” névre változott, mivel az MNL OL egyéb másolati gyűjteményei is itt nyertek elhelyezést.

Az MNL Levéltári Nyilvántartó Rendszere (scopeArchiv) lehetőséget nyújt egy könnyen kezelhető, az MNL egyéb nyilvántartásaival kompatibilis, komplex hungarika nyilvántartás kialakítására. A működőképes nyilvántartás megteremtésének első lépéseként 2013 és 2015 között az MNL OL Magángyűjtemények Főosztálya két új űrlapot hozott létre a scopeArchiv-on belül: a hungarika kataszter (HK) és a hungarika jelentés (HJ) űrlapokat.¹⁴

A HK és HJ űrlapok nagyban megkönnyítik a folyamatban lévő feltárások eredményeinek nyilvántartását. A hungarika feltáró utak jelentéseinek állományba vétele korábban nem történt meg, ezért a másolati gyűjteményen belül 2013–2018 között megtörtént a Hungarika jelentés gyűjtemény részben utólagos állományba vétele és érdemi feldolgozása. A gyűjteményen belül két nagyobb levéltári egységet alakítottunk ki: a Lezárt gyűjtemény (X 10810) az 1957 és 1991 között, központilag koordinált hungarika feltáró utakról szóló jelentéseket tartalmazza, míg a HJ sorozat (X 10811)

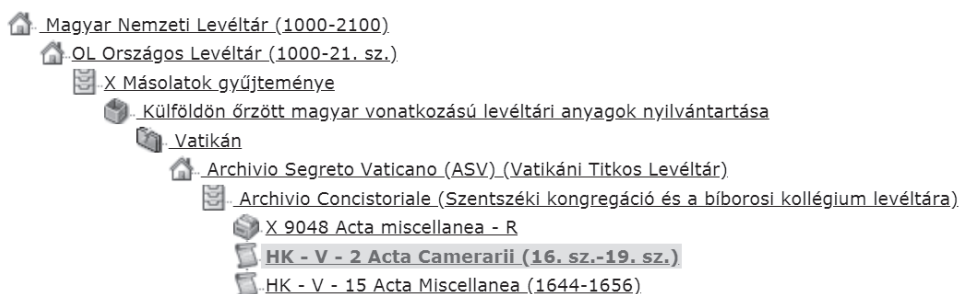
---

¹³ Laczlavik György: A hungarika-nyilvántartás feladatai és az MNL megújított gyakorlata, előadás. MLE Vándorgyűlés, Esztergom, 2013.

¹⁴ Bakó Zsigmond: Hogyan kutassunk hungarikát a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában. Előadás. V. Aktakaland Blogtalálkozó, MNL, 2017. november 17. <http://videotorium.hu/hu/recordings/19260> (Utolsó megtekintés: 2019. április 15.)

a 2002 óta, elsősorban egyéni kutatási pályázatok (Klebelsberg Kuno Ösztöndíj és NKA Ithaka pályázatok) eredményeként a levéltárnak megküldött hungarika jelentéseket tartalmazza. A feldolgozás és közzététel eredményeként jelenleg az MNL online iratkeresőjében (scopeArchiv) elérhetőek a hungarika jelentések adatai.

1. X 10811 helye a levéltári struktúrába

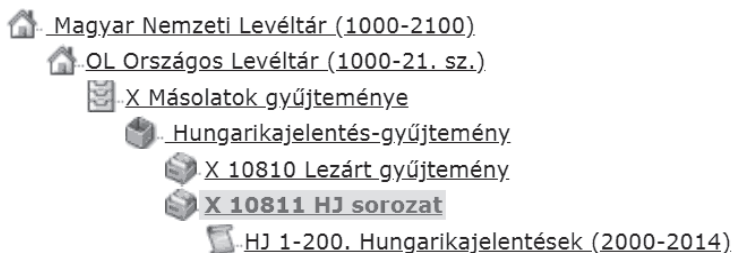

Az MNL OL Másolatok gyűjteményében (X szekció) található a hungarika másolatok gyűjteménye a „Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása” megnevezésű leírási egység alatt (benne a külföldi iratfeltárások, kétoldalú mikrofilmcserek eredményeként keletkezett iratmásolatok és azok papírnagyításai, és a keletkezésükre, valamint a hungarika feltárásokra vonatkozó információkat tartalmazó Hungarikajelentés-gyűjtemény). A másolatokat a gyűjtemény keletkezésének idejétől őrzési helyük szerint tartották nyilván, vagyis ország–levéltári intézmény–fond struktúrában.

A másolatban őrzött iratok adatai mellé kerülnek, azokat kiegészítve a hungarika nyilvántartás (kataszter) második pillérét alkotó HK (Hungarika kataszter) leírási egységek, az eredeti őrzési hely pontos megjelölésével a másolatok tektonikájának megfelelően. A HK bejegyzések az eredeti iratokra vonatkozó adatokon túl tartalmazhatnak a levéltárak anyagáról a kutatók által készített segédleteket, jegyzékeket. A Hungarika kataszter megtervezését követően a kataszterépítés tesztelését a Hungarikajelentés gyűjtemény feldolgozásával végeztük el, részben tapasztalatszerzés céljából, részben mert a jóval terjedelmesebb, mikrofilmtári másolati gyűjtemény feldolgozásához szükséges humán erőforrással nem rendelkezünk/rendelkezünk. Így jelenleg az X 10811 törzsszám alatt őrzött leírási egységekre és a 2015–2019 között az MNL OL levéltári koordinációjával zajló, a tengerentúli magyar diaszpóra közösségek körében folytatott iratanyaggyűjtést célzó Mikes Program keretében feltárt hungarika anyagokra vonatkozó metaadatok betöltése zajlik, eddig összesen 404 HK bejegyzés készült el.¹⁵

¹⁵ A Mikes programmal kapcsolatban ld. Arany, 2017.

2. A HK bejegyzések és a hungarika másolati anyag elhelyezkedése a levéltári struktúrában

Az MNL OL mikrofilmtári másolati gyűjtemény revíziója is szükségessé vált. A Magánlevéltárak és gyűjtemények főosztálya 2016-ban kezdte meg az Országos Levéltár másolati gyűjteményeinek feltárását, a meglévő jegyzékek revízióját és a gyűjtemény adattartalmának feldolgozását. Első lépésként a Mikrofilmtári hungarika gyűjtemény jelentős részét kitevő szlovákiai másolati anyag jegyzékeinek és mikrofilmmásolatainak összevetése kezdődött meg. A revízió eredményeként megállapítható volt, hogy a jegyzékek rendkívül pontatlanok, tételes ellenőrzésük elengedhetetlen. Emellett egyéb, folyamatban lévő projektekhez kapcsolódva a Mohács előtti iratmásolatok revíziója is megkezdődött, első lépésként a Mohács előtti másolati gyűjtemény (Diplomatikai Fényképtár = DF) és a mikrofilmmásolaton őrzött mintegy 3 millió felvételt számláló Mohács előtti iratanyag összevetése folyik a tekercsek digitalizálásával párhuzamosan.

Tekintettel arra, hogy az Ltv. az MNL feladatkörébe sorolja az országos levéltári hungarika nyilvántartás létrehozását és működtetését, további fontos feladat lenne a magyarországi, hungarika másolati anyagot őrző levéltárak (egyházi levéltárak, egyetemi levéltárak stb.) hungarika állományának feltérképezése és a hungarika kataszterben történő rögzítése.

Hungarika iratfeltárás

Az iratfeltárás az első lépés mind a hungarika kataszter működtetéséhez, mind a hatékony iratmentés, a másolatban vagy eredetiben történő iratanyaggyűjtés megvalósításához. A külföldön őrzött magyar vonatkozású iratanyagok szervezett feltárása érhetően költséges és összetett feladat, amely jelentős pénzügyi és személyi feltételeket igényel. Az 1990-es évektől a levéltárakban a szervezeti és pénzügyi lehetőségek erre nem voltak elegendőek. Ennek ellenére Budapest Főváros Levéltára (BFL) részéről fontos kezdeményezés indult a 2000-es évek elején, amely elsősorban a hungarikafeltárás szempontjából prioritást élvező, a fellelhető magyar vonatkozású iratanyagok túlnyomó részét őrző szomszédos államok levéltári állományának feltérképezését és áttekintő jegyzékek készítését célozta. A tervet a Magyar Levéltárosok

Egyesülete és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta, így az elmúlt két évtizedben a BFL kiadásában elkészült a Kárpát-medence levéltári forrásai sorozat első négy kötete.¹⁶

Az MNL is csatlakozott a szakmai kezdeményezéshez, így 2011-ben a magyar és román szakmai partnerek megállapodást kötöttek, amelynek értelmében kölcsönöségi alapon mindkét fél vállalta a megállapodásban megjelölt levéltárakban Erdélyre vonatkozó levéltári egységek feltárását és jegyzékelését. A tervezett segédletek közül eddig összesen négy kötet jelent meg, ezen belül három, a romániai levéltári anyagok feltárását tartalmazó kötet, Hargita, Maros és Máramaros megyék levéltári jegyzékeit tartalmazza.¹⁷ Utóbbi kötet bemutatója kapcsán 2015-ben került sor „Hungarica-kutatás, avagy haszontalan segédletek gyártása?” címmel konferenciára, amelyen az előadók az iratfeltárások jelentőségét és jövőbeli lehetőségeit elemezték.¹⁸

A megyei levéltárak szisztematikus hungarika feltáró tevékenységén belül kiemelt jelentőségű a Somogy Megyei Levéltár évtizedes feltáró és rendező munkája a Rijekai Állami Levéltárban. A horvát–magyar együttműködésben elvégzett rendezés és jegyzékelés eredményeként ma elérhető és kutatható a Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság 1870–1918 közötti iratainak segédlete nyomtatva és a Fiumei és magyar–horvát tengerparti királyi kormányzó iratainak repertórium online a levéltár honlapján.¹⁹ Emellett számos más megyei levéltár is végzett és végez iratfeltárást az évtizedek alatt kialakított jó nemzetközi szakmai kapcsolatoknak köszönhetően. A fő figyelem itt is a környező utódállamokban őrzött levéltári iratanyagok feltárására összpontosul, de vannak példák portugáliai és tengerentúli, elsősorban emigrációs feltárásokra és másolatban történő gyűjtésre.²⁰

¹⁶ Novák Veronika: A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938–1945 között 1. (A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek 1.) Bp., 2004.; Delehan Mihajlo–Kutassy Ilona: A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi osztályának magyar provenienciájú fondjai 1919-ig és 1938–1945 között. (A Kárpát-medence levéltári forrásai. 1. Fond- és állagjegyzékek 2.) Bp., 2009.; Fodor István–Apró Erzsébet: A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig. (A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek 3.) Bp., 2008.; Bariska István–Dominkovits Péter–Tilcsik György: A Burgenlandban található magyar provenienciájú fondok és állagok 1921-ig. Gordana Šövegeš Lipovšek: A szlovéniai Maribor levéltárban található magyar provenienciájú fondok és állagok 1921-ig. (A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek 4.) Bp., 2012.

¹⁷ A sorozat romániai feltárásokat tartalmazó kötetei: Bicsok Zoltán: Hargita megye. Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei 9., Magyar Nemzeti Levéltár–Archivele Nationale ale Romaniei, Bp.–Bukarest, 2014.; Pál-Antal Sándor, Maros megye. Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei 12. Magyar Nemzeti Levéltár–Archivele Nationale ale Romaniei, Bp.–Bukarest, 2014.; Guseth, Klara–Buciuman, Ana-Maria–Varga Zsolt: Máramaros megye. Az 1918–1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei 11. Magyar Nemzeti Levéltár–Archivele Nationale ale Romaniei, Bp.–Bucuresti, 2015.

¹⁸ Hungarica-kutatás, avagy haszontalan segédletek gyártása? Konferencia és könyvbemutató. Budapest, 2015. november 11.

¹⁹ http://mnl.gov.hu/mnl/sml/fiumei_es_magyar_horvat_tengerparti_kiralyi_kormanyzo_iratainak_repertoriuma (Utolsó megtekintés: 2019. április 15.); Dr. Bősze Sándor – Prof. Goran Crnković szerk. Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság iratai 1870–1918. Kaposvár–Rijeka, 2011.

²⁰ Garadnai–Szatucsek, 2017; Czetz–Szűts, 2018.

A nagyobb lélegzetű projektek között a teljesség igénye nélkül érdemes említeni az MNL Veszprém Megyei Levéltárának pozsonyi feltárását, az MNL Nógrád Megyei Levéltárának szlovákiai feltárásait, az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának évtizedes kárpátaljai és romániai iratfeltáró és digitalizáló tevékenységét, az MNL Vas Megyei Levéltára szlovéniai, valamint az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának romániai iratfeltáró tevékenységét.²¹

Az elmúlt évtizedekben a hungarikán belül komoly figyelem irányult a Kárpát-medencei egyházi anyakönyvek feltárására, nyilvántartására és digitalizálására.²² Ezt, illetve általában a Kárpát-medence egyházi forrásait elsősorban az egyházi levéltárak végezték hosszabb távú projektek keretében.²³ Az egyetemi levéltárak feltárásai között mindenképpen említésre méltó a Szegedi Tudományegyetem Levéltára által 2014 tavaszán indított program, amelynek célja a szegedi egyetem jogelődje, a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem 1872–1919 közötti működésével kapcsolatos levéltári és könyvtári dokumentumok feltárása különféle kolozsvári, marosvásárhelyi és magyarországi gyűjteményekben.²⁴

A viszonylag kevés szisztematikus iratanyag-feltárás mellett a 2000-es éveket elsősorban a sok kis feltáró projekt jellemezte. Ezek egy részét továbbra is a levéltárak/levéltárosok végezték gyakran egyéni megkeresésekre, felajánlásokra reagálva, az intézményi humán erőforrás lehetőségek függvényében, esetenként az éves munkatervben felül tervezve, időnként szabadság terhére. A feltáró utak finanszírozása a levéltárak költségvetéséből nem megoldható, ezért pályázati források bevonására van szükség, bár az ehhez szükséges intézményi önrész (például napidíj) biztosítása is problémát okozott időnként az elmúlt években. Az NKA 2012 előtt főként az iratmentéshez szükséges előzetes feltárást célzó külföldi utakat támogatta, később feltárásra is lehetett pályázni.²⁵ Az NKA pályázatai elsősorban a közgyűjtemények

²¹ MNL-OL X 10811 - HJ-224 Boross István (VeML) 2007–2015, NKA ösztöndíjjal támogatott szlovákiai kutatása, 2007–2015; MNL-OL X 10811 - HJ-204 Tyekvicska Árpád (MNL NML) 2013. évi NKA ösztöndíjjal támogatott szlovákiai kutatása, 2013; <http://www.szabarchiv.hu/drupal/bereg-varmegye-foispanjanak-iratai-1342%E2%80%931800>; <http://www.szabarchiv.hu/drupal/szatmar-varmegye-leveltara-fondul-%E2%80%9Eprefektura-judetului-satu-mare%E2%80%9D-1402%E2%80%931919>. Utolsó megtekintés: 2019. április 15.

²² A 2017. január 20-án az MNL OL-ban tartott. Aktakaland 3. blogtalálkozóján Kohút Sára: A Kárpát-medencei anyakönyvi kataszter adatbázisának koncepciója címmel tartott előadást.

²³ Ld. a Turul 2012. 1. számát, Apró Erzsébet: Anyakönyvi kutatások lehetőségei a Vajdaságban. Turul, 2012. 1. sz. 11–16.; Bernád Rita Magdolna: A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár anyakönyvei. Uo. 17–22.; Botlik József: Anyakönyvi kutatások lehetőségei Kárpátalján. Uo. 23–28. Ld. még a Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár Editiones Archivii Districtus Reformatorum Transtibiscani címmel megjelenő sorozatának egyes köteteit.

²⁴ MNL-OL X 10811 - HJ-271 Vajda Tamás 2016. évi KKÖ ösztöndíjjal támogatott romániai kutatása, 2016.

²⁵ A teljesség igénye nélkül: MNL-OL X 10811 - HJ-222 dr. Kollega Tarsoly István, Kovács Eleonóra (MNL OL) 2014. évi NKA (ITHAKA) ösztöndíjjal támogatott kanadai kutatása, 2014; MNL OL - X 10811 - HJ-221. Nóvé Béla, Kurecskó Mihály és Avar Anton (MNL OL) 2014. évi NKA ITHAKA ösztöndíjjal támogatott amerikai (USA) kutatása; MNL-OL X 10811 - HJ-225 Reisz T. Csaba, Kovács Eleonóra (MNL OL)

számára kínáltak finanszírozást a hungarikakutatáshoz. A '90-es évek végén a hungarikakutatás fontos része lett a Klebelsberg Kunó ösztöndíj, amelyet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának 8/1999. rendelete alapján hoztak létre.²⁶ Az MNL együttműködésre törekedve, a Klebelsberg kutatásoknak szakmai segítséget adva az új információk, kutatási eredmények integrálását segíti. Egy-egy Klebelsberg ösztöndíjas kutatás megkezdése előtt a nemzeti közgyűjtemények (a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár és az MNL) igazolást adnak ki arról, hogy az adott téma hungarikakutatás szempontjából jelentősnek számít-e. Egy-egy Klebelsberg kutatás lezárultakor az MNL megkapja az ösztöndíjat elnyert kutatók kutatási eredményeit. A beszámolási kötelezettséget előíró állami Hungarika feltárássra kiírt ösztöndíjak lebonyolítása során az MNL igyekezett az elmúlt években a levéltári feltárások és a HK építés szempontjait érvényesíteni mind az ösztöndíj kiírás, mind a beszámolók formai és tartalmi kritériumainak átalakításával, együttműködve a kiíró szervezettel.

A beszámolók hasznosulását első körben az MNL OL Hungarikajelentés-gyűjteményének feldolgozása biztosítja. Tekintettel arra, hogy az MNL a pályázatadási folyamatnak is részese részben a hungarika igazolások kibocsátása, részben a pályázatok véleményezése révén, az elmúlt években lehetővé vált a pályázókkal, illetve az ösztöndíjasokkal való rendszeres kapcsolattartás és együttműködés, amely jelentős eredményként értékelhető.

A feltárások hatékonyabbá tétele a jövőben a minél szélesebb körű együttműködés függvénye. Szoros együttműködést szükséges kialakítani azokkal az intézményekkel, amelyek állandó partnerek a külföldi iratfeltárás területén. A Kárpát-medence magyar forrásainak feltárássában a határon túli magyar kutatók és egyesületek eddig is aktívan részt vettek, munkájuk nagyban hozzájárult a feltárások sikerességéhez.²⁷ Az 1926-ban kötött Badeni egyezmény értelmében felállított Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség, illetve a rendszerváltás után megalapított Moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központ keretén belül működő Levéltári Intézet delegátusai hivatali munkaként, a helyi adottságok függvényében szintén aktívan

---

2013. évi NKA (ITHAKA) ösztöndíjjal támogatott amerikai (USA) kutatása, 2013. MNL-OL X 10811 - HJ-229 Czenthe Miklós (EOL) 2013. évi NKA ösztöndíjjal támogatott szlovákiai kutatása, 2015; MNL-OL X 10811 - HJ-254 Mihalik Béla 2015. évi KKÖ ösztöndíjjal támogatott olaszországi és vatikáni kutatása, 2015.

²⁶ NKÖM 8/1999. rendelete; módosításai: 27/2007 (VI. 15.) OKM (Balassi Intézet megalakulása után) 15/2010 (XII. 14.) KIM rendelet.

²⁷ A teljesség igénye nélkül: Mezei Zsuzsanna: Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (1867–1918). Analitikus levéltár. Ministarstvo vera i prosvet Kraljevine Ugarske (1867–1918). Analitički inventar. Arhiv Vojvodine, Novi Sad, 2016–2019. (Levéltári tudományos kiadvány, Naučoinformativna sredstva o arhivskoj građi, 19/1–2.; Csatóry György: A máramarosi öt koronaváros a Rákóczi-szabadságharc idején. Iratok 1703–1711. Ungvár, 2003. Uő: Magyar katonai- és kémelhárítási iratok a Kárpátaljai Állami Levéltárban, 1938–1944. Beregszász–Ungvár, 2016.

foglalkoztak/foglalkoznak hungarika feltárásával, másolatban történő gyűjtésével.²⁸ A jelenleg folyamatban lévő, szisztematikus oroszországi hungarikafeltárások elsősorban a II. világháború idején elhurcolt magyar hadifoglyokra vonatkozó iratok feltárását tűzte ki célul. Emellett több feltárási projekt előkészítése is folyik az Orosz–Magyar Levéltári Vegyesbizottság keretei között.²⁹

A magyarországi levéltárak, elsősorban az MNL és a BFL, az elmúlt években több sikeres projektet valósítottak meg mind a bécsi levéltári delegációval, mind a 2003 óta működő moszkvai delegátusokkal együttműködésben.³⁰ Az eredmények azt mutatják, hogy a jövőben is érdemes a levéltári feltárásban minél nagyobb mértékben együttműködni. Erre az MNL felállítandó hungarika Ausztria és Oroszország munkacsoportjai megfelelő alapot nyújthatnak, ezért a levéltári delegátusok tevékenységét érdemes lenne összehangolni a munkacsoportok tevékenységével azok érdemi felállítása után. Más külföldi magyar kulturális intézetek is támogatják a székhelyükön zajló hungarika kutatásokat, különös tekintettel a Római Magyar Akadémia, a Bécsi illetve Isztambuli Magyar Történelmi Intézet tevékenységére. Segítségük kiváló helyi kapcsolatrendszerüknek és helyismeretüknek köszönhetően nélkülözhetetlen ezekben a régiókban.³¹ Emellett az elmúlt években az MNL OL együttműködést alakított ki olyan akadémiai és egyetemi kutatócsoportokkal, amelyek hungarika anyagok feltárását tűzték ki célul. (pl. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vestigia kutatócsoportja).³²

²⁸ Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai I.: A Birodalmi Udvari Tanács és a Birodalmi Udvari Kancellária levéltára 1. rész (Levéltári leltárak 76.) Bp., 1979.; Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai I.: A Birodalmi Udvari Tanács és a Birodalmi Udvari Kancellária levéltára 2. rész (Levéltári leltárak 76.) Bp., 1979.; Buzási János: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs: A Birodalmi Levéltárak magyar vonatkozású iratai II.: Mainzi Főkancellári Levéltár (Levéltári leltárak 76.) Bp., 1979.; Fazekas István: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp., 2015. (A Országos Levéltárának kiadványai. I., Levéltári leltárak 10.)

²⁹ Szabó, 2018, Varga, 2003

³⁰ Garadnai–Szatucsek, 2017: 55.

³¹ *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*, Misszionáriusok jelenései Magyarországról és Erdélyről (1627–1707), *Berichte von Missionären über Ungarn und Siebenbürgen (1627–1707)*, edidit István György Tóth, Roma–Budapest, 1994. *Hungarici monasterii ordinis Sancti Pauli primi heremiate de urbe Roma, Instrumenta et priorum registra, transcripsit et edidit Lorenz Weinrich, [a cura di] István Zombori*, Roma–Budapest, 1999. *Lettere di principi, Segreteria di Stato, Litterae principum ad papam (1518–1578)*, Fejedelmi levelek a pápának (1518–1578), transcripsit et edidit József Bessenyei, a cura e trad. di Péter Kulcsár, Gábor Nagy, Roma–Budapest 2002. Tamás Végshéó, „Catholice reformare”, Ágoston Benkovich O.S.P.P.E. missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702), „Catholice reformare”, Benkovich Ágoston O.S.P.P.E. apostoli misszionárius, váradí püspök (1631–1702), Istituto delle Ricerche sulla Storia Ecclesiastica nell’Università Cattolica „P. Pázmány”, Istituto Storico „Fraknói” presso l’Accademia d’Ungheria in Roma, Budapest–Roma, 2007, (Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae, Series I: Collectanea Vaticanae Hungariae, Classis II, Tom. 2).

³² A Domokos György, Mátys Norbert, Armando Nuzzo által vezetett Vestigia kutatócsoport által feltárt és digitalizált olaszországi források adatbázisa elérhető a www.vestigia.hu oldalon. A feltárt

Kiemelten fontos tehát a rendszeres egyeztetés a hungarika feltárást célzó pályázatokat kiíró szervezetekkel, valamint a korábbi hungarika jelentések adattartalmának hasznosítása a pályázati folyamat során. Ennek eredményeként kerülhet sor nagyobb projektek megvalósítására. Mindehhez egy ténylegesen működő országos hatáskörű levéltári hungarika munkacsoport szükséges.

Hungarikagyűjtés

Az intézményi gyűjtőkör része a hungarika iratanyagok másolatban, illetve eredetiben történő gyűjtése. Az eredetiben gyűjtés ugyanakkor speciális terület, mivel a hungarikagyűjtés eredményeként külföldről beérkező, állományba vett anyag már nem tekinthető többé levéltári hungarikának, hiszen nem külföldi, hanem hazai közgyűjtemény őrzi a továbbiakban.

Az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb eredetiben történő gyűjtése külföldön a 2019-ben záruló Mikes Program keretében zajlott. A magyar diaszpórák iratainak feltárása és gyűjtése a már részletesen ismertetett pályázati alapon finanszírozott, eseti iratmentések keretében történt a 2000-es években. A szisztematikus iratfeltárás és gyűjtés 2015-ben vált lehetségessé, amikor a Magyar Nemzeti Levéltár csatlakozott a Miniszterelnökség Nemzetpolitikáért felelős Államtitkársága keretén belül működő Mikes Kelemen Programhoz, s vállalta annak levéltári koordinációját. A program olyan korábban nem létező infrastrukturális keretet biztosított, amely lehetővé tette a nagy mennyiségű és hatékony iratgyűjtést a földrajzilag távoli, nehezen elérhető tengerentúli magyar közösségek körében (USA, Kanada, Ausztrália, Dél-Amerika). A program eredményeképpen mintegy 30 ifm terjedelmű iratanyag érkezett Magyarországra és került az MNL Országos Levéltár állományába. A „Mikes” gyűjteményről elmondható, hogy a tengerentúli magyar diaszpórák történetére vonatkozó reprezentatív iratanyag, amely egyaránt dokumentálja a személyes emberi sorsokat, a kiemelkedő egyéni életutakat és az egyesületi és közösségi élet aspektusait a kivándorolt magyar közösségek körében. Emellett azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a külföldön, elsősorban a tengerentúlon élő magyar közösségek körében felhívta a figyelmet a levéltárak társadalmi szerepére, az otthon őrzött magániratok jelentőségére és érezhetően növelte a bizalmat, az iratajándékozás presztízsét és ennek következtében az iratajándékozási kedvet is. A beérkezett iratanyag fogadása mellett a Mikes program során kapott, továbbra is külföldön őrzött hungarika iratokra vonatkozó adatok hungarika kataszter rekordként történő rögzítése is feladata volt a munkacsoportnak.

---

másolatok DLDF adatbázisba történő betöltése érdekében a kutatócsoport és az MNL OL együttműködik.

Az MNL megyei tagintézményei szintén végeznek hungarika iratanyag mentést, gyűjtést eredetiben. Ez általában eseti feladatként jelentkezik, elsősorban ajándékozás révén kerülnek az iratanyagok a levéltárak látókörébe.³³

Természetesen más magyar közgyűjtemények is folytatnak iratfeltáró és iratmentő munkát külföldön őrzött magyar vonatkozású iratanyagok kapcsán. Az elmúlt évtizedekben ezen a téren kiemelkedő eredményeket értek el az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárai, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum. Jelentős hungarika másolati anyaggal rendelkezik a Magyar Tudományos Akadémia kézirattára és a Hadtörténeti Levéltár és Múzeum is. Ezek az intézmények általában a szakágazati profiljuknak megfelelő, a gyűjtőkörükbe illő iratanyagokat gyűjtnek.

A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy esetenként a külföldről hazahozott, szervesen összetartozó iratgyűjteményeket több közgyűjtemény és esetleg magán-személy őrzi megosztva. A nem koordinált, ad hoc, időnként párhuzamos gyűjtés sok esetben, megfelelő információk és koordináció hiányában, nehezen kutatható iratanyag-részeket, töredékeket eredményez.³⁴ Ennek a gyakorlatnak a kialakulásához maguk az iratanyag ajándékozók is hozzájárultak az évtizedek során, amikor – érthető módon személyes kötődések alapján és óvatosságból – az általuk keletkeztetett, esetenként örökölt vagy megőrzésre átvett irathagyatékokat több részletben, esetleg több közgyűjtemény őrzésére bízták.

Másolatban történő hungarika iratgyűjtés

A 2010-es évekig a hungarika másolati anyag jelentős hányada kétoldalú megállapodások, illetve mikrofilmcserek keretében került az MNL-be. A másolatban történő hungarika iratgyűjtés azonban az MNL keretében belül az elmúlt években jelentősen csökkent, tekintettel arra, hogy a nagy mennyiségű iratmásolat cserét biztosító kétoldalú megállapodások a 2000-es években kiüresedtek, források hiányában nem sikerült tartalommal megtölteni őket. A legfájóbb veszteség ebből a szempontból az, hogy a Szlovákiával kötött mikrofilmcsere 2014 óta nem működik a szlovák fél nehézségei miatt. Az utóbbi években a nagyobb levéltári egységek másolatban elsősorban a moszkvai és a bécsi levéltári delegátusok tevékenységének köszönhetően kerültek az MNL-be.³⁵ A bécsi delegáció tevékenysége az anyagi források bizonytalansága, illetve hiánya ellenére tervezett és folyamatos. 2019-ben az MNL és az Osztrák Állami Levéltár főigazgatója együttműködési megállapodást írt alá, amely kiterjed

---

³³ http://mnl.gov.hu/mnl/veml/a_martonfalvay_csalad_svajcba_kerult_irataival_gazdagodott_leveltarunk; http://mnl.gov.hu/mnl/ol/az_mnl_szabolcs_szatmar_bereg megyei_leveltaranak_irat_ajandekozasi_osszefoglalaja, ld. még Czetz–Szűts, 2018; Laczlavik, 2016: 136.

³⁴ Kiragadott példa ilyen iratanyagra Újpeéry Elemér hagyatéka, amelynek egy része az Érdi Földrajzi Múzeum őrzésében van, míg egy másik részét a Külügyminisztérium Szakkönyvtára őrzi jelenleg.

³⁵ Laczlavik, 2016: 140.

az 1926. évi badeni egyezmény értelmében az egykori közös hivatalok – így az egykori Udvari Kamara – segédkönyveinek digitalizálására, valamint a korábban már digitalizált kötetekről készült mikrofilmfelvételek kölcsönös cseréjére is.

További feladat a kétoldalú megegyezések keretében folyó együttműködések továbbvitele, kialakítása (Szlovákia, Horvátország, Románia, stb.) a partnerekkel a szisztematikus digitalizálás/mikrofilmezés kölcsönösségi alapon történő kezdeményezése. Ezen belül továbbra is prioritást élvez az anyakönyvek gyűjtése egy Kárpát-medencei anyakönyvi kataszter létrehozása céljával.

Összegzés

2013–2018 között az MNL Országos Levéltára munkatársai újragondolták az MNL korábbi hungarika tevékenységét, és a hungarika korábban létrehozott levéltári rendjét megtartva egy olyan új, komplex nyilvántartás kialakítását kezdték meg, amely együtt kezeli a hungarika másolati anyag nyilvántartását, a feltárásokra vonatkozó dokumentációk adattartalmát és a külföldi feltárások eredményeként azonosított magyar vonatkozású iratanyagok levéltári adatait tartalmazó hungarika kataszter rendszerét. Az új nyilvántartás felhasználja azokat a levéltár-informatikai lehetőségeket, amelyeket a scopeArchiv biztosít. Ennek eredményeként a nyilvántartás egyes elemei egyidejűleg kutatói segédletként működnek a kutatók naprakész tájékoztatása érdekében. A szorosan összekapcsolódó hungarika feltárás, nyilvántartás, és gyűjtés feladatai egymásra épülnek, ezt tükrözi az online iratkeresőben kialakított hungarika nyilvántartás szerkezete is.

Az elmúlt években a hungarika feladatok keretében elkészültek a hungarika kataszter és a hungarika jelentések úrlapjai a scopeArchivon belül, és megtörtént tesztelésük is a feldolgozott hungarikajelentés-gyűjtemény adattartalmának betöltésével. A jelentős terjedelmű hungarika másolati anyag részletes feldolgozása azonban a szükséges feltételek hiányában még várat magára. E feladat elvégzése nélkül a meglévő hungarika nyilvántartás messze nem teljes.

A már az MNL állományában lévő hungarika másolatok teljes körű feldolgozása nélkülözhetetlen feltétele a jövőben a hungarika feltárások és gyűjtés hatékony koordinálásának, a feltárásokban részt vevő egyéni kutatókkal, kutatócsoportokkal történő sikeres együttműködésnek. Ugyanakkor az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az elindított levéltári hungarika kataszter, és az ennek adatstruktúráját tükröző, megújult ösztöndíj beszámoló úrlapmodulok hasznosnak bizonyultak. Ezek alkalmazása eredményeként az MNL már most is hatékonyabb véleményezőként tud fellépni a külföldi magyar vonatkozású iratanyagok feltárását célzó állami ösztöndíjpályázatok (Klebensberg Kunó Ösztöndíj, NKA Ithaka) koordinálása kapcsán. A teljes körű intézményi hungarika nyilvántartás kezelése, működtetése, esetleges iratfeltáró projektek kezdeményezése és végzése az MNL-en belül tervezett hungarika

---

munkacsoport feladata. Szintén a tervezett munkacsoport tevékenységének fontos része a hungarika kutatást végző intézményekkel, a levéltári delegációkkal, akadémiai munkacsoportokkal és egyéni kutatókkal történő együttműködés kialakítása és fenn-tartása, munkájuk támogatása annak érdekében, hogy a feltárások eredményei jól hasznosuljanak és a hungarika nyilvántartásba beépüljenek.

A magyarországi levéltári hungarikák teljes körű számbavétele és nyilvántartása ugyanakkor csak egy széles körű közgyűjteményi együttműködés megteremtésével, a közgyűjtemények adatszolgáltatásával valósítható meg. Ez a jelenlegi körülmé-nyek között egyelőre még ugyanúgy utópisztikus, mint a korábbi évtizedekben volt.

Szakirodalom

- Arany, 2017 = Arany Krisztina: Levéltári iratajándékozások a Mikes Kelemen Program keretében – a levéltári koordináció első két évének tapasztalatai. *Turul*, 2017. 2. sz. 104–107.
- Borsa, 1986 = Borsa Iván: A hungarikakutatás aktuális kérdései. *Levéltári Szemle*, 1986. 2. sz. 8–13.
- Czetz–Szűts, 2018 = Czetz Balázs–Szűts István Gergely: Hungarika kutatás és a portu-gál levéltárak. Beszámoló a 2018. június 1–17. között végzett portugáliai kutató-útról. *Levéltári Szemle*, 2018. 4. sz. 56–67.
- Fazekas, 2013 = Fazekas István: Mi a hungarika? A magyar vonatkozású levéltári iratok, különös tekintettel a hajdani Monarchiára. *Levéltári Szemle*, 2013. 3. sz. 5–14.
- Garadnai–Szatucsek, 2017 = Garadnai Zoltán–Szatucsek Zoltán: A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai. *Levéltári Szemle*, 2017. 2. sz. 53–54.
- Kollega, 2002 = Kollega Tarsoly István: Levéltári hungarika kutatás. *Levéltári Szemle*, 1992. 2. sz. 40–52.
- Komjáthy, 1965 = Komjáthy Miklós: A Módszertani Kollégium Hungarika Bizottsá-gáról. *Levéltári Szemle*, 1965. 1–2. sz. 229–234.
- Laczlavik, 2016 = Laczlavik György: Az Országos Levéltár Magánlevéltárak és Gyűjtemé-nyek főosztályának 2016. évi gyűjtőkori tevékenysége. *Turul*, 2016. 4. sz. 136–141.
- Szabó, 2018 = Szabó Csaba: Beszámoló az Orosz–Magyar Levéltári Vegyesbizottság munkájáról 2017–2018. – A II. világháború következtében a Szovjetunióba hurcolt magyar állampolgárok iratainak feldolgozása. *Levéltári Szemle*, 2018. 4. sz. 50–55.
- Sz. Simon, 2013 = Sz. Simon Éva: A Törökországban őrzött magyar vonatkozású iratok múltja, jelene és jövője. *Levéltári Szemle*, 2013. 3. sz. 15–23.
- Varga, 2003 = Varga Éva Mária: Hungarica kutatás az oroszországi levéltárakban. *Levéltári Szemle*, 2003. 4. sz. 3–18.
- Viszket–Zentai, 2005 = Viszket Zoltán–Zentai Katalin: A Hungarikakutatás és a Magyar Országos Levéltárban őrzött Hungarikajelentés-gyűjtemény. *Levéltári Szemle*, 2005. 4. sz. 41–57.

Berényiné Kovács Gyöngyi

A nemességkutatás forrásainak feltárása a Pest Megyei Levéltárban 1901–1967

A családtörténeti kutatások ma ismét virágkorukat élik, s a kutatók a levéltári anyag tanulmányozásakor gyakran találkoznak az egyes társadalmi csoportok jól vagy kevésbé dokumentált voltaival, amely jelentősen befolyásolja kutatásuk kimenetelét és eredményét. Ha a kutató nemesi ágra bukkan a feltárás során, akkor ősei történetét akár a 16-17. századig is visszavezetheti, jórészt azért, mert a nemesi családoknak, ahhoz, hogy érvényesíthessék kiváltságaikat, bizonyítaniuk kellett nemességüket a nemesi közösség, a vármegye előtt. Nemesi rangra a király emelte az arra érdemeseket, az ezt bizonyító kiváltságlevelek, az armálisok – amit a közbeszéd gyakran csak „nemesi kutyabőr”-ként említ – az Országos Levéltár által őrzött Királyi Könyvekben,¹ valamint a területileg illetékes levéltárak nemesi iratai között lelhetők fel. Ezek kutatásakor minden esetben célszerű a kutatót a szakirodalom tanulmányozásával kezdeni.² Miután az e témakörben kutatók túlnyomó többsége beéri a címer, a nemeslevél megtalálásával, ezért célirányosan a nemesi iratok gyűjteményét kutatják. Jelen tanulmányban levéltáros elődeink által a Pest Megyei Levéltárban a 20. században fellelt, egyéb nemességkutatásra vonatkozó történeti források bemutatására vállalkozom.

Nemességigazolás és családtörténet

A Trianon utáni társadalomban a vidéki nemesség elszakadt a földbirtokától csak külsőségekben tudta megkülönböztetni magát a többi társadalmi csoporttól. Az I. világháború előtt a nemes családokból többnyire a legtehetségesebb családtag emelkedett magasabb államigazgatási szolgálatra, a többi családtag vidéki birtokáról vagy kishivatalnok állásából csodálta a család díszét, 1920 után azonban egész „családbokrok” atyák, fiúk, rokonok „urambátyámék” özönlötték el a társadalmi élet magaslatát egymásnak biztosítva a megélhetést. A családokat az 1848 előtti nagy nemesi családoktól

¹ MNL OL A57, K19 Libri Regii Királyi könyvek 1527–1918 http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/a-57_-k-19-libri-regii-%C2%B7-kiralyi-konyvek-1527%E2%80%941918 (A letöltés ideje: 2019. február 25.)

² Borovszky, 1910: 437–488. vö. Berkes, 1999. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/genealogiai_tajekoztato (A letöltés ideje: 2019. február 25.)

való leszármazás, a régi nemesi tradíció különböztette meg a polgári életmódtól. Ennek egyik legelterjedtebb megnyilvánulása a nemesi előnév használata volt.³

A 20. századi Pest megyei nemességet nemzetiségi szempontból vizsgálva látjuk, hogy a nemességre emelteknek hozzávetőleges számítás szerint is legalább a fele idegen nevet viselt. Kétségtelen, hogy a magyar hatóságok az önkéntes névváltoztatások elé nem gördítettek akadályt, így történhetett meg, hogy a nemességre emelt családok közül egyesek királyi adománnyal olyan előnevekhez jutottak, amelyeket egyébként történelmi családok viseltek, ezt követően pedig névváltoztatás segítségével felvették a történelmi családok családnevét is az előnevek mellé. Előfordult az is, hogy egyes családok a már korábban engedélyezett történelmi családnév mellé nemesi rangra emelésükkor történelmi családok előneveit kérték és kapták adományba. Ilyen névváltoztatások és előnév-adományozások következtében a Csanád nembeli mezőtelegdi Telegdi, a budetini Szunyogh, a tószegi Tószeghy és más nevezetes családok történelmi nevét és előnevét olyan családok is viselték, amelyeknek a legkevesebb közülük sem volt a fenti családokhoz.⁴ Ezeknek a hamis látszatot keltő névváltoztatásoknak az elszaporodása, és a történelmi családnevek kisajátítása az I. világháború után arra készítette a Belügyminisztériumot, hogy a történelmi nevek védettségét elrendelje, s a történelmi családnevekre kért névváltoztatásokat a továbbiakban már nem engedélyezte.⁵ Ilyen nemességi vonatkozású ügyekben a belügyminiszternek az Országos Levéltár adott szakvéleményt. E célból keletkezett a ma is gyakran használt Illésy-féle cédulagyűjtemény, amely a mai magyar nemességkutatásoknak is jó kiindulópontja lehet.⁶ A korabeli eljárásrend szerint a belügyminiszter két példányban átküldte az Országos Levéltárnak a címertervezetet, majd az intézmény állásfoglalása után hozta meg a döntést.⁷

Később Gerő József összeállította és közzétette az 1867–1937 között igazolt nemesek,⁸ majd az 1867–1918 közt nemességre emelt családok jegyzékét a Királyi Személye Körüli Minisztérium által vezetett Királyi Könyvek alapján.⁹

³ Szekfű, 2000: 35–37.

⁴ Gerő, 1940.

⁵ Fekete, 1942–1945: 514–515. A királyi könyvekben nem szereplő többletet közli Gerő több olyan, csak a Királyi Személye Körüli Minisztérium levéltárában található nemeslevél adatait, amelyeket főleg az I. világháború végén bekövetkezett zavaros időkben nem vezettek be a királyi könyvekbe.

⁶ Illésy–Pettkó, 1895. vö. Magyar Kancellária levéltárának segédlete A 131 törzskönyv számú gyűjtemény az „Illésy patika”.

⁷ Bélay, 1979: 187–188. vö. MNL OL Y1.1-65-1896. „Szabályzat adományozandó nemesi címerek felülvizsgálatánál és megállapításánál követendő eljárásról”

⁸ Gerő, 1938.

⁹ Gerő, 1940.

A szabályozás szerint a nemesség igazolásához feltétlenül szükséges volt megbízható leszármazási tábla (családfa), amelyet anyakönyvi bejegyzések alapján készítettek. Ha nem állt rendelkezésre a címerrajz, akkor a folyamodó bizonyítékként csatolhatta a család régi pecsétnyomóját, címerrel ékesített edényét, esetleg fényképpel bizonyíthatta a valamelyik ős sírkövébe vésett címer meglétét. Az egyik ős aláírása melletti címerpecsét lenyomata is megkönnyíthette a címerviselés jogának elismertetését.¹⁰ Ezért számtalan nemesi család kereste felmenőit a reformkor vagy a polgári korszak irataiban, látogatták e célból a törvényhatósági levéltárakat, ahol a fentieknek megfelelően címereslevél másolatokat, címerpecsét-lenyomatokat vagy nemesi adományleveleket kerestek. Nem egy esetben a 17–18. századi ősöknek csak a nevét tudták és a területileg illetékes levéltártól kérték a hitelesített másolatot családi kapcsolataik alátámasztására. Ha a levéltáros hosszú előkészítő munka után irategyütteseket ajánlott kutatásra, és nem másolatban küldte el a kutatási eredményeket, olykor értetlenül álltak a dolog előtt. A korszak területi levéltárnokai türelemmel és szolgálatkészséggel iparkodtak a kérvényezőkhöz óhajának eleget tenni, azon keretek között, amit az anyag természete lehetővé tett, ugyanis a levéltárosnak egy, a korábbi évszázadokban kialakult rendezési elvben kellett magát kiismernie. Valahol itt gyökerezhet a levéltári ügyfélszolgálati és kutatótermi munka szétágazása, hiszen a levéltárnoknak a hosszadalmas kutatómunkára nem volt ideje, magánmunkálataiért pénzt nem kaphatott, így a kutatóknak a rendelkezésre álló segédletek mentén kellett az őseikre vonatkozó dokumentumhoz hosszadalmas kutatómunkával eljutniuk.¹¹

A megyei levéltáros mint a múlt jövőmondója, a régi ősök felkutatója sok magyar regényben szerepel, gyakran nemcsak mulatozó vidéki kompániák epizódszereplőjeként. Kosztolányi Dezső Pacsirta című művében kisvajkai és kőröshegyi Vajkay Ákos nyugalalmazott levéltáros: „Nézegette, silabizálta a latin nyelvű adományozó leveleket [...] egy szempillantás és látta, hogy sarjadznak szét a különböző nemzetségek [...] élvezte a hivatását minden érzékével [...] itt élt, a múltban. És amint mások is jövőmondóhoz járulnak, úgy zarándokoltak őhöz sokáig, messze megyékből előkelő urak, kik múltjukat óhajtották megismerni [...] Úgy merült bele egy donatio régiába, mint valami izgalmas sakk rejtvénybe és kereste a nagyszülőket, szépszüőket, azután a legérdekesebbet, az Őst, a vagyonszerzőt, primus aquirens-t, ki leleményeivel egész nemzedékek szerencséjét alapította meg, vitézi tetteivel dicsőséget sugárzott minden ivadékára.”¹²

¹⁰ MNL OL Y1.1-800-1942. Az 1942. évi szabályzat hosszú évtizedek gyakorlatát foglalta össze.

¹¹ MNL OL Y1.2616/1941.

¹² Kosztolányi, 2007: 24–26.

Kőszeghi Sándor és a Nemes családok Pest vármegyében

A 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben a nemességkutatások irányították rá a figyelmet a levéltárban őrzött rendkívül gazdag forrásanyagra, aminek következtében a megyei levéltárak sorra kezdték el megjelentetni nemességkutatási kézikönyveiket.¹³ 1908-ban a vármegyei levéltárosok értekezlete a levéltárak nemesi ügyiratainak feltárásával kapcsolatban tanácskozott Budapesten. Kőszeghi Sándor, Pest megye főlevéltárnoka házigazdaként előadást tartott a *Nemesi lexikon* szakmai szerkesztésének lehetőségeiről.¹⁴ A megyei levéltárosok vállalkoztak volna a *Magyarország nemesi családai* című kötet megírására, amely aztán Osváth Lajos nagyváradi főlevéltáros és Pálmay József marosvásárhelyi szakíró országos jellegű lexikona helyett Kempelen Béla kiadványaként látott napvilágot. Visszatérve Kőszeghi Pest megyei családtörténeti forrásgyűjteményéhez: a Pest megyei főlevéltárnok átkutatta a megyei taxát fizető nemesek összeírásait is, a közigazgatási iratok sorozatából pedig kiemelte az 1786 előtti nemesi összeírások egy jelentős részét, és a külön kezelt összeírások közé helyezte.¹⁵ Mindezek ellenére az 1786 előtti összeírások többsége a Balla Antal által létrehozott közigazgatási iratok sorozatában maradt, és így ezek jelzetei Kőszeghi kötetéből hiányoznak.¹⁶ El kell azonban ismerni, hogy Kőszeghi Sándor korának egyik kiemelkedő nemességkutatója volt, és a *Nemes családok Pest vármegyében* című munkája a mai napig rendkívül nagy segítséget jelent a nemesség-, illetve a családfakutatóknak.¹⁷ E kötet ugyanis az egyetlen olyan kiadott alapmunka, amely máig a Pest Megyei Levéltár nemesi iratainak kutatásához rendelkezésünkre áll.¹⁸

Forrástípusok a nemességkutatás szolgálatában

Az egyik legfontosabb forrásnak a levéltárban a nemességkutatás szempontjából a nemesi iratok gyűjteménye számít. Ez gyakorlatilag egy tematikai alapon kialakított, ún. gyűjteményes fond, amely családnév alapján jól kutatható.¹⁹ A kutató a nemesi iratok ún. „b” állagában elhelyezett Nemesi Nyilvántartások című mutató alapján tud

---

¹³ Lengyel, 1943; Scheftsik, 1935; Schneider, 1934; Schneider, 1935; Schneider, 1938; Schneider, 1939a; Schneider, 1939b; Schneider, 1939c; Schneider, 1939d; Schneider, 1940a; Schneider, 1940b; Schneider, 1943a; Schneider, 1943b; Schneider, 1947

¹⁴ R. Kiss, 1908. szeptember 9: 6.

¹⁵ MNL PML IV. 74. CC.VI.

¹⁶ Berényiné, 2012: 43–67.

¹⁷ Kőszeghi, 1899: 447.

¹⁸ Kőszeghi, 1899 <http://mek.oszk.hu/06900/06910/index.phtml> (A letöltés ideje: 2019. január 14.)

¹⁹ MNL PML IV. 75. a. http://mnl.gov.hu/mnl/pml/iv_1_96_fondok_raktarjegyzekai (A letöltés ideje: 2019. január 14.)

elindulni a keresett család nemességét illetően.²⁰ A megyei levéltárak másik jelentős forrásának általában a megyei nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek számítanak.²¹ Az itt említett levéltári anyag egy csekély része Kőszeghi *Nemes családok Pest vármegyében* című munkájában megjelent hivatkozások és jelzetek pontatlansága miatt nehezen kereshető a mai levéltári fondszerkezetben. Az egyes szócikkekben felsorolt ügyiratokat a családtagok legtöbbször hivatalból írták alá, látták el pecsétlenyomatukkal, a család történetével kapcsolatban azonban ezek az ügyiratok érdemi adatokat nem tartalmaznak. A bevégzett polgári perek aktái között található leszármazási táblák is év nélküli adatokat tartalmaznak, s mivel a per idején időszerű családi kapcsolatokat ábrázolják, így nem egyebek, mint egykorú, rokoni kapcsolatokat ábrázoló skiccek, amelyek a családtagok születési, házasodási, illetve halálozási adatait nem tartalmazzák.²² További információkat találhatunk azonban egy-egy nemesi család történetének kutatásához a végrendeletek között.²³ Az ügyvédek után maradt iratok levéltári gyűjteménye a Pesten lakott és 1788–1835 között elhalálozott ügyvédek és bizonyos megyei tisztségviselők hátrahagyott dokumentumaiból áll. Az iratok részben a hozzátartozók vagy az ügyfelek kérésére kerültek a megyei közgyűlés elé, esetenként kisgyűlési határozat alapján. A gyűjtemény ugyan mintegy félszáz ügyvéd, megyei tisztviselő hagyatékából áll, de közvetlenül mintegy 700 családra találhatunk adatokat a hagyatékokban.²⁴

Kőszeghi főlevéltárnak az 1848 előtti iratanyag rendezését a nemességkutatások szempontjainak alárendelve végezte el. A Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárában található személyi hagyatéka ma is őrzi szorgalmas, lelkiismeretes munkájának eredményeit.²⁵ Kőszeghi Sándor a nemességkutatásokban jelentős eredményeket ért el, főleg ebből a szempontból tárta fel a nemesi közgyűlés iratait. Több hamisítási ügy is ekkortájt került napvilágra, például a hírhedt prágai okmányhamisító Müller Alajos esete. Utóbbi magát mildenbergi lovagnak is nevezte, légből kapott információk és hamisított okiratok alapján igazolta nemességét a császári és királyi belügyminisztériumnál. A hamisított iratok miatt 1906. június 21-én kiadott belügyminiszteri rendelet kérte az alispánokat, hogy a megyei levéltárakban őrzött

²⁰ MNL PML IV. 75. b. NL:I, NL:II. (A kötetek mikrofilmen kutathatóak: MNL PML XV. 5. c. 660 db.) Pag. Elenchi Chronologici bejegyzés a Nemességvizsgáló Bizottság jegyzőkönyvére mutat (MNL PML IV. 1. m. 1.) Amíg a Pag. Proth.(Prothocollum) Nobilium 1638–1787 az a MNL PML IV. 75. b. 1. kötete.

²¹ MNL PML IV. 1. a.; MNL PML IV. 3. a. 1.; A MNL PML IV. 75. b. NL:I, NL:II. Pag. Proth Actorum a Közgyűlési jegyzőkönyv bejegyzések (MNL PML IV. 1. a.; MNL PML IV. 3. a. 1.) oldalszámára mutatnak.

²² MNL PML IV. 31. e. http://mnl.gov.hu/mnl/pml/iv_1_96_fondok_raktarjegyzekai (A letöltés ideje: 2019. január 14.)

²³ MNL PML IV. 77. a. http://mnl.gov.hu/mnl/pml/iv_1_96_fondok_raktarjegyzekai (A letöltés ideje: 2019. január 14.)

²⁴ MNL PML IV. 86. http://mnl.gov.hu/mnl/pml/iv_1_96_fondok_raktarjegyzekai (A letöltés ideje: 2019. január 14.)

²⁵ MNL PML IV. 475. c.

címeres nemesleveleket gyűjtsék össze és küldjék be a Magyar Királyi Országos Levéltárnak felülvizsgálás és feljegyzés céljából. „Ez által elejét lehetne venni annak, hogy a jövőben nemességigazolók ügyek tárgyalása alkalmával a vármegyék levéltáraiból akár a régebbi, akár pedig újabb időben részben hamisított vagy részben koholt címeres levél az Országos Levéltár előtt vármegyei hitelesített másolat alakjában szerepelhessen, így az Országos Levéltárat, valamint vezetésemre bízott Belügyminisztériumot meg ne tévessze.”²⁶ A rendelet szerint tehát a megyei levéltáraknak fel kellett küldeniük okleveleiket hitelességi vizsgálatra. Az Országos Levéltár – mint a nemességvizsgálati ügyek szakmai koordinációs központja – a vizsgálatok során egyre több hamis oklevelet fedezett fel. Pest megye 352 oklevelet küldött, amelyek közül harminchat oklevél eredeti volt, tizennyolcat Kőszeghi is hamisítványnak minősített, a többi pedig másolat volt.²⁷

A levéltárosok kutatását a korszakban az határozta meg, hogy mire volt társadalmi igény, a nemesi származáskutatás pedig az 1930-as években virágzott. Miután a hivatali szervek az ez irányú publikációs tevékenységet nem támogatták, ezért a levéltárosok olyan kiadványok megírásában vettek részt, amelyek nagy érdeklődésre tarthattak számot, így a munka pénzügyi fedezete biztosítható volt; ilyen volt a nemesi családok megyénkénti történeti feltárása. Rexa Dezső ennek köszönhetően gyűjtötte össze a törvényhatósági levéltárak címeresleveleinek jegyzékét öt füzetben.²⁸ Bilkei Gorzó Bertalan korábbi Szatmár megyei levéltárosként elkészítette és kiadta a *Szatmár vármegye nemes családjai* munkáját, címer- és pecsétani vizsgálatai mellett.²⁹ A család legvitatottabb megítélésű személye Bilkei Gorzó Nándor vegyész, történész, költő, műfordító, jogász, bankár, autómobilvállalat-tulajdonos, levéltáros volt, aki rendkívül szerteágazó életutat járt be és a Magyar Országos Levéltár őrizetébe adta hagyatékát.³⁰ Az általa összeállított 201 folio terjedelmű, *Bilkei Gorzók* címet viselő családtörténeti kötetre méltán volt a legbüszkébb; visszaemlékezésében az összeállítást élete egyik főművének tekintette.³¹ Családtörténeti munkája készítése során több kötetnyi szakirodalmat, tanulmányt, újságcikket vonultatott fel a család mongol eredetének bizonyítására.³²

²⁶ 1906. évi 48.943. számú BM körrendelete

²⁷ Böör, 1990: 82.

²⁸ Rexa, 1909a: 48.; Rexa, 1909b 49–96.; Rexa, 1909c:145–192.; Rexa, 1910: 193–240.

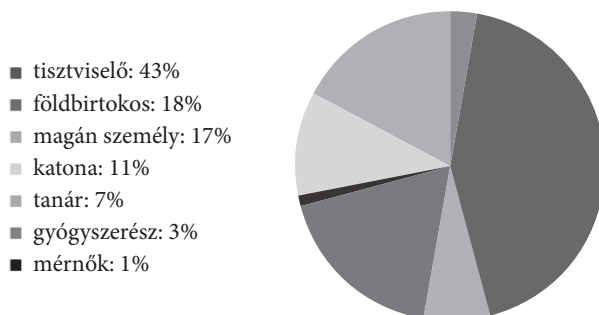
²⁹ Bilkei, 1910

³⁰ MNL OL P 1492.2/d.4. szn/1964. Az Országos Levéltárba kéziratait és leveleit „örök, megőrzésre felvette.” Ha lesz még ideje, ezeket rendezgeti és megírja majd élete gazdag történetét. Ezt 1964-ben nagybátyjának, az akkor 88 éves Gorzó Jánosnak írta Bilkei Gorzó Nándor.

³¹ MNL OL P 1492.2/b.1–201.

³² A teljesség igénye nélkül a következő munkákra találtam utalást: Réty, 1884., Petrovay, 1911: 607–626.

Pest megyei nemességigazolásért folyamodók foglalkozási megoszlása 1920–1947³³

A Pest és Nógrád megyei Állami Levéltárnak 1960-ban kilenc, 1968-ban pedig tíz tudományos munkatársa volt.³⁴ A nagyarányú begyűjtési és rendezési feladatok mellett az intézmény kezdettől jelentős gondot fordított az őrizetében lévő történeti források tudományos közzétételére. A levéltárban a központilag meghatározott kutatási témák mellett többen egyéni érdeklődésüknek megfelelő tudományos tevékenységre is vállalkoztak.³⁵ Így például Wellmann Imre a 18. századi agrártörténet kutatójaként az urbáriumok és a dicalis összeírások történeti forrásértékére hívta fel a szakma figyelmét.³⁶ A levéltár munkatársaként 1960–1968 között dolgozó Kosáry Domokos pedig valamennyi feudális kori összeírás legfontosabb adatait gyűjtötte ki.³⁷

Az összeírások a családtörténet-kutatásban

Az összeírások, e rendkívül adatgazdag források a következő főbb csoportokba sorolhatók: országos összeírások (1715–1720, 1728, 1828), közterhekkel kapcsolatos – dicalis, taxalis – számbavételek, azaz adóösszeírások (1635–1847) és úrbéri összeírások (1715–1785). Az adóösszeírások sorozatai 1770 előttiék, mivel a későbbieket a 19. század derekán ismeretlen okokból kiselejtezték. Ezek az összeírásfajták a települések történetére nézve alapvető, fontos adatokat tartalmaznak, őrzik az ott élő családfők nevét, társadalmi helyzetét, foglalkozását, kimutatják az adóalapot, a vetésterületet, az állatállományt, leírják a település lakott részeit, felsorolják az erdőket, legelőket, gyakran utalnak a község földesurára, és a betelepülés idejére.³⁸

³³ MNL PML IV. 475. a. XVII. 161 ügyiratot vizsgáltam.

³⁴ Böör, 1990: 103. 1951-ben a Pest megyei Állami Levéltárba beszállították a Nógrád megyei levéltár anyagát. 1968 októberéig működött az ily módon egyesített intézmény.

³⁵ Borosy, 1983.; Borosy, 1984.; Borosy, 1985.; Borosy, 1986.; Borosy, 1987.; Borosy, 1995.; Kiss–Schramek, 2006. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_megy_pest_lf/. (A letöltés ideje: 2019. január 14.)

³⁶ MNL PML IV. 74. VI. CC. (Conscriptiones congregationales). Nemesi összeírások 1702–1848.

³⁷ MNL PML VIII. 706. 5/1962. Kosáry Pest megye feudális kori összeírásainak katalógusán 1961-ben 41,5 napot dolgozott.

³⁸ http://mnl.gov.hu/mnl/pml/feudalis_kori_osszeirasok (A letöltés ideje: 2019. január 14.)

A közgyűlési összeírások levéltári gyűjteményében találhatóak a tűzkárok nyilván- tartásai, az úrbéri összeírások, a jobbágyköltözések lajstromai, valamint a katonai kimutatások 1812–1843 között, amelyekben majdnem minden évben számba vették községenként a katonakorú férfiakat.

Az 1950-es években Balázs Péter *Feudáliskori összeírások területi levéltárainkban* címmel fogalmazta meg a Levéltárak Országos Központjában (LOK) a feudális kori összeírások nyilvántartásának és katalogizálásának koncepcióját.³⁹ Az ezt tartalmazó *Tervezet* és a munkaanyag elkészültét követő széleskörű szakmai vita jól mutatja, hogy a levéltáros szakma korán felismerte az összeírások kivételes forrásértékét és sajátos levéltári jellegét. A LOK kidolgozta a feltáró munka egységes alapelveit és tárgymeghatározását. Az első, „A” csoportba a területi levéltárakban található feudális kori összeírások legtekintélyesebb részét, az országos (hadi) és megyei (házi) adó- kivetéssel kapcsolatos összeírásokat sorolták. Általános jellemzőjük, hogy az adóköte- les személyek (jobbágyok, telkes nemesek, polgárok, stb.) felsorolásán kívül számba veszik az adókivetés alapját képező ingatlanokat és ingóságokat, valamint feltüntetik a kivetett adó összegét is. A második, „B” csoportba az úrbéri összeírásokat sorolták, amelyekben a földesúr és a jobbágyok közötti jogviszonyból származó, jobbágyi szol- gáltatásokból kivetett adók voltak feltüntetve. A harmadik, „C” csoportba a népszám- lálás jellegű összeírások tartoznak. Utóbbiak célja a lakosság egészének, illetve egyes rétegeinek országos vagy helyi szempontok (például kor, nem, vallás, nemzetiség, foglalkozás) szerinti számbavétele volt, amelyek vagy táblázatos formában az egész lakosságra vonatkoztak vagy a lakosság egyes rétegeinek kimutatására készültek. Végül az egyéb, a „D” kategóriába az adó- úrbéri és lélekszámlálás jellegű összeírá- sokon kívül még sokféle egyéb összeírás sorolható és található területi levéltáraink- ban. Ezeket az illetékes helyi hatóságok természeti csapás, háborús pusztítás, katona beszállásolás, nemesi felkelés stb. alkalmával készítették. Legtöbbször csak a fenti esetekből kifolyólag kárt szenvedettek, mozgósítottak adatait rögzítették.⁴⁰

³⁹ Balázs, 1957: 453–462. A LOK megkezdte a tematikai feltárást is: ezek a segédletek nem az iratanyag tény- leges raktári rendje szerint épülnek fel, hanem történeti korszakok (azokon belül különböző problémák szerint) vagy irattípusonként csoportosítják a forrásadatokat, részben egy levéltáron belül, de esetleg több levéltár hasonló típusú iratait összefogva. Ilyen kezdeményezés–a továbbiakban ismertetett–állami levél- táruk feudális kori összeírási anyagának levéltárankénti katalogizálása, majd közös katalógusának közzété- tele. Ezt követte a levéltárak kéziratok térképeinek közös nyilvántartásba vétele és katalógusa. A vállalkozás eredménye végül három kötetben csak részlegesen jelent meg, a kevés levéltári tematikus repertórium egyi- keként: Bácskai, 1965–1969; Sasfi, 2017. E forráskatalógus korszerűsítését és továbbfejlesztését vette terv- be a Magyar Nemzeti Levéltár. A korábban összegyűjtött adatok ellenőrzése és kiegészítése révén könnyen áttekinthető lesz, mely területről milyen célú, tartalmú és jellegű összeírások milyen időpontokból marad- tak fent–és mindezt hol, melyik levéltárban őrizzük. A munka eredményeként össze lehet majd illeszteni az országon belül különböző levéltárakban őrzött azonos tartalmú összeírásokat, és ezáltal lehetőség nyílik adataik összesítésére, összehasonlítására, sőt az adatok újszerű, személynek szerinti összekapcsolására is.

⁴⁰ Sasfi, 2016 http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/egy_sokoldaluan_hasznosithato_forrastipus_az_osszeirasok (A letöltés ideje: 2018. február 3.)

Kosáry Domokos nemcsak a LOK által előírt közterhekkel kapcsolatos⁴¹ adószedői összeírásokat cédulázta ki, hanem a közgyűlési összeírások segédletét is elkészítette.⁴² Mai napig szinte egyedülállónak tekinthető az a munka, amelyet Kosáry az összeírások tekintetében a Pest Megyei Levéltárban végzett. Elsőként dolgozta fel a jobbágyköltözésre vonatkozó összeírásokat, úrbéri jellegű összeírásokat, lélekösszeírásokat, népesség-kimutatásokat, katonaugyi és plébánia összeírásokat.⁴³ Külön kiemelkedik az akkori társadalmi rendszer „ellenségeiként” feltüntetett nemesekről készített „cédulakatalógusa”. A nemesekről készített lajstromokat külön sorszámmal ellátva, időrendben katalogizálta. Minden összeíráshoz tartozik egy külön azonosító szám (ún. Ö-szám) is, amely nem azonos a levéltári jelzettel, csak a feldolgozás sorrendjét jelzi.⁴⁴ Az összeírások részletes jegyzékét is Kosáry Domokos állította össze 1962-ben.⁴⁵

A jegyzékbe felvett adatok:

- Levéltári jelzet (Azonosító1): a feldolgozott összeírás teljes levéltári jelzete, a levéltár azonosítójával.
- Összeírás száma (Azonosító2): a korabeli levéltári feldolgozás során kapott azonosítószám.
- Az összeírás tárgya (Tárgy).
- Dátum: az összeíráson szereplő vagy kikövetkeztethető dátum.
- Eredeti őrzési hely (Kapcsolat): a gyűjtemény kialakítása előtti őrzési hely feltüntetése, a teljes levéltári jelzet megadásával, amennyiben erről van adat. Bizonyos esetekben az összeírást nem emelték ki eredeti őrzési helyéről, erre a „Megjegyzés” rovatban történik utalás („Eredeti helyén őrizve”).
- Terjedelem (Formátum): az összeírás terjedelme (fólió vagy pagina), több másolati vagy elkülönülő példányok esetében külön megadva.
- Megjegyzés (Leírás): itt található utalás a hitelesítés módjára (pl. záradék nélkül), példányszámra, az irat fizikai állapotára, stb.

A kutatás megkönnyítése érdekében Kosáry az eredeti jegyzék fejrovatait lefordította.⁴⁶

⁴¹ MNL PML IV. 23-a. CP II

⁴² MNL PML VIII. 706-5/1962. vö. MNL OL XIX-I-18-a-8640-17-LOK 86401-31-1/1956 /VI.26./

⁴³ MNL PML IV. 74. I–VI. CC.

⁴⁴ Kosáry, 1962. A katalóguslapok első oldala az összeírások leltárszerű alapadatainak rögzítésére szolgált. Az A/5-ös lapokon a sorszám előtt van egy Ö szám, amely alapján egyrészt azonosíthatóak az összeírás adatai, másrészt ezzel elkerülhetővé vált, hogy ugyanazt az összeírást többször vegyék nyilvántartásba.

⁴⁵ Kosáry, 1962

⁴⁶ Kosáry, 1962

Összegezve az előbbieket megállapíthatjuk, hogy Kosáry akkor készített segédletet a megyei közgyűlési összeírásokhoz, ezen belül a nemesi összeírásokhoz, amikor erre még nem volt kereslet, és nemesi származását senki nem hangoztatta. Mégis a helytörténészek, a társadalomtörténet kutatói, a gazdaságtörténészek mind a mai napig nagy haszonnal forgatják Kosáry „katalógusát”, hiszen az összeírások többféle, azonos szempontból rögzített adatok komplex elemzésére nyújtanak lehetőséget, legyen szó egy község vagy járás, sőt–az összesítő kimutatások révén–akár egy megye területéről.

Összegzés

Egy-egy család történetének alapos megismeréséhez figyelmet kell fordítani a települések forrásainak feltárására, s reményeim szerint az e tanulmányban felsoroltak segítségével szolgálnak a Pest megyei nemesi kutatásokhoz. Pest megyében főleg közép- és kismesek éltek, legnagyobb számban a Kecskeméti járásban, Kecskeméten, Nagykőrösön, Újkécskén, Tápiószelén, Nyáregyházán, a Váci járás területén Vasadpuszta és Galgahévíz környékén, valamint a Ráckevei járás területén, Ráckevén, továbbá Bián, Óbudán, Áporkán. A közigazgatási iratok között is számtalan családtörténeti vonatkozású dokumentumot lelhetünk fel, főként a vármegye vezető pozícióit betöltő középnemesi családjaira vonatkozóan, gondoljunk itt például Szentkirályi Mór alispánra, Nyáry Pál főjegyzőre vagy Fáy András alszolgabíróra.

E tanulmány megírásakor még nem sikerült megbízhatóan tisztázni, hogy a LOK és Kosáry munkája párhuzamosan haladt-e vagy Kosáry megelőzve korát, elsőként dolgozta-e fel Pest-Pilis-Solt vármegye nemeseinek összeírásait, Balla Gábor rendszerezése alapján.⁴⁷ További levéltári forrásfeltárást igényel a megyei levéltárakban elkészült és a LOK-ba felküldött megyei összeírásokról készített katalóguslapok historiográfiájának felderítése.⁴⁸ A fentiekben tehát első lépésben a Pest Megyei Levéltárban fellelhető nemességkutatásra vonatkozó források historiográfiai bemutatásra törekedtem, ám a későbbiekben Kosáry és a LOK tevékenységének feltárásával szeretném kiegészíteni a vizsgált témakört.

---

⁴⁷ MNL PML IV. 79. 3. 28. f.

⁴⁸ MNL OL XXXII. 7. 137–156. d. Kosáry Domokos történész 1960-ban került a Pest Megyei Levéltárba. 1966-ban a Magyar Tudományos Akadémia munkatársa lett, de levéltári munkaszobájába rendszeresen visszajárt a 70-es 80-as években is. Egészen 2007-ben bekövetkezett haláláig szoros kapcsolatot tartott fenn az intézménnyel és iratait letétként jelenleg is a Pest Megyei Levéltár őrzi. A hagyatékban azonban nemcsak személyes iratai és kéziratok tanulmányai találhatóak meg, hanem saját készítésű festményei, grafikái is. http://mnl.gov.hu/mnl/pml/a_pest_megyei_leveltar_tortenete (A letöltés ideje: 2019. február 26.)

Források és szakirodalom

- MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 P 1494. = Bilkei Gorzó Nándor hagyatéka. (1570–1964)
 XIX-I-18-a. = Levéltárak Országos Központja, Általános iratok 1950–1957
 XXXII. 7. = Levéltárak jelentései és adatszolgáltatásai, tematikus adatgyűjtemények 1951–1980
 Y 1. = Magyar Országos Levéltár levéltára. Általános iratok. (1875–1944)
 MNL PML = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára
 IV. 1. a. = Pest-Pilis-Solt vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla congregationum generalium et particularium) (1632–) 1638–1789
 IV. 1. d. = Pest-Pilis-Solt vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közigazgatási iratok. (Acta politica miscellanea) 1446–1783
 IV. 3. a. = Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (1725–) 1790–1848 (–1876)
 IV. 3. c. 1. = Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok. Általános közigazgatási iratok. 1790–1848
 IV. 3. c. 2. = Pest-Pilis-Solt Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok. Nemességi iratok (1725–) 1790–1848 (–1876)
 IV. 31. e. = Pest-Pilis-Solt vármegyei Központi Törvényszékének iratai. Bevégzett polgári perek (Processus terminati) 1627–1848 (–1872)
 IV. 74. VI. CC. = (Conscriptiones congregationales) VI. Nemesi összeírások 1702–1848
 IV. 75. a. = Pest-Pilis-Solt vármegye nemességi iratainak levéltári gyűjteménye. Nemességi iratok. (1344–) 1657–1924
 IV. 75. b. = Pest-Pilis-Solt vármegye nemességi iratainak levéltári gyűjteménye. Nemesek nyilvántartása. (Liber Catastrum Nobilium) 1557–1920
 IV. 75. b. 3. k. = (Nemesi Lajstrom Tomus I. 1594–1848 (1892) A–Z
 IV. 75. b. 4. k. = (Nemesi Lajstrom Tomus II. 1802–1848 (1920) A–Z
 A kötetek (NL I–II.) mikrofilmen kutathatóak: MNL PML XV. 5. c. 660. doboz.
 IV. 77. a. = Végrendeletek és Alapítványok Levéltári gyűjteménye. Végrendeletek. 1710–1944
 IV. 79. 3. = Pest megyei levéltár történetére vonatkozó iratok gyűjteménye, Balla Gábor emlékezete. 1752–1832
 IV. 86. = Ügyvédek után maradt iratok levéltári gyűjteménye. (Acta post advocatos). 1627–1835
 IV. 475. a. = Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Levéltárának iratai. Ügyviteli iratok (1840–) 1877–1949 (–1964)
 IV. 475. c. = Kőszeghi Sándor hagyatéka 1896–1918

IV. 475. d. = Bilkei Gorzó János iratai 1926–1937

IV. 475. e. = Bilkei Gorzó Bertalan iratai XX. sz.

VIII. 706. = Pest Megyei Levéltár ügyviteli iratai (1921–) 1950–1987

A m. kir. belügyminiszternek 1906. évi 48.943. számú körrendelete valamennyi vármegye alispánjához, a vármegyei levéltárakban őrzött nemeslevelek összegyűjtéséről. Magyarországi Rendeleték Tára, 1906. 5–6. f. 624.

Bácskai, 1965–1969 = Bácskai Vera (szerk.): Területi állami levéltárakban őrzött feudáliskori összeírások jegyzéke. I–III. Bp., 1965–1969.

Balázs, 1957 = Balázs Péter: A területi levéltárakban található feudáliskori összeírások katalógusának elkészítése. Levéltári Híradó, 1957. 3–4. sz. 453–462.

Bélay, 1979 = Bélay Vilmos: Referens-szolgálat a Magyar Országos Levéltárban. Levéltári Közlemények, 1979. 2. sz., Bp., 187–188.

Berényiné Kovács Gyöngyi, 2012 = Berényiné Kovács Gyöngyi: Levelesládától a „leveles tárházig”. Tanulmányok Pest megye múltjából IV. Szerk.: Kiss Anita–Tóth Judit–Röcsei Livia. Bp., 2012. (Pest Megye Múltjából 15. Sorozatszerk.: Héjjas Pál.) 43–67.

Berkes, 1999 = Berkes József: Tájékoztató családtörténeti kutatásokhoz. Bp., 1999. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/genealogiai_tajekoztato (A letöltés ideje: 2019. február 25.)

Bilkei, 1910 = Bilkei Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családjai. Nagykároly, 1910.

Borosy, 1983 = Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. I. 1638–1644, 1656–1665. Bp., 1983.

Borosy, 1984 = Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. II. 1666–1680. Bp., 1984. Borosy, 1985 = Borosy András: Pest–Pilis–Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. III. 1681–1697. Bp., 1985. Borosy, 1986 = Borosy András: Pest–Pilis–Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. IV. 1698–1702. Bp., 1986. Borosy, 1987 = Borosy András: Pest–Pilis–Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. V. 1703–1710. Bp., 1987. Borosy, 1995 = Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. Bp., 1995.

Borovszky, 1910 = Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye I. köt. 1910. 437–488.

Böör, 1990 = Böör László: A Pest Megyei Levéltár két évszázada. Fejezetek Pest Megye Történetéből, Bp., 1990. 43–136.

Fekete, 1942–1945 = Fekete Nagy Antal: Gerő József: A királyi könyvek. Levéltári Közlemények, 1942–1945. 514–515.

Gerő, 1938 = Gerő József: A magyar királyi Belügyminiszter által igazolt nemesek, 1867–1937. Bp., 1938.

- Gerő, 1940 = Gerő József: A Királyi könyvek: az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke. Bp., 1940.
- Illésy–Pettkó, 1895 = Illésy János–Pettkó Béla: A királyi könyvek jegyzéke 1527–1867. Bp., 1895.
- Kiss–Schramek, 2006 = Kiss Anita–Schramek László Péter: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Kiegészítő kötet (1625–1715; 1728). Szerk.: Kiss Anita–Schramek László Péter–Ujj György. Bp., 2006. (Pest Megyei Levéltári Füzetek 37.)
- Kosáry, 1962 = Kosáry Domokos: Pest megye feudális kori összeírásainak jegyzéke I–II. Bp., 1962.
- Kosztolányi, 2007 = Kosztolányi Dezső: Pacsirta. Bp., 2007.
- Kőszeghi, 1899 = Kőszeghi Sándor: Nemes családok Pest vármegyében. Bp., 1899.
- Lengyel, 1943 = Lengyel Alfréd: Moson megye 1754-ben igazolt nemes családjai. Mosonmagyaróvár, 1943.
- Petrovay, 1911 = Petrovay György: A máramarosi oláhok. Századok, 1911. 1. sz. 607–626.
- R. Kiss, 1908 = R. Kiss István: Vármegyei levéltáros értekezés. Budapesti Hírlap, 1908. szeptember 9. 216. sz. 6.
- Rexa, 1909a = Rexa Dezső: Abaúj-Torna, Alsófehér, Bács-Bodrog, Baranya és Barsvármegyék. Kassa, 1909. (A törvényhatósági levéltárak címeres levelei. I.) 48.
- Rexa, 1909b = Rexa Dezső: Bars-Békés, Bereg, Bihar és Borsod vármegyék. Kassa, 1909. (A törvényhatósági levéltárak címeres levelei. II.) 49–96.
- Rexa, 1909c = Rexa Dezső: Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék. Kassa, 1909. (A törvényhatósági levéltárak címeres levelei. IV.) 145–192.
- Rexa, 1909d = Rexa Dezső: Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy és Sopron vármegyék. Kassa, 1909. (A törvényhatósági levéltárak címeres levelei. V.) 193–240.,
- Réty, 1884 = Réty László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Nagybecskerek, 1884.
- Sasfi, 2016 = Sasfi Csaba: Egy sokoldalúan hasznosítható forrástípus: az összeírások. 2016. április 8. Magyar Nemzeti Levéltár http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/egy_sokoldaluan_hasznosithato_forrastipus_az_osszeirasok (A letöltés ideje: 2018. február 3.)
- Sasfi, 2017 = Sasfi Csaba: Társadalomtörténeti forráskataszter: Összeírások az MNL-ben a modern magyar társadalom kialakulása korából (1715–1867). Levéltári Közlemények, 2017. 1–2. sz. 450–452.
- Scheftsik, 1935 = Scheftsik György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye nemes családjai. Szolnok, 1935.
- Schneider, 1934 = Schneider Miklós: Fejér megye nemesi összeírása (1754, 1809, 1818–1821, 1828). Székesfehérvár, 1934.

- Schneider, 1935 = Schneider Miklós: Fejér megyei nemes családok. Székesfehérvár, 1935.
- Schneider, 1938 = Schneider Miklós: Trencsén megye 1725–1732. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1938.
- Schneider, 1939a = Schneider Miklós: Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1939.
- Schneider, 1939b = Schneider Miklós: Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1939.
- Schneider, 1939c = Schneider Miklós: Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása, Szombathely, 1939.
- Schneider, 1939d = Schneider Miklós: Fejér megye 1843. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1939.
- Schneider, 1940a = Schneider Miklós: Vas vármegye 1726/27. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1940.
- Schneider, 1940b = Schneider Miklós: Vas vármegye kétségtelen nemesei 1733-ban. Szombathely, 1940.
- Schneider, 1943a = Schneider Miklós: Vas vármegye 1558. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943.
- Schneider, 1943b = Schneider Miklós: Vas vármegye 1696. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943.
- Schneider, 1947 = Schneider Miklós: Fejér megyei nemességvizsgálatok. Székesfehérvár, 1947.
- Szekfű, 2000 = Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Bp., 2000. (Szerk. Gyáni Gábor. Magyarország társadalomtörténete II. 1920–1944. Szöveggyűjtemény.)

Laczlavik György

A Károlyi Kutatócsoport a Magyar Nemzeti Levéltárban

2017. október 4-én a fehérvárcsurgói Károlyi-kastélyban megalakult a Károlyi Kutatócsoport, amelynek célja, hogy a család történetével kapcsolatos kutatásokat a lehetőségek szerint tovább tágítsa mind időbeni, mind területi és módszertani szempontból, továbbá hogy a família korokon átívelő mecenatúráját, épített örökségét, politikai, társadalmi és kulturális tevékenységét állítsa a tervezett történeti és művészettörténeti kutatások homlokterébe. Az ilyen irányú kutatások nemcsak azért kiemelkedően hasznosak, mert Magyarország egyik legrégebbi nemesi családjának tagjai elkerülhetetlenül fontos szerepet játszanak évszázadok óta az ország történelmében, hanem azért is, mert a nagy számban fennmaradt források feltárása jelentősen bővítheti nemzeti történelmi ismereteinket. A kutatócsoport tagjai között Károlyiakkal foglalkozó történészek¹ mellett közgyűjtemények vezetői², levéltáros szakemberek³ és fiatal kutatók⁴ is helyet kaptak, nem csak Magyarországról, hanem határainkon túlról is. A kutatócsoport vezetője, jelen sorok írója, Laczlavik György, titkára pedig Bakó Zsigmond lett.

A kutatócsoport természetesen nem a semmiből született. A Károlyi család történetével, az egyes családtagok életével, kastélyaikkal, birtokaikkal már régóta foglalkoztak – és szórványosan foglalkoznak ma is – különböző kutatóintézetekben, közgyűjteményekben, így levéltárakban is. 2005-ben a Károlyiak voltak a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (továbbiakban: SZSZBML) levéltári napjainak egyik központi témája, a nagykárolyi Károlyi kastélyban több előadás is elhangzott. Akkor felmerült a kutatások összehangolásának igénye, melyről az SZSZBML munkatársaival szinte minden évben egyeztettünk. A Károlyiak Szatmár vármegyében betöltött szerepe, illetve az Országos Levéltár által őrzött mintegy 300 ifm terjedelmű Károlyi levéltár megmagyarázza a két intézmény érdeklődését a család iránt. Az egyeztetéseket a közleműltban tettek is követték. 2016. szeptember 19-én Nyíregyházán megrendezett „A Károlyi család történetének kutatási lehetőségei” című műhelykonferencián megfogalmazódott egy olyan kutatócsoport létrehozásának igénye, amelyben

¹ Többek között Bara Júlia, Fazekas Rózsa, Kovács Ágnes, Mészáros Kálmán, Zsoldos Ildikó.

² Szatmár megye: Hágó Nándor Attila, Szócs Péter Levente; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Kujbusné dr. Mecsei Éva, Mohácsi Andre.

³ Vágsellyéről Novák Veronika.

⁴ Mások mellett Avar Anton, Csorba Noémi, Sárhegyi Tamás, Schmidt Anikó.

helyet kapna történész, művészettörténész, muzeológus, levéltáros, egyetemi oktató, nyelvész éppen úgy, mint helytörténész. A szerveződő munkacsoport első projektje a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadásában megjelentetett forráskiadvány volt. A kötet szerkesztője, Kovács Ágnes korábban már megjelentette Károlyi Sándor leveleit feleségéhez, Barkóczy Krisztinához, valamint Barkóczy Krisztina férjéhez írott leveleinek 1711-ig keletkezett részét.⁵ Most a még eddig nem publikált levelek közreadása volt a cél, melyek a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával 2017 szeptemberében meg is jelenthettek.⁶ A nyíregyházi megbeszélés résztvevői arról is határoztak, hogy életre hívnak egy a Károlyiakhoz kapcsolódó, évente tartandó rendezvénysorozatot. Fontos szempontként felmerült, hogy a tervezett rendezvények a Károlyiakhoz szorosan köthető helyszínekhez kapcsolódjanak. A rendezvénysorozat első helyszínének így tökéletes választás volt Fehérvárcsurgó, ahol a helyet a Károlyi József Alapítvány biztosította.

A fehérvárcsurgói Károlyi-kastélyban 2017. október 4-én megtartott, kamarakiállítással kísért konferencia és műhelymegbeszélés a frissen kiadott forrásgyűjtemény köré szerveződött. A konferencia előadásait egy kerekasztal-beszélgetés zárta, amelynek fő témáját a kibontakozó Károlyi-kutatások lehetőségei képezték.⁷ A beszélgetés zárásaként és a rendezvény egyik legfontosabb eredményeként formálisan is megalakult a Károlyi Kutatócsoport. A Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) vezetése által 2017. december 21-én hivatalosan is engedélyezett kutatócsoport a Károlyi-kutatások (13–20. század) katalizátora szeretne lenni, akár kutatási témák kijelölésével, támogatásával. A kutatócsoport céljai között adatbázisok építése is szerepel, melynek az MNL lehetne a gazdája, de kiadványok megjelentetésétől, sőt akár kutatási programokban való részvételtől sem zárkózna el. Szeretnénk már régebben működő kutatócsoportok felé is nyitni, együttműködéseket kezdeményezni. A kutatócsoport folytatni kívánja – legalább évente egyszer – műhelymegbeszéléseinek, konferenciáinak sorozatát „*Hittel és erénnyel, Károlyiak a történelemben*” címen.

A sikeres fehérvárcsurgói rendezvény után a legfőbb feladat a kutatócsoport adminisztrációjának, kommunikációjának megteremtése volt. A megalakulást követően a tizenöt főből álló kutatócsoport kilenc fővel gyarapodott, jelenleg huszonnégy főt számlál, és továbbra is várja új tagok jelentkezését. A Nemzeti Kulturális Alap támogatásának köszönhetően a rendezvényre tájékoztató leporellót és plakátokat,

⁵ Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724). 1–2. kötet. Közread. Csobó Péter–Fejes Judit–Kovács Ágnes–Kovács Zoltán–Restás Attila–Szabó Zsolt–Wiedemann Krisztina. Szerk. Kovács Ágnes. Debrecen, 1994.; Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Első kötet (1698–1711). Közread. Fogarassy Zoltán–Kovács Ágnes. Szerk. Kovács Ágnes. Debrecen, 2011.

⁶ „...Az Isten is azt segíti, aki iparkodik.” Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Második kötet: (1712–1724). Szerk. Kovács Ágnes. Nyíregyháza. 2017. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványai. II. Közlemények, 49.)

⁷ A konferencia beszámolója az alábbi linken érhető el: http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/karolyi_konferencia_a_fehervarcsurgoi_karolyi_kastelyban (A letöltés ideje: 2018. március 8.)

valamint – a kutatócsoport további rendezvényeihez is szükséges – két roll-up-ot és egy nagyméretű installációt készítettünk a Károlyi családot meghatározó személyiségek arcképeiből, amely rendezvényeink egyik leghangsúlyosabb darabja lett. Több alkalommal is felhasználtuk és használjuk majd a jövőben is. Ugyanez igaz az MNL Országos Levéltárának gyűjteményében található, a Károlyi Levéltár részét képező, Károlyi Sándor és Barkóczy Krisztina kettős ősfájára. Ez egy mintegy 2x2 m-es vakramázott olajfestmény, melyet a Pigmenta Art Print Lab nagyméretű műtárgyak nagyfelbontású szkennelésére alkalmas berendezésével digitalizáltattunk, és amelyről két reprodukciót is készítettünk. A digitalizáláshoz a Magyar Nemzeti Galéria nyújtott segítséget, melynek munkatársai szállították a felbecsülhetetlen értékű műtárgyat a digitalizálás helyszínére.

A kutatócsoport fontos feladatának tartja, hogy a Károlyi családdal kapcsolatos ismereteiről minél több fórumon referáljon, és a szigorú tudományos keretet elhagyva a közművelődést is elősegítse. E cél által vezérelve 2017. november 7-én a szatmárnémeti Identitás Alapítvány és a Szent István Kör meghívásának tettünk eleget⁸ a Romániai Magyar Demokrata Szövetség székházában. Az eseményen Kovács Ágnes „*Egy kelet-magyarországi nagyasszony a 17–18. század fordulóján: gr. Károlyi Sándorné gr. Barkóczy Krisztina (1671–1724)*” címmel tartott előadást, amelyet Mészáros Kálmán előadása követett „*Barkóczy Krisztina levelezésének nyelvezete*” címmel.

December 18-án Nyíregyházán ismét bemutatásra került a Barkóczy Krisztina férjéhez, Károlyi Sándorhoz intézett leveleiből összeállított forráskiadvány.⁹ 2018. február 26-án *Virtuális utazás a múltba* címmel került megrendezésre a Károlyi Kutatócsoport következő említést érdemlő eseménye. A rendezvénynek a baktalórántházi Dégenfeld Kastélymúzeum adott otthont az SZSZBML, a Károlyi Kutatócsoport, a Jósza András Múzeum és Baktalórántháza Város Önkormányzata szervezésében.¹⁰

2018. június 23-án a Múzeumok Éjszakáján több mint ezernégy száz látogató kísérhette végig a Károlyi család életét a dokumentumok tükrében, a kezdetektől egészen a 20. századig az MNL Országos Levéltárában megnyitott kamara-kiállítás keretében, mely a „*Károlyiak. Egy arisztokrata család ötszáz éve*” címet viselte. A kiállítás kiegészítéseként a levéltár vendégei a család életét bemutató előadást hallhattak, melyet Kovács Ágnes „*Családi élet 300 éve*” címmel tartott meg.

A Károlyi Kutatócsoport 2018. szeptember 10-én tartotta „*Hittel és erénnyel, a Károlyiak a történelemben*” című rendezvénysorozatának 2018. évi állomását. A workshop és műhelymegbeszélés helyszíne a Károlyi család első birtokközpontja, Nagykaroly volt, mely az eddigiekhez hasonlóan a Nemzeti Kulturális Alap, továbbá Nagykaroly város támogatásával valósulhatott meg. A rendezvény elsődleges célja

⁸ <http://www.szabarchiv.hu/drupal/node/73542> (A letöltés ideje: 2018. március 8.)

⁹ <http://www.szabarchiv.hu/drupal/node/73619> (A letöltés ideje: 2018. március 8.)

¹⁰ <http://www.szabarchiv.hu/drupal/node/73732> (A letöltés ideje: 2018. március 8.)

a folyamatban lévő kutatások megismertetése, valamint a rövid- és középtávú tervek kijelölése volt. A kutatócsoport egy év alatt több új taggal gyarapodott, akik közül néhányan ezen a találkozón mutatták be kutatásukat és részeredményeiket. Az érdeklődők összesen kilenc előadást hallgathattak meg. Az előadások után kifejezetten jó hangulatú műhelybeszélgetést tartottunk, melynek során rövid távú feladatok is megfogalmazódtak. Elsődleges fontosságú egy honlap készítése és szerkesztése, amelyen az eddigi eredmények összegyűjtése és publikálása mellett helyet kell kapjon a Károlyi család története, a kutatócsoport tagjainak bemutatása, a rendelkezésre álló levéltári anyag és kutatási segédletek ismertetése. Körvonalazódott a következő találkozó helyszíne is, ahová remélhetőleg még több Károlyi-kutató fog eljönni és együttgondolkodni a család múltjának feltárásáról, a további kutatási lehetőségekről.

A Károlyi Kutatócsoport tagjai 2017 októberében a fehérvárcsurgói Károlyi-kastélyban

Kohút Sára

Laczlavik György

A scopeArchiv öt éve a Magyar Nemzeti Levéltárban

Előszó

Az Elektronikus Levéltári projekt (EKOP-1.2.8-08-2008-0001) keretében 2009–2013 között megtörtént a levéltári folyamatok egésze informatikai támogatásának kialakítása.¹ A megvalósult rendszer tartalmazza mind a papír alapú levéltári iratok nyilvántartási és leírási adatainak kezelését (scopeArchiv), mind a digitális másolatok és az elektronikus iratok teljes körű kezeléséhez, tartós informatikai megőrzéséhez szükséges eszközöket és feldolgozó eljárásokat (Preservica).² Az Elektronikus Levéltár alapinfrastruktúráját üzemeltetésért felelős szerepkörben a Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató Zrt. (NISZ) biztosítja. A szolgáltatások teljeskörűen jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltárban (MNL) és Budapest Főváros Levéltárában (BFL) érhetőek el.³

2013-ban az Országos Levéltárban (OL) a 18/2013. (10.31) számú főigazgatói utasítás, 2015-ben az MNL megyei tagintézményeiben pedig a 14/2015. (10.15.) számú főigazgatói utasítás vezette be a scopeArchivot. Az utasítások értelmében kötelező a szervnyilvántartást, a törzskönyvi nyilvántartást, a különböző naplókat (gyarapodási, fogyatéki, letéti, kölcsönzési, átmeneti) és a raktári nyilvántartásokat elektronikus módon a szakrendszerben végezni. A kutatószolgálati nyilvántartások adminisztrálása az OL-ban szintén a scopeArchivban történik, míg a megyei tagintézményekre vonatkozó főigazgatói utasítás a funkciók használatba vételét későbbre halasztja. A beiratkozott kutatók számára biztosított online kéréslapleadási funkciót egyelőre csak a BFL használja, az MNL-ben annak ellenére, hogy a technikai feltételek adottak, még nincs bevezetve.

Az MNL „Közigazgatási eljárásokhoz kapcsolódó levéltári szolgáltatás fejlesztése” projektje (KÖFOP-1.0.0-VEKOP-15-2016-00011) révén 2017-ben elindult az e-levéltári rendszer alkalmazásfejlesztése. A projekt célja az állampolgárok és a közigazgatási intézményrendszer számára nyújtott szolgáltatások egyszerűsítése, elektronizálása és országos kiterjesztése.⁴ Ehhez szükséges a szakrendszerek szolgáltatás-bővítése, a kutatók, ügyfelek tájékoztatását, kutatását és megkereséseit támogató publikus felületének

¹ Horváth J., 2013: 31–38.

² 2018-as frissítés előtti elnevezése: Tessella Safety Deposit Box, röviden: SDB

³ http://mnl.gov.hu/mnl/szkk/elektronikus_leveltar_projekt

⁴ <http://mnl.gov.hu/kofop>

felhasználóbaráttá tétele. A fejlesztések segítségével az MNL a hivatali ügyek intézéséhez automatikusan biztosítja majd a kérelmező vagy az ügyintéző szervek részére a szükséges igazoló iratanyagot. A fejlesztési elképzelésekből összeállított követelményjegyzék elkészítését széleskörű, az MNL és a BFL közötti szakmai egyeztetés kísérte.

Az alkalmazásfejlesztés lehetőséget teremtett arra, hogy a szakrendszert az MNL igényeihez igazítsuk. A munka követelményjegyzékének összeállításához viszont elengedhetetlen volt a levéltárszakmai alapelvek figyelembevétele mellett a bevezetés óta szerzett gyakorlati tapasztalatok összegyűjtése és értelmezése is. A munkafolyamat során fogalmazódott meg jelen cikk szerzőiben⁵ az elhatározás, hogy áttekintsék az elmúlt öt év tanulságait és értékeljék a levéltári nyilvántartó szakrendszer (scopeArchiv) bevezetését és alkalmazását az MNL-ben.

Mi is az a scopeArchiv?

Nemzetközi szakrendszer

A scopeArchiv egy svájci gyártású szoftver, amely célkitűzése alapján mind a közlevéltárak, mind a magánlevéltárak számára teljes körű megoldást kínál nyilvántartásaik vezetésére.⁶ Európa-szerte ismert szakrendszer, használják nemzeti levéltárakban (például Albánia, Liechtenstein, Luxemburg, Ausztria, Románia, Svájc, Szlovénia) svájci kantoni és német tartományi levéltárakban,⁷ városi (Amszterdam, Drezda, Mannheim, München, Olten, Riehen, Saarbrücken, Schaffhausen, Vaduz, Winterthur, Zürich stb.) és egyetemi (például Freiburgi és Bécsi Egyetemi Levéltár) fenntartású intézményekben.⁸

A szakrendszer segítségével az irat útja keletkezésétől (szervnyilvántartás) levéltárba kerüléséig (gyarapítás és törzskönyvezés) és kutatásáig (kutatószolgálati adminisztráció és online kérésleadási lehetőség) végigkísérhető. Eközben egy típusú adatot csak egyszer kell rögzíteni (például szerv/iratképző neve, kutató neve), mert hivatkozások révén az egymással összefüggő rekordok kapcsolatban állnak.

---

⁵ Dr. Kohút Sára igazgatóhelyettes a Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Uniós Projektek Igazgatóságán. Az alkalmazásfejlesztés koordinátora, a scopeArchiv MNL-es felhasználói kézikönyvének szerzője és rendszeres oktatója. Dr. Laczlavik György főosztályvezető az Országos Levéltár Magánlevéltárak és gyűjtemények főosztályán, a scopeArchiv bevezetésekor részt vett a szakrendszer tesztelésében, paraméterezésében. Emellett évek óta oktatja használatát.

⁶ <https://www.scope.ch/de/produkte/systemkonzept.html>. Európában (elsősorban német nyelvterületen) az alábbi szoftverek használatosak még: ACTApro, Anton, archium, archivis pro, ArciSoft, ARIADNE, AUGIAS-Archiv, AVP, CMI STAR, Dachs, Faust Entry-Faust Professional, atom, Doxis4, MAIS-Flexis-MAIS-Internet, MidosaXML, NovaInfo Archiv- und Bibliotheksverwaltung, V.E.R.A. stb. Az Ausztriában használt rendszerekről ld. bővebben Laczlavik-Sági-Telek, 2018: 49–65.

⁷ A scopeArchiv Sachsen-Anhalt tartományi levéltárba történő bevezetéséről ld. Heiden, 2004: 95–120.

⁸ A referenciák tételes listáját ld. <https://www.scope.ch/de/referenzen.html>

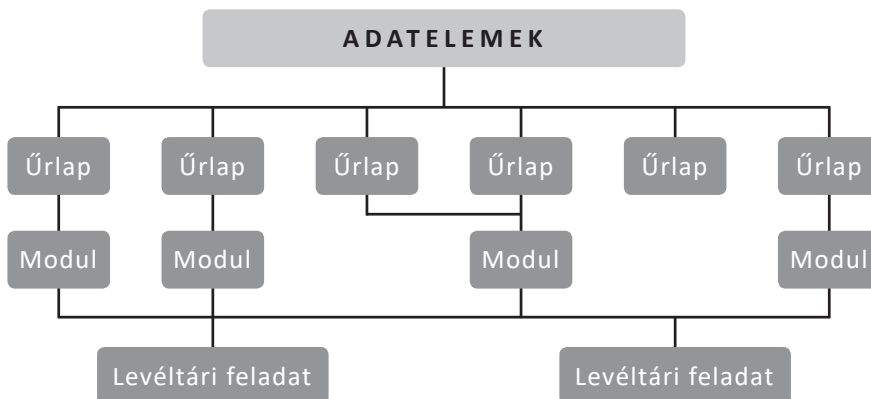
Emellett lehetővé teszi, hogy az iratanyag leírása megfeleljen az Általános Levéltári Leírás Nemzetközi Szabványának (ISAD(G), General International Standard Archival Description). Az export funkciók segítségével egyrészt a nyilvántartás aktuális állapotáról felhasználóbarát xls formátumban kinyerhetjük az adatokat, másrészt tömegesen migrálhatjuk is egy másik szakrendszerbe.

A scopeArchiv a nyilvántartás leírására szolgál, ugyanakkor szinkronizáció és linkkapcsolatok révén összeköttetésben áll az MNL archiváló keretrendszerével, a Preservicával. Ennek köszönhetően nemcsak a scopeArchivban létrehozott leírási egységek hierarchiája jelenik meg a Preservicában, hanem a leírási egység űrlapján a megfelelő adatmezőben feltüntethetjük a betöltött digitális tartalom linkjét, aminek segítségével eljuthatunk a keresett fájlhoz.

A scopeArchiv felépítése

A scopeArchiv központi komponensei az űrlapok, amelyek előre tervezett kitöltetlen helyek, vagyis adatelemek segítségével biztosítják a levéltári irat ISAD(G) szabványának megfelelően történő leírását, illetve a levéltári folyamatok adminisztrálását. Az adatmezőket tehát a nyilvántartási célnak megfelelően űrlaphoz rendeljük, például a Jelzet mezőt az ISAD(G) űrlaphoz a törzskönyvi nyilvántartás vezetésére szolgáló Leírási egységek modulban, vagy a Jogcím adatmezőt az állománygyarapodást menedzselő Gyarapodás modul További információk űrlapjához. Az adatmezők lehetnek szövegesek, előre definiált értékkeszletek (legördülő lista), illetve megadott formátumúak (dátum, egész szám, fix pontos szám, stb.). Új adatmezők is felvehetők, illetve az űrlapon megjelenő adatmezők köre is módosítható.

1. A scopeArchiv adatmodellje

Az űrlapok pedig modulokba⁹ rendeződnek. A napi levéltárosi munka során a következő modulokat használjuk (az MNL által igénybe nem vett modulok bemutatását jelen írásban mellőzzük):

▪ *Leírási egységek*

Törzskönyvi nyilvántartás vezetését támogató modul. A levéltári struktúrában elfoglalt helyére való tekintet nélkül önálló nyilvántartási (leírási) egység minden egyes levéltári egység (fond, állag, sorozat, alsorozat, tétel, altétel, ügyirat, ügyiratdarab vagy egyes irat). A leírási egység létrehozásakor ki kell választani a megfelelő űrlapot és kitölteni a kötelező adatmezőket.

▪ *Névterek*

A Névterek modul célja, hogy (standardizált) kifejezések hozzárendelésével összefüggésbe hozzanak leírási egységeket egymással, illetve részletezzék őket, ezáltal jelentősen megkönnyítve a keresést. Például, ha egy helységnév többféle változatban szerepel a nyilvántartásban, a névtéradatok rögzítésével a kereső minden egyes találatot kiad attól függetlenül, mely névváltozatra kerestünk rá (például Buda-Ofen).

▪ *Gyarapodás*

A modul segítségével nyilvántarthatjuk a levéltári gyarapodás/letét adatait: az iratátadó személyt vagy szervezetet, az iratképzőt, a bekerülés jogcímét (ajándékozás, vásárlás, reprodukció, illetékesség), az iratanyag ideiglenes és végleges jelzetét, rövid leírását, mennyiségi adatait, az átvevő levéltáros nevét, illetve összeköthetjük a gyarapodáshoz kapcsolódó leírási egységekkel. A scopeArchiv automatikusan generál egy azonosító számot, amely tartalmazza a tagintézmény betűjelét és a gyarapodás sorszámából, valamint a gyarapodás évéből álló numerikus kódot (például HU_MNL_OL/G/00220/2016).

▪ *Raktári egységek*

A modulban rögzíthetjük az iratanyag tárolására szolgáló raktári egységeket, azok típusát (például csomó, doboz, kötet, téka, mikrofilmtekercs stb.), illetve számát (raktári jelzetét), továbbá összekapcsoljuk a benne tárolt iratanyag leírását biztosító leírási egységekkel, vagyis fizikai [=raktári] egységeket rendelhetünk logikai [=leírási] egységekhez.

▪ *Raktártopográfia*

A modul az adott levéltár telephelyeinek, raktárainak, illetve raktári helyeinek (sor, állvány, polc), illetve a rajtuk tárolt raktári egységek kapcsolatának a nyilvántartására szolgál.

---

⁹ A scopeArchiv moduljainak leírása: <http://www.scope.ch/de/produkte/moduluebersicht.html>

▪ *Kérések*

A kutatótermi kérések/kérőlapok nyilvántartása. Új kérés rögzítésekor adminisztráljuk – a Partnerek modul közreműködésével – a kutató adatait, a kérés leadásának módját (kutatóterem, internet), a kiszolgáló kutatótermet, valamint a kérést hozzákapcsoljuk a kutatásra kikért leírási egységhez. A rendszer mentéskor egy sorszámot [kérőlapszám] generál.

▪ *Partnerek*

Személyek (például kutató, levéltáros) vagy szervezetek (iratképző/iratőrző cég, levéltár) nyilvántartására szolgál (a típusnál lehet a megfelelőt kiválasztani). Az itt rögzített rekordokat kapcsoljuk össze a többi modullal, például a gyarapodás kitöltésekor az iratképzőt, vagy a kérőlap rögzítésekor a kutatót.

▪ *Dossziék*

Ezt a modult a kutatói dossziék, átmeneti és fogyatéki naplók, valamint a szervnyilvántartáshoz szükséges szervdossziék nyilvántartására használjuk. A kutatói dosszié tartalmazza a látogatói jegy, a támogató nyilatkozat, a kutatási kérelem adatait, a szervdosszié pedig a sorszámot, illetve innen érhetők el a Dokumentum modulban feltöltött szabályzatok, jegyzőkönyvek, feljegyzések. A Dosszié tehát a Partner és a Dokumentumok modullal szerves egységet képez, egyfajta gyűjtő modul, amely összeköti a kutatói és a szervnyilvántartáshoz szükséges adatokat (a Lapfülek segítségével).

▪ *Dokumentumok*

A modul kettős funkciót lát el. Egyrészt nyilvántarthatóak benne a dokumentumok lényegi leíró információi (a dokumentum céljáról, eredetéről, szerzőiről, tartalmáról, felépítéséről stb.), másrészt pedig maguk a tárhelyre feltöltött dokumentumok megjelenítésére is szolgál.

▪ *Események*

A levéltárosi munkafolyamatok (például iratátvétel, szervellenőrzés, kutatás) időpontját rögzítő modul. Jelenleg csak a kutatás kezdő és záró időpontjának rögzítésére használjuk. Segítségével regisztrálni tudjuk, mikor lépett be a kutató a kutatóterembe, illetve mikor távozott.

▪ *Űrlapok*

A scopeArchiv űrlapjait kezelő modul. Itt választhatjuk ki az adott űrlap adatmezőit és rendelhetjük hozzá magát az űrlapot egy modulhoz. Egy modulhoz azonban több űrlap is rendelhető. Tetszőleges számú űrlap hozható létre tetszőleges számú adatelemmel.

▪ *Adatelemek*

Az adatalemek az űrlapok alkotóelemei. Az adatalemek vagy más néven adatmezők meghatározott paraméterekkel rendelkeznek, például hogy kötelező-e kitölteni, ismételhető-e, illetve meg lehet-e adni előre a típusát (szöveges, szám, link, legördülő lista stb.).

▪ *Felhasználók*

A modul tartalmazza a szakrendszer felhasználóit, azok technikai jogosultságait.

Megfelel-e a scopeArchiv a magyar levéltárügy jogszabályi előírásainak?

A scopeArchiv 2013. és 2015. évi bevezetése után az MNL szinte valamennyi jogszabály által előírt feladatát részben vagy teljesen a szakrendszerben végzi, amely megfelel a 27/2015. (V.27.) EMMI rendeletben (továbbiakban R.) meghatározott követelményeknek. Tudni kell azonban, hogy bizonyos esetekben a feladatokat nem külön modulokban kezeljük, hanem a modulok funkcióinak kombinálásával látjuk el.

A levéltári feladatok bemutatását a nyilvántartások vezetésével (R. 30–40. §) kezdjük. A fondok és állagok törzskönyvi nyilvántartását (R. 32. §) a Leírási egységek modul segítségével tarjuk nyilván. A törzskönyvi adatok, valamint fondok és állagok leírására (R. 40. §) a modul ISAD(G) űrlapja, illetve az azon szereplő adatmezők szolgálnak. Ezeket tartalmazza az I. táblázat.

A szakmai rendelet 36. §-a alapján a levéltár az őrzésében lévő fondok anyagára vonatkozó valamennyi iratot a fondonként kialakított fondossziéban helyezi el. A szakrendszerben lehetőség van fondosszié kialakítására. Történtek is ilyen irányú kísérletek, azonban a fondok leírására szolgáló ISAD(G) űrlap, vagyis a törzskönyvi nyilvántartás maga is alkalmas ezekre a feladatokra. Így szükségtelenné válik külön dossziét létrehozni erre a feladatra, továbbá a R. 36. § (2) előírását, amely szerint a törzskönyvi nyilvántartás és a fondosszié fondra vonatkozó adatainak egyezőségét a levéltárnak biztosítani kell, szintén teljesítjük, hiszen nem duplikáljuk a nyilvántartási adatokat.¹⁰ A fondosszié adatainak nyilvántartását a II. táblázat tartalmazza.

A levéltár a gyarapodási naplóban tartja nyilván az általa bármely jogcímen végleges őrzésre átvett levéltári anyagot, illetve letéti naplóban tartja nyilván a letétbe helyezett, valamint az általa visszaadott levéltári letéteket (R. 33. § (1), 35. § (1)). A rendelet által előírt adatokat a Gyarapodás modulban rögzítjük (IV. táblázat). A fogyatéki (R. 34. §), a kölcsönzési (R. 38. §) és az átmeneti napló (R. 39. §) adatait a Dosszié modulban rögzíthetjük (V. táblázat). A szervdosszié adatai scopeArchivban történő rögzítésének módját a VI. táblázat mutatja.

---

¹⁰ A fondosszié adatainak ezen a módon történő nyilvántartásáról még nem született főigazgatói utasítás, ezért csak a kollégák egy része használja a Dosszié modulban kialakított Fondosszié funkciót.

A levéltári anyag kutatási célú használatának biztosítása során rögzítendő adatokat pedig a VII. táblázat összegzi. A szakmai rendelet 40. § (3) bekezdése alapján a levéltár az általa készített leírást az iratanyag rendezettségéhez, tartalmi sajátosságaihoz igazodva, a kutatás és tájékoztatás céljainak megfelelően kiegészíti, részletezi, és a használhatóság, a levéltári tájékoztatás érdekében feltáró jellegű segédleteket, adatbázisokat készít. A fondok és állagok, valamint ezt meghaladóan valamennyi leírási egység adatai – szinkronizáció után – online elérhetőek a kutatók számára az Elektronikus Levéltári Portál (ELP) publikus felületén,¹¹ így az iratanyag leírási egységekben történő leírása után már nem szükséges külön kutatói segédletet készíteni, minden megoldható a scopeArchivban.

Az ELP-en keresztül nemcsak az online beiratkozás lehetséges, hanem a leírási egységekre kéréslap leadása is. Kérésleadáskor a kutató kiválasztja a kutatni kívánt leírási egységet (abban az esetben, ha a raktári nyilvántartás nincs még rögzítve a scopeArchivban, vagy nem elég részletes és nem tartalmazza a kikérés szintjét, egy szöveges Jelzet mező ad lehetőséget a kérés pontosítására) és elküldi a levéltárnak a kéréslapot. Ilyenkor a szakrendszer automatikusan generálja a kéréslapot kitöltött adatokkal, tehát se a kutatónak, se a kutatószolgálattal foglalkozó levéltárosnak nem kell manuálisan bevinnie azokat. Továbbá ha digitális tartalmat kér ki a kutató, az ELP-n lévő fiókjának segítségével a kiszolgálás módjának függvényében megnézheti mindezt az MNL bármely kutatótermében (kutatói kérés kiszolgálás belső tárhelyre), vagy pedig a levéltár falain kívül is (kutatói kérés kiszolgálás külső tárhelyre).

A scopeArchiv alkalmazásának nehézségei a Magyar Nemzeti Levéltárban

Adminisztratív és operatív nehézségek

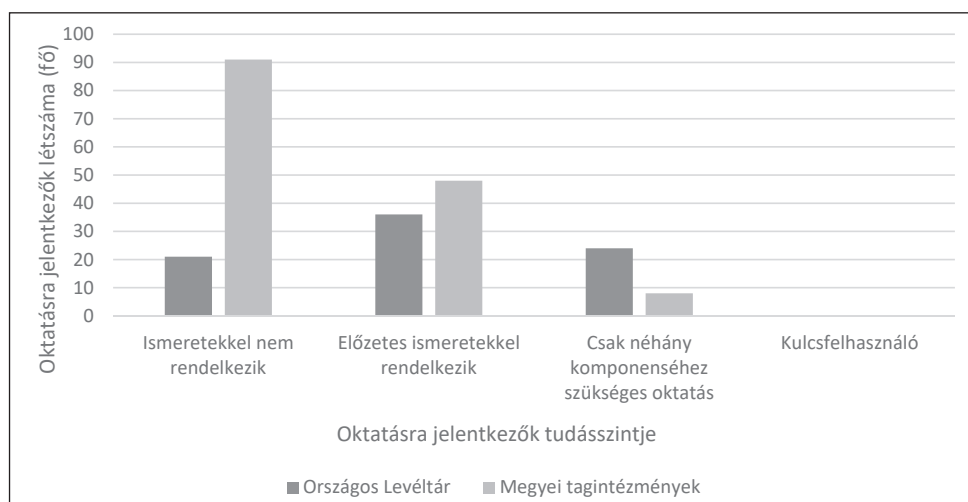
A szakrendszer használatba vétele 2013-ban – idő- és tapasztalathiány miatt – nem volt zökkenőmentes. A bevezetés előtt nem volt lehetőség a tesztidőszakra, s ugyancsak idő hiányában a szükséges – az MNL állományát figyelembe véve – 30–40 fő felhasználó kiképzése is elmaradt, valamint az általános (felhasználói) oktatás sem valósulhatott meg.

A scopeArchiv bevezetése (2013 novembere) után az MNL széttagoltsága is komoly gondot okozott. Ugyan csak 3-4 oktatási alkalomra került sor az OL-ban is – amelynek során frontális oktatás keretében egy-egy modul egy részét lehetett bemutatni a tesztkörnyezetben, ami jelentősen különbözött az éles rendszertől –, mégis a központi szervezeti egységek (elsősorban az OL) földrajzi helyzetüknél fogva így is előnybe kerültek a szakrendszer alkalmazása terén a megyei tagintézményekkel szemben, hiszen sokkal koncentráltabban dolgoznak munkatársaik, mint a 20 megyei

¹¹ Ezzel eleget téve a R. 40. § (1) bekezdésben foglaltaknak. Portál elérhetősége: www.eleveltar.hu

tagintézményben, az egyes fióklevéltárakat már meg sem említve. Munkájuk során tudják tehát egymást segíteni. Ennek következtében az OL 2014–2015-ben nagyszámú (millió) leírási egységet rögzített. 2016 novemberétől a megyei levéltárak részére a Veszprém Megyei Levéltár szervezett 4 napos képzéseket (első és harmadik körben lehetőség volt plusz egy konzultációs nap megtartására). Eddig három turnusra került sor, amelyek során kb. 45 fő (17 megyei levéltárból legalább 1 fő) részvételével, továbbá 2018-ban kulcsfelhasználói képzést tartottak az OL-ban 9 fő részvételével.¹² MNL szinten a szakrendszert használók létszáma jelenleg mintegy 350 főre tehető. Egy 2018. októberi felmérés alapján 228 fő jelentkezett oktatásra (OL: 81 fő, megyei tagintézmények: 147), ismereti szintekre bontva:

2. A scopeArchiv oktatásra jelentkezők létszáma 2018-ban

A szakrendszer átadásakor készült egy felhasználóknak szánt segédlet, amely nagyrészt a szakrendszer használati utasításainak, súgójának magyar fordítása volt, így nem volt alkalmas teljes levéltári folyamatok (például szervnyilvántartás) lekövetésére. A 2017 nyarán elkészült felhasználói kézikönyv már ilyen volt, azonban még ez is csak az alapfolyamatokat tárgyalta, sok kérdéskör hiányzott belőle. Többek között a felhasználói szintű adatexport funkciók, a tömeges módosítás lehetőségének leírása, keresés/csere, átmeneti és fogyatéki napló vezetése stb.

Az MNL nem rendelkezett a „Közigazgatási eljárásokhoz kapcsolódó levéltári szolgáltatás fejlesztése” projekt (KÖFOP-1.0.0-VEKOP-15-2016-00011) indulásáig érvényes support szerződéssel; az előforduló adatbázishibák kijavítása nem történt meg.

¹² A képzés célkitűzése sajnos nem valósult meg, továbbra sem bővült a szakrendszert átfogóan ismerő oktatók létszáma.

Nem volt még lehetőség rá, hogy megfelelő mennyiségű munkaidőt fordítsunk a szakrendszer megismerésére és karbantartására, amely nélkülözhetetlen és a jövő egyik fontos feladata. (A migráció során bekerült hibák kijavítása is megoldandó feladat.) A képzés annál is inkább lényeges, mert nem megfelelő szintű ismeret hiányában mindig fennáll további hibák elkövetésének lehetősége, amelyet szeretnénk elkerülni.

Szakmai kihívások

A számtalan kihívás közül amelyekkel meg kellett küzdeni – hely hiányában – az alábbiakban most csak a raktári nyilvántartással kapcsolatosakra koncentrálnak. (III. táblázat) A scopeArchiv bevezetése előtti gyakorlat szerint nemcsak a papír alapú, hanem az elektronikus nyilvántartás legelső szintje is az állag volt, az ez alatt elhelyezkedő szinteket pedig nem tekintettük önálló nyilvántartási egységnek a törzskönyvi nyilvántartás logikájának megfelelően. Ezzel szemben a scopeArchiv képes akár egyedi irat szintjéig nyilvántartani a levéltári anyagot. Az iratanyag jellegének és struktúrájának figyelembe vételével a szakrendszerben a levéltáros dönti el, hogy egy adott törzsegységben – állagtalan fondban vagy állagban – melyik az a legalacsonyabb szintű leírási egység, amely alatt a további tagolás már nem befolyásolja érdemben sem a nyilvántartás használhatóságát, sem az iratanyag kutathatóságát.

A scopeArchiv effajta nyilvántartási koncepciója okozza a legnagyobb nehézséget a magyarországi adaptálásban. Leegyszerűsítve: a szakrendszer a törzskönyvet és a raktári jegyzéket (raktári nyilvántartás) egyetlen rendszerben jeleníti meg, ahol a fondfőcsoporttól az egyedi iratig a levéltári anyag teljes hierarchiája megtalálható. Mindezt úgy, hogy nem a raktári egységek egymásutánisága, hanem a levéltári anyag szerkezete a meghatározó. A raktári egységeket ráadásul egy külön modulban tartja nyilván a scopeArchiv, és csupán kapcsolatot hoz létre a leírási egységek és a raktári egységek között.

A szakrendszer alapkonceptiója a leíró levéltári feldolgozásra alapul, az organikus, vagy a levéltáros által kialakított leírási egységek leírására. Mit is jelent mindez? Azt, hogy a scopeArchiv, több hasonló társához – így például az AUGIAS programhoz¹³ – hasonlóan ennek a levéltári gyakorlatnak az elektronikus leképezése. A levéltári anyagot leírási egységekre bontották, majd ezeket leíró kartonokon dolgozták fel. Az AUGIAS program elektronikus „kartonja” (űrlapja) szinte teljes egészében megfeleltethető a scopeArchivban használt adatmezőknek. A Cím, a Tartalmazza, a Tartalmazza még mezők a mi adatbázisunk építőkövei is. Ez a fajta feldolgozás abban hisz, hogy a kutatást nem az szolgálja, hogy az iratokat rendezzük, vagyis az összetartozónak vélt irategyütteseket egymás mellé helyezzük, hanem ha minél részletesebben

¹³ Az AUGIAS-Archiv 9.2-ről ld. bővebben: https://www.augias.de/homepage/pdf/prospekte/aa92_Gesamtprospekt_2018_303Druck.pdf; illetve magáról az AUGIAS programról és a benne végezhető munkáról ld. Laczlavik, 2009.

feldolgozzuk, és leírjuk. Ez a szisztéma nemcsak a tőlünk nyugatra lévő országokban terjedt el, hanem ez jellemzi a szlovák, az ukrán, a román és az orosz levéltári feldolgozást is.

A magyarországi levéltári gyakorlat ezzel szemben teljesen más alapokon nyugszik. Ennek oka a történeti hagyományokban és az iktatási rendszerekben keresendő. Az irat keletkezésével egy időben (az iktatókönyveken kívül) olyan irattári segédletek is készültek, amelyek nem tették szükségessé hasonló szintű leírások készítését. Továbbá az iratok az egyes irattárakból az irattári tervek alapján kerültek (kerülnek) át levéltárakba, így fel sem merült egy, a fent ismertetett rendszerhez hasonló kiépítése. A fentiekre épülő, az iratanyagban való eligazodást segítő raktári jegyzékeink tehát jelentősen különböznek a scopeArchiv logikájától. A különbségek ellenére hogyan lehetne mégis összhangba hozni a két rendszert, hogy ne kelljen a már meglévő nyilvántartásainkat teljesen újradolgozni? Kompromisszumokat kell kötni. Átvenni azokat az elemeket, amelyek nélkül a rendszer nem használható, és megtartani annyit a korábbiából, ami még nem akadályozza a szakrendszer működését.

A scopeArchiv a leírási egységek egyenkénti feldolgozására épül, vagyis arra, hogy a leírásokat a szakrendszerben végezzük el. Azonban a leírási egységeket tömegesen is létrehozhatjuk a Betöltési segéd (Transfer Assistant) alkalmazás segítségével. Vagyis van lehetőség arra, hogy a már létező raktári jegyzékeinket a scopeArchiv „képére” formáljuk. Ennek a feladatnak a nehézsége abban rejlik, hogy a raktári jegyzék sorait leírási egységek rekordjaivá kell átalakítanunk egy excel táblázat segítségével. Sokszor úgy, hogy (a raktári jegyzék logikájának megfelelően) sem jelzetük, sem rendes címük nincs ezeknek a soroknak, s nem tudjuk pontosan, hogy mit tartalmaznak. Az átalakítás során végig kell gondolnunk az egész fond/állag struktúráját, hiszen a jelzet „a legmagasabb levéltári szintből kiindulva – a levéltári vertikális tagolódásnak megfelelően – tartalmazza mindazon levéltári egységek jelzeteit, amelyekbe az adott levéltári egység beletartozik” (R. 2. § 11.). Meg kell tudnunk állapítani, hogy az egyes leírási egységeink milyen levéltári szintnek felelnek meg, és hogyan épül fel belőlük a levéltári anyag hierarchiája. Mi ebben a kompromisszum? A munka során megpróbálunk minél többet megőrizni a korábbiából: megtartjuk a már kialakult struktúrát, és nem adunk teljesen új jelzeteket, mint ahogy ezt a program kívánná. Vagyis a jelzetstruktúrát nem a legalsó leírási egységekből kiindulva határozzuk meg, hanem fordítva, a legmagasabb szintből kiindulva tesszük ezt, a magyar levéltári hagyományoknak megfelelően.¹⁴

A scopeArchiv használatba vétele tehát kezdetben nagy energiákat emészt fel: bővíteni kell hozzá az excel és az informatikai alapismereteket, adaptálni kell az új leíró, ISAD(G) szemléletet. El kell fogadni, hogy a scopeArchiv nem egy elektronikus rögzítőprogram, hanem levéltári folyamatokat integráltan kezelni képes szol-

¹⁴ Ld. még a Virtuális rendezés résznel.

gáltató rendszer, amely csak egységesen kezelve látja el feladatát. A nemzetközi levéltári adatcserét lehetővé tevő, az ISAD(G) szabványnak maradéktalanul megfelelő módszertan elsajátítása pedig saját levéltárszakmai fejlődésünket szolgálja.

A szemléletváltás természetesen minden területen szükséges. A szakrendszer adaptálásának gyorsítását szolgálná, ha a kötelező adatszolgáltatások során (KultStat, intézményi beszámoló) a scopeArchiv adatbázisának logikája szerint kellene számot adni a nyilvántartásról, a kitöltendő sablonok, űrlapok összhangban lennének az exportálható tartalom szerkezetével. 2019-et megelőzően például az intézményi beszámolóban a tárgyévi gyarapodást törzsszámonként volt szükséges megadni, míg ez a scopeArchivból naplóbejegyzésként exportálható. Tekintve, hogy egy naplóbejegyzés több törzsegység adatait tartalmazhatja, a vezető kollégák – mivel nem tudták kinyerni a megfelelő formában az adatokat – párhuzamos nyilvántartásvezetésre voltak (vannak) kényszerülve.

Nem használt funkciók

▪ *Másolatkérés*

A kutatói másolat-megrendeléseket a Másolatkérés modul segítségével lehet adminisztrálni és menedzselni a szakrendszerben. A Leírási egységek modullal kiegészítve naprakész nyilvántartást képes nyújtani arról, mely iratról készült már kutatói másolat.

▪ *Kérések-workflow*

A kérések/kérőlapok rekordjainak létrehozása után le tudjuk képezni az egyes folyamatlépéseket (Új, Várólistán, Előkészítés alatt, Kiadható, Sztornó, Folyamatban, Kutatóterembe/tárhelyre érkezett, Kutatónál, Visszavéve, Reponálva, Befejezett) a státuszállítás funkcióval. Mindez teljesen szükségtelenné tenné a papíralapú kérések párhuzamos vezetését.

▪ *Online kikérés*

Az online kérésleadás és beiratkozás technikai háttere megoldott, nem szükséges ehhez az egyes irat szintű nyilvántartás léte. Abban az esetben, ha a kutató egyes iratot kér, viszont csak fond/állag szintig van nyilvántartva a levéltári anyag, a kéréslapot az állaghoz kell kapcsolni és egy plusz mező segítségével (Jelzet) rögzíteni a kérés további jelzeteleit. A KÖFOP projekt lezárulása után ezt és az előző funkciót tervezzük bevezetni 2020-tól először OL, majd MNL szinten.

▪ *Virtuális rendezés*

A szakrendszer lehetőséget biztosít számunkra nemcsak az iratanyag leírására, hanem rendezésére (virtuális rendezés) is. A módszer leginkább a még egyáltalán nem jegyzékelt anyag esetében alkalmazható. Ez a fajta módszer szorosan összefügg az irat-

anyag leírásával. A rendezés során leírási egységeket alakítunk ki, amelyeket leírunk a scopeArchivban, ideiglenes jelzettel látunk el, és ezzel párhuzamosan alakítjuk ki a levéltári anyag tektonikáját, hiszen a szakrendszerben a leírási egységek könnyedén egymás fölé és alá rendelhetők. A rendezés végén a scopeArchiv „Újrászámozás” parancsával kialakíthatjuk a végleges jelzetstruktúrát, a korábbi jelzetek pedig megőrződnek a „korábbi jelzetek” adatmezőben.¹⁵ Melyek a módszer előnyei? Az iratok rendezési tervhez igazodó fizikai szétválogatása és csoportosítása hely- és időigényes. A munka során folyamatosan dönteni kell arról, hogy azok az iratok, amelyek több csoportba is beilleszthetőek lennének, melyikbe is kerüljenek. Ez óhatatlanul információvesztéshez vezet, nem beszélve az esetleges tévedésekről. Ha időközben olyan előre nem látott szempont merül fel, ami miatt módosítani kell a rendezési tervet, a már szétválogatott és csoportosított iratanyagot ismét át kell tekinteni az új szempontnak megfelelően. Ez a virtuális rendezés segítségével sokkal rövidebb idő alatt elvégezhető, ráadásul a rendezéssel párhuzamosan a nyilvántartásunk és kutatási segédletünk is elkészül.¹⁶

Mérlegen a szakrendszer: pro és kontra

A scopeArchiv bevezetése számos nehézségbe ütközött. Egyrészt a szakrendszer logikája eltér a magyar levéltári hagyományoktól, új fogalmak (mint például leírási egység) és új szemlélet (adatbázisalapú nyilvántartásvezetés) alkalmazása szükséges. Másrészt jelentős informatikai fejlesztésekkel (hálózatépítés, számítógépek beszerzése) járt, harmadrészt pedig az implementálására nem volt elengedő munkaidőkeret, a körülmények úgy hozták, hogy hamarabb kellett használatba venni, mint hogy megismertük volna magát a dobozos szoftver funkcionalitását. Az alkalmazásfejlesztési koncepciók is úgy készültek, hogy a már meglévő, sokszor papír alapú nyilvántartásokhoz idomul némileg a szakrendszer, nem pedig vizsgálva a scopeArchiv nyújtotta előnyöket és lehetőségeket a jogszabályi előírások betartásával konvertáljuk a papír alapú nyilvántartásokat az adatbázisba. Például az, hogy a kéréslap sorszámkokat kutatótermenként osztja ki a szakrendszer, az MNL kérése volt, ami kizárólag a papír alapú iktatókönyvek elektronikus megfeleltetési szándékának köszönhető, hisz egy integrált adatbázisban semmi szükség kutatótermenkénti sorszámozásra, mivel a szakrendszer kutatótermenként külön altípusban tárolja a kéréslapokat. Ráadásul több kutatóterem található egy városban vagy egy utcanev alatt, a megkülönböztetés egyelőre a teljes cím kiírásával megoldott, ami jelentősen nehézkessé teszi az adatbázisban a kéréslap sorszámanak nézetét.

---

¹⁵ Az „Újrászámozás” a dobozos szoftver alapkomponeense, ugyanakkor a levéltár számára paraméterezni szükséges.

¹⁶ A virtuális rendezést „A Magyar Nemzeti Levéltár középtávú rendezési stratégiája (2016–2020)” c. dokumentum is ajánlja.

A felsorolt adminisztrációs és szakmai nehézségek mellett a szakrendszer adaptálásának motiváltságát jelentősen csökkenti az a nézet, amely szerint a scopeArchivot előbb-utóbb felváltja egy újabb, hiszen ez annyira különbözik a magyarországi gyakorlattól. Még ha ez be is következne, nem jelenti azt, hogy a befektetett energia ne térülne meg. Egyrészt a következő szakrendszer is a nemzetközi ISAD(G) szabványon fog alapulni, a létrehozott rekordok tömegesen exportálhatók, migrálhatók lesznek, másrészt az alkalmazás megtanulásával olyan, nemzetközi szinten is releváns szakmai tudást szerezhetünk, ami a scopeArchiv utáni szakrendszerek adaptálását jelentősen megkönnyíti, amelyek pedig alapkoncepciójukban nem fognak lényegesen eltérni attól.

Az adminisztratív és szakmai nehézségeken túllépve a scopeArchiv számos előnyrel rendelkezik. Tekintve, hogy a rendeletben szereplő összes nyilvántartást tartalmazza és a létrehozott rekordok között kauzális kapcsolatot lehet teremteni, képes végigkísérni az irat útját az iratképzőtől (szervnyilvántartás: Partnerek, Dosszié, Dokumentumok modul), a levéltári átvételen át (gyarapodási napló: Gyarapodás modul, iratképző: Partnerek modul) a törzskönyvezésig (törzskönyvi és raktári nyilvántartás: Leírási egység és Raktári egységek modul) és a kutatásáig (kutatók nyilvántartása: Partnerek, Dosszié, Dokumentumok modul, kérések: Kérés modul), illetve másolatkészítésig (Másolatkérés modul). Ezenkívül dokumentálható a fizikai állapotában bekövetkezett valamennyi változás is. Az eddig használt papír alapú vagy elektronikus szakrendszerekkel szemben további nagy előnye, hogy megfelelően strukturált adatokkal feltöltve nemcsak a nyilvántartást teszi egységesebbé és áttekinthetőbbé, hanem az iratanyagban való tájékozódást és annak kutatását is nagymértékben képes támogatni. Az online kérépleadás lehetőségével pedig amellett, hogy kutatóbarát a szolgáltatás, jelentős munkaerőt takaríthatunk meg azáltal, hogy a szakrendszer automatikusan kitölti a kérést, így nem kell a kutatószolgálatos kollégának manuálisan rögzíteni azt. A kutatás országos, megyei tagintézményekre is kiterjedő nyilvántartása további szolgálatbővüléssel járhatna.

Összegezve, teljes körű bevezetéssel és rendeltetésszerű használatával olyan háttértámogatást tud nyújtani a scopeArchiv szakrendszer, amelynek minőségi kiváltására sem a hazai, sem a nemzetközi viszonylatban jelenleg nincs lehetőség.

Szakirodalom

- Heiden, 2004 = Heiden, Detlev: Professionalisierung des Zugangs zu Erschließungs-
informationen. In: Veröffentlichungen der Archivschule Marburg. Institut für
Archivwissenschaft 39., 2004.
- Horváth J., 2013 = E-levéltár: Mi az elektronikus levéltári irat és mi a jelentősége?
Budapest Főváros Levéltára – A városkaputól az ügyfélkapuig. Öá.: Horváth
J. András. Bp., 2013. 31–37.
- Laczlavik, 2009 = Laczlavik György: Csilla von Boeselager bárónő hagyatékának
rendezése Höllinghofenben (2008. október 15.–december 18.) Levéltári Köz-
lemények, 2009. 357–379.
- Laczlavik–Sági–Telek, 2018 = Laczlavik György–Sági Éva–Telek Ágnes: Ausztriai levél-
tári tanulmányút tapasztalatai. Levéltári Szemle, 2018. 3. sz. 49–65.

Mellékletek

I. Törzskönyvi adatok, valamint fondok és állagok leírása

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
a leírás szintje	40. § (2) a)	Szint
a fond levéltári törzsszáma	32. § (3) a)	Jelzet; Jelzet (Fa struktúra)
a fond címe	32. § (3) a)	Megnevezés
a fond és évköre	32. § (3) a)	Létrehozás ideje Létrehozás ideje, szórvány Létrehozás ideje megjegyzések
a fond állagainak levéltári törzsszáma, címét és évköre	32. § (3) b)	ld. feljebb
a fond/állag terjedelme iratfolyóméterben,	32. § (3) ca)	Iratfolyóméter
a fond/állag mennyisége darabszám szerint nyilvántartott iratanyag esetén annak számában	32. § (3) cb)	Darabszám (levéltári egységek)
a fond/állag adathordozójának típusa, ha nem papír alapú adathordozó	32. § (3) c)	Médiatípus
a fond/állag terjedelme nem papír alapú adathordozó esetén az adathordozó jellegéből adódó mértékegységben	32. § (3) cc)	Lejátszási idő Fájlok száma Felvételek száma Méret (MB)

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
elektronikus iratok esetén a fájl mérete	32. § (3) cd)	Méret (MB)
elektronikus iratok esetén a fájl formátuma	32. § (3) cd)	Fájl formátuma
elektronikus iratok esetén a fájl darabszáma	32. § (3) cd)	Fájlok száma
a raktári egységek típusa és száma	32. § (3) d)	Raktári egységek adatmező, és Raktári egységek modul (kapcsolat)
az iratképző vagy iratképzők neve	40. § (2) b)	Iratképző neve / proveniencia
az iratképző vagy iratképzők szervtörténetének vagy életrajzának rövid összefoglalása	40. § (2) c)	Szervtörténet
az iratanyag levéltárba kerülésének jogcíme	40. § (2) d)	Megőrzés története (és Gyarapodás modul)
a fond vagy állag tárgyának és tartalmának rövid összefoglalása	40. § (2) e)	Tartalmazza
iratértékelésre és selejtezettségre vonatkozó információk	40. § (2) f)	Iratértékelés és selejtezés
a fond vagy állag szerkezetének áttekintése	40. § (2) g)	Rendezés rendszere
az iratanyag levéltári őrzésének jogcíme, tulajdonjoga	40. § (2) h)	Megőrzés története
kutathatóságára, és felhasználására vonatkozó korlátozások	40. § (2) h)	Hozzáférési szabályozások
másolhatóságára vonatkozó korlátozások	40. § (2) h)	Másolatkészítési feltételek
a levéltári anyag fizikai állapotára vonatkozó feljegyzések	36. § (1) d)	Iratanyag állapotának jellemzői
az iratanyagban való kutatás módja	40. § (2) i)	Kutatási információk lapfűl
az iratanyaghoz rendelkezésre álló segédletek	40. § (2) i)	Segédletek Segédletfájl

II. Fondösszié nyilvántartási adatai

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
a fond anyagában végzett levéltári fel- dolgozás során készült belső feljegyzések, rendezési és selejtezési tervek, selejtezési jegyzőkönyvek	36. § (1) a)	Fájl lapfül (fel kell tölteni a fájlt)
a levéltári segédletek és a raktári nyilvántartások hitelesített példánya	36. § (1) a)	Raktári nyilvántartás leírási egységek szerint (fond alatti szinten) valósul meg a scopeArchiv-ban elektroni- kusan, a jogszabályi követelmé- nyeknek megfelelően
minden, az iratanyag levéltárba kerülésére vonatkozó irat másolata – kivéve az illeté- kességből történt átvétel során keletkezett, a szervdossziében elhelyezett ügyiratok, amelyek esetében az irat másolata helyett az irat azonosítására alkalmas, pontos hivatkozást kell feltüntetni	36. § (1) a)	Gyarapodás modul – naplóbejegyzés rekordjának fájlfeltöltő alkalmazásán keresztül, illetve További információk lapfül
a levéltári anyag fizikai állapotára vonatkozó feljegyzések	36. § (1) a)	Iratanyag állapotának jellemzői

III. Raktári nyilvántartás

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
A levéltár az általa őrzött levéltári anyag raktári egységeiről nyilvántartást vezet, amelyből egyértelműen megállapítható, hogy mely levéltári egységet melyik raktári egységben őrzünk	37. § (1)	Raktári egységek modulban létrehozott raktári egységeket összekötjük a leírási egység- ekkel
A raktári nyilvántartás az egyes raktári egységeket fondonként – állagokra ta- golódó fond esetén állagonként – újrakez- dő sorszámmal sorolja fel	37. § (2)	Raktári egységek modul
az anyagot őrző levéltár neve	37. § (3) aa)	levéltári hierarchia/tektonika
a fond feletti levéltári egység neve	37. § (3) ab)	levéltári hierarchia/tektonika
a fond, illetve állag neve, címe, kora (évköre), terjedelme iratfolyóméterben és a legkisebb raktári egységek számában egyaránt megadva	37. § (3) ac)	fond/állag törzskönyvi adatlapján

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
raktári szám, [=] a raktári egység sorszáma	37. § (3) ba)	Raktári egységek modul
a raktári egység típusának megnevezése	37. § (3) bb)	Raktári egységek modul
Egyazon raktári egységbe foglalt valamennyi levéltári egység címe, kora (év, évkör), levéltári jelzete, ha valamely levéltári egység anyaga nem egyetlen raktári egységben található, a kezdő és záró irat levéltári jelzete	37. § (3) bc)	A Raktári egységek modul és a Leírási egységek modul kapcsolatán keresztül
Az elektronikus levéltári rendszernek biztosítania kell a raktári nyilvántartás adatai és a R. 37. § (3) bekezdés a) pontjában meghatározott adatok közötti kapcsolatot	37. § (4)	A Raktári egységek modul és a Leírási egységek modul kapcsolatán keresztül
Az elektronikus levéltári rendszerben az elektronikus iratok tárolása és a tárolóhely nyilvántartása során biztosítani kell, hogy a levéltári egységek és az azokat alkotó valamennyi komponens tárolási helye és elérési útja megállapítható legyen	37. § (8)	SDB link

IV. Gyarapodási és letéti naplók adatai

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
a sorszám	33. § (2) a)	Azonosító
az átvétel időpontja	33. § (2) b)	Átvétel dátuma
a levéltári anyagot átadó szerv vagy személy neve és postai címe	33. § (2) c)	Iratátadó szervezet – Kapcsolat a Partner modullal (szerv vagy személyt szerepe szerint ott rögzítjük)
az átvétel jogcíme	33. § (2) d)	További információk lapfűl – Átvétel jogcíme mező (lista)
az átvett anyag megnevezése, levéltári jelzete	33. § (2) e)	Jelzet / Cím
az átvett anyag évköre	33. § (2) e)	Időkör
az átvett anyag iratfolyókéterben megadott mennyisége	33. § (2) e)	Ifm
elektronikus iratok esetén a fájl méretét, formátumát és darabszámát	33. § (2) f)	További információk lapfűl – Felvételszám, Darabszám (levéltári egységek) stb.

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
az átvétellel kapcsolatos ügyirat levéltári iktatószáma	33. § (2) g)	Hivatkozási szám
elektronikus iratátadási megállapodás alapján, hálózati úton átvett elektronikus iratok esetén azoknak az átvevő levéltárral egyeztetett módon képzett azonosítója	33. § (2) h)	További információk lapfül
a letéti szerződés lejártának időpontja	35. § (2) b)	További információk lapfül
a letét visszaszolgáltatására vonatkozó feljegyzések	35. § (2) c)	További információk lapfül – letét visszaadására vonatkozó adatok

V. Fogytéki, kölcsönzési és átmeneti naplók adatai

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
a fogytéki napló sorszáma	34. § (2) a)	Dossziékód
a kikerülés időpontja	34. § (2) b)	További információk lapfül – Kikerülés kelte
a kikerülés jogcíme	34. § (2) c)	További információk lapfül – Kikerülés jogcíme
kiadás esetén azon szerv neve és postacíme, ahová a levéltár az anyagot kiadta	34. § (2) d)	További információk lapfül – Átvevő
a kikerült anyag levéltári törzsszáma	34. § (2) e)	További információk lapfül – Leírási egység (kapcsolat)
a kikerült anyag címe vagy megnevezése	34. § (2) f)	További információk lapfül – Leírási egység (kapcsolat)
a kikerült anyag levéltári jelzete	34. § (2) g)	További információk lapfül – Leírási egység (kapcsolat)
a kikerült anyag évköre	34. § (2) h)	További információk lapfül – Anyag évköre
a kikerült anyag terjedelme iratfolyó- m- terben vagy az iratok darabszáma	34. § (2) i)	További információk lapfül – Iratfolyó- m- ter
elektronikus iratok esetén a fájl mérete, formátuma és darabszáma	34. § (2) j)	További információk lapfül – Terjedelem (db)
a vonatkozó ügyirat levéltári iktatószáma	34. § (2) k)	További információk lapfül – Ügyiratszám

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
a kölcsönzési sorszám	38. § (2) a)	Dossziékód
a kölcsönzés időpontja	38. § (2) b)	További információk lapfűl – Kölcsönzés időpontja
a kölcsönvevő szerv neve és postacíme	38. § (2) c)	Résztevők lapfűl (Kapcsolat a Partner modullal)
a kölcsönzés célja	38. § (2) d)	További információk lapfűl – Kölcsönzés célja
a kölcsönzött iratanyag megnevezése, terjedelme	38. § (2) e)	Cím, További információk lap- fűl – Iratfolyóméter/Darabszám
a kölcsönzés időtartama és az időtartam esetleges meghosszabbítása	38. § (2) f)	Dosszié kelte, Céldátum és Kölcsönzés korábbi határideje
a visszavétel időpontja	38. § (2) g)	További információk lapfűl – Visszavétel dátuma
az iratanyag kölcsönbe adás időpontjában fennálló fizikai állapotának leírása	38. § (2) h)	További információk lapfűl – Iratok állapota
a kölcsönzésre vonatkozó ügyirat iktatószáma	38. § (2) i)	További információk lapfűl – Iktatószám
egyéb, a kölcsönzéssel összefüggő információk, adatok	38. § (2) j)	További információk lapfűl – Megjegyzés
az átmeneti napló sorszáma	39. § (2) a)	Dossziékód
az iratanyag levéltári átvételének kelte	39. § (2) b)	További információk lapfűl – Átvétel kelte
az átadó neve, postacíme	39. § (2) c)	További információk lapfűl – Átadó (Kapcsolat a Partner modullal)
az iratanyag azonosító adatai	39. § (2) d)	További információk lapfűl – Leírási egység (kapcsolat)
az iratanyag átadásának időpontjában fennálló fizikai állapot leírása	39. § (2) e)	További információk lapfűl – Iratok állapota
az ideiglenes átvétel célja, az elvégzendő munka megjelölése	39. § (2) f)	További információk lapfűl – Átvétel célja
az iratanyag visszaadásának időpontja	39. § (2) g)	További információk lapfűl – Visszaadás dátuma
a kapcsolódó levéltári ügyirat iktatószáma	39. § (2) h)	További információk lapfűl – Ügyiratszám

VI. Szervdosszié adatai

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
a szerv közlevéltár által meghatározott egyedi azonosítója	6. § (6) a)	Dossziékód
a szerv neve, címe és postacíme, telefonszáma, faxszáma, e-mail címe	6. § (6) b)	Partner modul – Alapadatok
a szerv iratkezeléséért közvetlenül felelős személy neve, munkaköre, beosztása	6. § (6) c)	Partner modul – Személyek – Név, Beosztás
a szerv létrehozásának időpontja	6. § (6) d)	Partner modul – További információk lapfűl – Működés kezdete
a szerv jogelődjének megnevezése, működésének időtartama, a közlevéltárban őrzött iratainak levéltári törzsszáma, több jogelőd esetén jogelődök szerinti bontásban	6. § (6) e)	Partner modul – Jogelődre vonatkozó/származási információ (Hivatalos névváltozatok) vagy Hivatkozások lapfűlön összekapcsolni a másik Partnerrel
a szerv közlevéltárban őrzött iratainak levéltári törzsszáma	6. § (6) f)	Partner Modul – További információk lapfűl – Levéltári jelzet (kapcsolat a Leírási egységek modullal)
a szerv levéltári átadásra érett, maradandó értékű irattári anyagának évköre, mennyisége, és ha a közlevéltárba adás előtt az irattári anyag további selejtezése indokolt, ennek jelzése	6. § (6) g)	A feltöltött ellenőrzési jegyzőkönyv megfelelő része
a szerv irattárában őrzött, jogelőd szerv működése során keletkezett maradandó értékű irattári anyag évkörére, mennyiségére vonatkozó adatok, és annak megjelölése, hogy az iratok közlevéltárba adása előtt szükséges-e selejtezést végezni, több szerv esetében szervenkénti bontásban	6. § (6) h)	A feltöltött ellenőrzési jegyzőkönyv megfelelő része
a 6. § (6) g) és h) pontban meghatározott irattári anyaghoz tartozó maradandó értékű térkép- és tervtári anyagot, kép- és hangfelvételt	6. § (6) i)	A feltöltött ellenőrzési jegyzőkönyv megfelelő része

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
a szervnél alkalmazott egyedi vagy egységes iratkezelési szabályzat (a továbbiakban: iratkezelési szabályzat) azonosító száma és kelte	6. § (6) j)	Dosszié modul – Dokumentumok, ki kell választani a típust: pl. Szabályzat, Iratkezelési szabályzat – majd További információk lapfűl – Azonosító
az iratkezelési szabályzat végrehajtásának ellenőrzéséről felvett jegyzőkönyv levéltári nyilvántartási száma, az ellenőrzés időpontja, valamint az ellenőrzést végző levéltáros neve	6. § (6) k)	Dosszié modul – Dokumentumok – ki kell választani a típust: jegyzőkönyv, altípust: ellenőrzési jegyzőkönyv (a jegyzőkönyvet fel kell tölteni a megfelelő tárhelyre)
a szervnél végrehajtott selejtezések időpontja, a selejtezési jegyzőkönyvek levéltári nyilvántartási száma, az eljáró levéltáros neve	6. § (6) l)	Dosszié Modul – Dokumentumok – ki kell választani a típust: jegyzőkönyv, altípust: selejtezési jegyzőkönyv (a jegyzőkönyvet fel kell tölteni a megfelelő tárhelyre)
az irattári elhelyezésre vonatkozó adatok (az irattár címét, befogadóképességét, állapotát)	6. § (6) m)	Dosszié Modul – Dokumentumok- típus: Irattár – További információk (irattár címe, befogadóképessége, információk)
egyéb, a szerv működésével, szervezetével és maradandó értékű irattári anyagának védelmével összefüggő információk	6. § (6) n)	Dosszié Modul – Dokumentumok – típus: jegyzőkönyv, altípust: ellenőrzés – További információk lapfűl – Belső feljegyzés

VII. Kutatószolgálati nyilvántartások

RÖGZÍTENDŐ ADAT	RENDELET §	SCOPEARCHIV ADATMEZŐ/MODUL/LAPFÜL
a kutató neve	44. § (2) a)	Partnerek modul – Név, Utónév
a kutató által kutatásra igényelt levéltári anyag pontos levéltári jelzete	44. § (2) b)	Kérések modul – Leírási egység (kapcsolat)
a kutatói kéréslap beadásának időpontja	44. § (2) c)	Kérések modul – Kérés időpontja (szakrendszer auto- matikusan generálja)
a kutatói kéréslap száma és kelte	44. § (3) a)	Kérések modul – Azonosító és Kérés időpontja (szakrendszer automatikusan generálja)
a levéltári anyag kiadásának és visszahelyezésének dátuma	44. § (3) b)	Kérések modul – Iratátvétel időpontja és Kérés lezárásának ideje időpontja (szakrendszer automatikusan generálja)
a kutatói kéréslapokat a kutatás befejezésétől számított 15 évig - azonosítójuk rendjében - nem nyilvános iratként kell megőrizni	44. § (4)	szakrendszer tárolja a kéréslapokat
levéltári anyag kiadásának és visszahelyezésének időpontja	44. § (5) a)	Kérések modul – Iratátvétel időpontja és Kérés lezárásának ideje időpontja (szakrendszer automatikusan generálja)
levéltári anyag mennyiségére, fizikai állapotára vonatkozó megjegyzéseket	44. § (5) b)	Kérések modul – Megjegyzések
látogatói jegy	46. § (1) a)	Dossziék modul – Látogató jegy
a kutatótermi kutatási eseteket és azok időpontját	46. § (1) b)	Események modul – Érkezés/ Távozás
a levéltári anyag igényléséről szóló kutatói kéréslapok azonosítója	46. § (1) c)	Kérések modul – Azonosító
a 41. § (3) bekezdésében meghatározott elektronikus tárhely útján történő teljesítésre irányuló kutatói kéréslapok számát és azok teljesítését	46. § (1) d)	Kérések modul – Azonosító s dátum mezői
az (1) bekezdés szerinti nyilvántartást év végén le kell zárni, és összesítve rögzíteni kell a kutatók, a kutatási esetek, valamint a kutatói kéréslapok számát	46. § (2)	Kérések modul rekordjainak Befejezettre állítása

H. Németh István

A városi reformáció kezdetei

Egy tematikus hungarika körút eredményei és tanulságai

A reformáció emlékéve alkalmából megvalósuló Reformáció MNL projekt részeként folytatott kutatások között a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában az 1516 és 1570 közötti időszak forrásainak feldolgozása mellett levéltárunk egyik alapvető és unikális célkitűzése, a hungarikakutatás is szerepet kapott. E kutatás alapvetése az volt, hogy a reformáció magyarországi elterjedésében a szabad királyi városok is fontos és kiemelkedő szerepet játszhattak. Ennek alapjául az eddigi szakirodalom megállapításai is szolgáltak, hiszen Kosáry Domokos is úgy vélekedett, hogy „a hitújítás magyarországi elterjedésének reális alapjai [...] a városokban, a polgári fejlődésben található meg...”¹ Kosáry megfigyelését erősíti meg a nemzetközi szakirodalom is. A német reformáció városi jellegére, sőt annak primátusára hívta fel a figyelmet Bernd Moeller 1962-ben és Arthur G. Dickens 1974-ben megjelent könyveiben. A nemzetközi szakirodalom így a reformációt már az 1960-as évektől kezdve tipikusan városi jelenségnek tekintette. A „No cities, no Reformation” jelszavakon túl Dickens kijelentése („the Reformation was an urban event”) uralta és uralja még mindig a reformációról szóló történeti diskurzust.²

Jóllehet az újabb szakirodalom ezt az állítást sok tekintetben árnyalta, a fejedelmek és általában a nemesség szerepét is fokozottabban vizsgálta.³ A reformáció elterjesztésében a városi polgárság jelentős és különleges szerepet játszott, hiszen a felekezetváltás sok tekintetben közösségi döntésen alapult, nem pedig egy felsőbb rendi hatalom által elrendelt folyamat volt.⁴ A magyarországi városok gazdasági és politikai gyengesége miatt elsődlegesen a nagybirtokos családok térítő szerepét emelték ki a magyar szakirodalomban.⁵ Ennek ellenére vitathatatlan, hogy a magyarországi

¹ Kosáry, 1951: 219.

² Ld. például Moeller, 1966.; Moeller, 1972.; Dickens, 1974.; Ozment, 1975: 6–9.; Brady, 1979: 42–43.; Brady, 1997.; Stalnacker, 1973: 113–146.; Dickens et al., 1985: 298–300.; Rublack, 1987: 125–131.; Scribner, 1986.; Schilling, 1981.; Schilling, 1983: 443–456.; Close, 2009. Legújabbban: Schlögl, 2015: 281–315.

³ Press, 1979: 330–383.; Press, 1985: 61–94.

⁴ Lásd erre leginkább: Blickle, 1987. 76–109.; Blickle, 2000.

⁵ A Habsburg Monarchia országaira összefoglalóan lásd: Winkelbauer, 2003: 14–111., de különösen 106–111. Magyarországon a hagyományos reformációs irodalom is a nemesség szerepét hangsúlyozza: Zoványi, 1921. Vö. még: Péter, 1995.; Csepregi, 2012: 77–90.

szabad királyi városok főként német nyelvű polgársága jelentős szerepet játszott a hazai reformációban. Luther téziseinek első hazai hirdetői is elsősorban közülük kerültek ki. Mária királyné maga is a lőcsei Johannes Henckelt és a budai Boldogasszony-templom áldozó papi szolgálatát a királynééra felváltó Conrad Cordatust tartotta maga mellett papként, aki Luther híveként sürgette a katolikus egyház reformját.⁶ A városok szerepe a reformáció terjedésében vitathatatlan, de felekezetváltásuk teljes feltárására még nem került sor. Csepregi Zoltán alapvető kötetében a szerző briliánsan bontotta fel az első újhíttű prédikátorok kapcsolatrendszerét és mutatta be teológiai elemzése által egyedülálló módon a hittérítők eszmei hátterét és forrásait. A kötet jelenti az első komoly kiindulópontot arra vonatkozóan, hogy további vizsgálatok segítségével immáron a befogadó közösség felől közelítsünk a téma felé.⁷

A német tartományok városainak áttéréséről több feldolgozás áll rendelkezésre. Megállapításaik, módszertani elemzéseik a volt magyarországi szabad királyi városokban végbement hasonló folyamatok kutatása számára is mérvadóak.⁸ A német történetírás – a hagyományos szerepkörű, főként intézmény- és mentalitástörténeti vizsgálatokon túl – az utóbbi három évtizedben főként a reformációs folyamatok kiindulópontjai alapján különböztetnek meg felekezetváltási jellegzetességeket. Egyrészt a társadalom alsóbb egységei felől közelítő Peter Blickle a városi reformációt „*communis opinio*”-ként, vagyis egyfajta polgári kezdeményezésként vagy községi reformációként (a község jelentését itt a polgárok közösségére értve) értelmezte.⁹ Ez nem veszi figyelembe a társadalmi rétegek közötti különbségeket, hanem a társadalom felől érkező igényként jeleníti meg a vallásváltás folyamatát és kezdeményezését. Ezzel összefüggésben az ún. Ratsreformation, azaz a tanács által diktált felekezetváltás a polgárság és főként a céhes polgárság felől érkező igényeket kiszolgálva döntött a váltás mellett. Ebben az esetben a városi elit nyíltsága volt a válasz az új tanítások irányában. A „népi” és a „tanácsi” reformáció (Volksreformation, Ratsreformation) így közösségi döntésként jeleníti meg a vallásváltást, amely során a városi lakosság felől érkező kívánalmak utat találtak a városi eliten belül is.¹⁰

Kutatóútjaink

A kutatások folyamán igyekeztünk az összes, ma Szlovákiában fekvő szabad királyi városi levéltárat meglátogatni, és a lehetőségekhez képest teljes gyűjtést végezni. Emellett több helyen meglátogattuk a helyi evangélikus gyűjteményeket (jellemzően

---

⁶ Csepregi, 2005: 44–55.; Csepregi, 2007: 59–72.; Csepregi, 2001: 65–72.; Csepregi, 2013: 56–126. Henckel kikérésére lásd: AMK Schw. No. 1239., 1371., 1430.

⁷ Csepregi, 2013. Ld. még: Erdélyi, 2011.

⁸ Összefoglalóan ld. Molnár, 2005: 9–13.; Kármán, 2011: 37–41.; Kármán, 2013: 27–40.

⁹ Blickle, 1987. Összefoglalóan: Blickle, 2015: 87–112.

¹⁰ Schilling, 1979: 235–329.; Mörke, 1983.; Brady, 1997.

a városok evangélikus gyülekezetének irattári anyagát), hogy azok felmérését is elvégezzük. Sajnos néhány alkalommal ez utóbbi cél nem sikerült, de Kassa, Eperjes, Késmárk, Pozsony, Selmecebánya, Besztercebánya esetében elvégeztük a helyi egyházközségi iratanyag feltárását is. A kudarcok okai elsődlegesen azzal magyarázhatók, hogy az evangélikus egyház Szlovákiában egyre inkább háttérbe szorul, híveik száma csökken, és így a lelki gondozást ellátó lelkészek is egyre kevesebben lesznek. A sok kis létszámú egyházközséget pedig nagyon nehéz ilyen körülmények között ellátni, a levéltárra és a levéltárat meglátogatni kívánó kutatókra nagyon kevés idő jut.

Az állami levéltárakban végzett feltárás során Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Késmárk, Körmöcbánya, Besztercebánya, Selmecebánya, Modor, Bazin, Szentgyörgy, Pozsony, Nagyszombat, Trencsén, Szokolca iratanyagát néztük át, ahol is elsődlegesen a korai reformáció nyomait kutattuk. A Szlovákiában található városi levéltárak köztudottan igen gazdagok a 16–17. századi iratanyag tekintetében, nagy részük már a 19. század végétől rendezetten, némelyek darabszintű segédletekkel álltak eddig is a kutatók rendelkezésére. A történeti kutatások azonban ezeket a levéltárakat kevésbé tárták fel. Ennek elsődleges oka véleményem szerint az, hogy a feltárások főként a köztörténetileg fontosabbnak ítélt területek felé fordultak, másrészt a városok döntő többségben német lakossága nehezen volt beilleszthető a nemzeti történetírás(ok) tematikájába. A városi levéltárak iratanyagát kutatók így leginkább a gazdaság- és társadalomtörténet felől közelítették meg e városokat. A feldolgozások az 1990 előtti időszakban jól beilleszthetők voltak az akkor leginkább szem előtt tartott osztályharcos szemléletbe, de a bemutatott kép igen sokszor egyoldalúvá, kilúgozottá vált. Ennek egyik oka az volt, hogy sem a magyar, sem a szlovák történetírás nem feledkezett meg saját nemzeti történetiszemléletéről még ezekben az években sem. A szabad királyi városok polgárságát a feudális erők ellenében, a haladás úttörőiként mutatták be, de a polgárok nyelvi, etnikai és főként felekezeti háttérére nagyon kevés figyelmet fordítottak. Szemérmesen hallgattak arról, hogy a Magyar Királyság (a szlovák történetírásban teljes történeti bukfencsel Szlovákia, a magyar történészek által pedig magyarnak aposztrofált) városainak döntően *evangélikus, német* polgárai is koruk gyermekeiként alkalmazkodva a korszak társadalmához abba beilleszkedni akartak, és nem harcolni ellene. Német evangélikusságuk főként a kultúrtörténet egyes kérdéseiben, koruk társadalmába való beilleszkedésük pedig elhajlasként jelent meg. Így találkozhatunk még ma is a soproni Lackner Kristóffal, vagy az eperjesi Jan Webererrel a magyar és szlovák történetírásban Christoph Lackner vagy Hans (Johann) Weber helyett.

A városi levéltárak – miután a városi írásbeliség korán és szilárd közigazgatási keretek között működött – a családi vagy még inkább a mezővárosi archívumokhoz képest hihetetlen gazdagságúak, de e történeti gyűjteménytípus bősége sokszor okozza azt a képzetet, ami a reformáció történetében aránytévesztéssel is járhat.

A reformáció mint városi jelenség például e fenoménok közé osztható, még akkor is, ha a magyarországi városok esetében ismert tény, hogy életükben a felekezeti váltás igen jelentős változásokkal járt, a városok közvetítő szerepe és információközpontként betöltött funkciója pedig valóban vitathatatlan. A városi levéltárak forrásbősége miatt ezekben a levéltárakban a 16. század közepéig teljes körű forrásfeltárást törekedtünk, így nem csupán a levelezést és a városokba érkezett utasításokat, rendeleteket tekintettük át, hanem az éppen rendelkezésre álló városi jegyzőkönyveket és számadásokat is. Jóllehet a most feltárt források jelentős része már megjelent forráskiadványokban a 19–20. század fordulóján,¹¹ de sok esetben válogatva, vagy hiányosan. Ez főként a városi jegyzőkönyvek, számadások esetében jelenthető ki biztosabban, mivel a mintegy száz évvel ezelőtt megtörtént, egyebekben igen alaposnak talált forrásgyűjtés leginkább a levelezésre és a felsőbb hatóságok rendeleteire koncentrált. A városi jegyzőkönyvek és számadások azonban sokszor kiegészítettek vagy pontosabbá tettek egy-egy, a levelezésben felbukkanó eseményt.

Módszertani kérdések

A projekt kapcsán számos egyéb, leginkább szakmai eredetű nehézséggel szembesültünk, de ezek a problémák nagy többségében módszertaniak voltak. A szlovák levéltárosok részéről szinte minden esetben (ahogy egyébként korábban is) odaadó segítőkészséget tapasztaltunk. A szóba jöhető források egyébként főként német nyelvűek voltak, de a felsőbb hatóságoktól érkező iratok latinul íródtak (ez alól az alsómagyarországi bányavárosok és Mária királyné német nyelvű levelezése jelentett kivételt). Szokolca és Trencsén földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan ott a szláv népesség volt többségben, irataik és jegyzőkönyveik megszövegezésekor, közigazgatásukkal egyetemben a helyi szláv nyelvet használták. Ez a tény egyben a magyarországi kutatás nehézségét is jelenti: miután szinte az összes forrás már a 16. században szláv nyelvű, e két város kiesett a magyarországi kutatók érdeklődésének köréből. Az elsődleges szakmai problémát az jelentette, hogy a magyarországi városi reformáció során olyan városi tanácsi határozattal nem találkoztunk, ahol a testület deklaráltnak kijelentette volna, hogy az adott település ezt követően csak és kizárólag újhitű ige-hirdetőt fog keresni. A feltárt források azt sugallják, hogy a felekezeti váltás nagyon lassan, óvatos léptekkel, az egyéni meggyőződés lassú változására alapozva történhetett meg.¹² A városi tanács és az újhitű lelkészek közötti levelezés nagyjából egyértelműen sugallja a felekezeti váltás időpontjait, korszakolását. Mindezek ellenére olyan kutatási területeken, mint az egyéni felekezeti váltás kérdése, még mindig nagyon nehéz biztos fogódzókat találni, rengeteg a bizonytalanság, a sötétben tapogatózás.

¹¹ Bunyitay–Karácsonyi–Rapaics, 1902–1912; Magyar protestáns egyháztörténeti adattár 1–15. Bp., 1902–1934.

¹² Csepregi, 2013.; Erdélyi, 2011.; Guitman, 2009a.; Guitman, 2009b: 252–262.

E téren a források hiánya miatt még nehezebben lehet előrehaladni, de a 16. század első felének végrendeletei és a rendelkezésre álló igazságszolgáltatási iratok, illetve főként az erre alkalmas városi jegyzőkönyvek további támpontot nyújthatnak.¹³

A magyarországi szabad királyi városok felekezetváltásának kulcskérdése e települések rendi különállása, önállósága. E városok esetében a szabad plébánosválasztás és a jus patronus jogának kérdése az egyházi önrendelkezés alapját jelenti. Ezek a jogok a Magyar Királyság szabad királyi városaiban a városi tanácsoknak lényegében önálló felekezetválasztásra adtak lehetőséget.¹⁴ Az önrendelkezés mellett valóban jelentős szerepe volt a városi reformációban a német tartományokkal fenntartott szoros gazdasági és kulturális kapcsolatoknak.¹⁵ A városok nagy része e háttérnek is köszönhetően a 16. század első harmadára majdnem mindenhol újítható papot kérészt, és ha szerencséje, valamint elég pénze volt, talált is. A magyarországi városok jelentős részét valóban a teljes felekezetváltás jellemezte; az eddig vizsgált területen a felső-magyarországi városok és az alsó-magyarországi bányavárosok esetében egyértelműen erről beszélhetünk. Kivételt Pozsony és Sopron képez, mivel esetükben nem ez történt. E két településen több tényező is abba az irányba hatott, hogy a római katolikus egyház helyzete (hatalmi szinten mindenképpen) fennmaradt. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy mindkét város igen közel esett Bécshez, így az uralkodói akarat sokkal jobban érvényesült, mint a Habsburg Monarchia (amiben természetesen a Magyar Királyság politikai szereplőként szintén részt vett) központjától távolabb eső helyeken. Ez még akkor is igaz, ha az alsó-magyarországi bányavárosok esetében teljes felekezetváltásról beszélünk, ahol pedig a nemes- és színesfémányászat központjaként erősebb állami igazgatás érvényesült! Az állami, uralkodói akarat mellett ugyanis mint hatalmi tényező jelen volt Pozsony esetében a közigazgatásban is jelentős szerepet vállaló esztergomi érsek, míg Sopronban az egyházpolitikai tekintetben mindvégig jelentős tevékenységet végző mindenkori győri püspök törekvése. Sopron, illetve Pozsony és Nagyszombat esete azért emelendő ki, mert mindhárom városban a helyi evangélikus egyház alig, illetve csak a bécsi békét (1606) követően tudott teljes mértékben kifejlődni.

Nagyszombat az esztergomi érsekség menekült székhelyeként erős katolikus befolyással rendelkezett. A helyi evangélikusság ennek ellenére a 16. században elég erős volt, sőt, a szakirodalom által feltárt források szerint a nagyszombati kereskedők nagy számban hoztak be evangélikus és református teológiai műveket német területekről. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy az evangélikus egyház hamar vereséget szenvedett, ami nem csupán a helyi evangélikus egyház korai megszűnésében, a római katolikus egyház primátusában, hanem a helyi katolikus egyházi intézmények

¹³ A végrendeletekkel kapcsolatos kutatásokra ld. Tózsá-Rigó, 2006: 113–159.; Tózsá-Rigó, 2007: 120–129.

¹⁴ Kubinyi, 1991: 26–46. Vö. Mihalik, 2014: 59.

¹⁵ Szűcs, 1974: 409–435. Ennek kritikája: Szabó, 2009: 224–231.; Erdélyi, 2011: 25–56.; Csepregi, 2013: 208–209.

(egyetem, iskolák, jezsuita kollégium, nemesi konviktus stb.) jelentős számában is megmutatkozik. A levéltári anyag is ezt tükrözi, már csak azért is, mert az iratanyag egyébként kiváló levéltárosa, Jozef Šimončič katolikusként mintegy elrejtette az evangélikus iratokat. Ugyan nincs az evangélikus és református egyházra vonatkozó nagyon jelentős levelezési iratanyag a feltárt levelek között, mégis kiemelkedik Wolfgang Guglinger ajánlkozó levele, amelyben a helyi lelkészi állásra jelentkezett.¹⁶

A pozsonyi evangélikusság ennél jóval erősebb volt, de a város erős központi szerepköre miatt, a katolikus hatások, de főként az állam beavatkozása folytán elsőként érvényesültek e városban a katolikus megújulás politikai jelei, azaz a városi tanács katolizálása. A városi levéltár mostoha sorsa ellenére kutatható, és a helyi evangélikusság történetének főként 16–17. századi részére sikerült is forrásokat gyűjtenem. Sajnos itt is érvényes a Nagyszombat esetében már elmondott jellegzetesség, amely szerint nincs olyan tétel, fasciculus a levéltári anyagban, ahol egy helyen megtalálható lenne az evangélikusokra vonatkozó iratok gyűjteménye. A nagyon sokféle, tematikusan sem homogén ladulákban kellett megtalálni az evangélikus egyházra vonatkozó adatmorzsákat.

A felekezettváltás első jele a városokban az, ha újhítű pap érkezik, vagy a városi tanács, esetleg a tanács tagjai több időt töltenek azzal, hogy levelezés útján vagy személyes utazgatás árán találják meg a kiszemelt lelkészt (itt van szerepe a számadáskönyvek bejegyzéseinek). Ha azonban a kutató nem magasan képzett egyháztörténész, néha nagyon nehéz kiválasztani, hogy valóban újhítű-e a meghívott plébános! Ebben segítenek azok a jelek, megnevezések és levélformulák, amelyekre Csepregi Zoltán hívta fel a figyelmet könyvében. A „Gratiam et pacem...” vagy a „Gnad und Fried in Christo Jesu” levélkezdetek majd minden esetben biztosnak tekinthető jelei annak, hogy a lutheri hitvalláshoz tartozó egyházi személy fordul a tanácshoz. A régebbi szakirodalom ugyanilyen biztos jelnek tekintette a „praedicator” vagy a „minister Dei” kifejezéseket is, ami a nagy többséget tekintve igaz, de mi magunk is találkoztunk olyan forrással, ahol kiderült, hogy az így megnevezett személy mégis katolikus volt.¹⁷

Az alsó-magyarországi bányavárosok a magyarországi evangélikusok szempontjából fontos helyszínek. A bártfai iratanyag feltárásakor kitűnt, hogy a bányavárosok tescheni és sziléziai kapcsolataiknak köszönhetően a korai reformáció lelkészellátásának forrásai, kiindulópontjai voltak! A selmecebányai levéltárban az 1527 és 1540 közötti levelezést, valamint a 16. századi egyházi vonatkozású iratokat tártam fel.

¹⁶ Sopronról ld. Payr, 1917: 71–81., 118–153. Pozsonyról: Schrödl, 1906: 65–100. A nagyszombati levéltárról: Šimončič, 1978.

¹⁷ ŠAB MMŠ Spisy, 1530.07.03. Körmöcbánya város levele Selmecebánya város tanácsához a városok gyűlésének összehívásáról. Uo. 1530.07.25. Körmöcbánya levele Selmecebányához Christoph Schreiber küldöttségéről.

A besztercebányai levéltár iratainak felmérése elkezdődött, és a városi levéltár 19. században készített lajstromkönyvének átnézését követően számtalan olyan levélre sikerült rábukkanni, amelyek e nagyon bonyolult, a korszak különféle kapcsolati hálóit intenzíven használó folyamatot szemléltetik. A legnagyobb értékkel bíró iratok közül kiemelkedik Philipp Melanchthon, Martin Bucer és Heinrich Bullinger közös ajánlólevele. A két alsó-magyarországi levéltár mellett a harmadikat, és szinte a leggazdagabb levéltárat Körmöcbányán találjuk, ahol tematikus rendben található az iratok, így a helyi egyházra vonatkozóak is. A hihetetlenül gazdag levelezésben és egyházi szabályokat tartalmazó iratanyagban szintén megtaláljuk Melanchthon ajánlólevelét, ami a nagy reformátor és a Magyar Királyságból Wittenbergbe érkezett diákok szoros kapcsolatát mutatja. Melanchthon nem csupán támogatóként, de a magyarországi reformáció keresztülvitelének fő teológusaként is kiemelkedik.¹⁸

A források megismerése közben szinte magától merült fel a kérdés: mi motiválhatta a tanácsot azon döntésében, hogy a Luther és Melanchthon által hirdetett tanokhoz tartsa magát, és ilyen hitű igehirdetőt válasszon? Erre a kérdésre nehéz választ találni, mivel egyértelmű ok szinte sosem derül ki a forrásokból. A katolikus egyházzal szemben felmerült kritika (ami a reformáció lényege) mellett az oltárjavadalmak, az iskoláknak tett hagyatékok, a városi egyházak fenntartására rendelt ingatlanok szekularizációja is fontos szempont lehetett. A pénzügyi okok már a kezdeti időszakban felmerültek, ugyanis a városok tanácsai nagyon hamar felvetették a tizedfizetés kérdését. A felső-magyarországi városok esetében 1528-ban (!) Bártfa, Eperjes, Kisszeben és Kassa is sűrű levelezést folytatott arról, vajon kell-e a dézsma fizetését vállalniuk saját birtokaik után, avagy sem. A kezdeti bizonytalanságot ezt követően végül felváltotta a katolikus egyházzal való együttélés kompromisszuma. A városok általában kibérelték saját birtokaik tizedét, és ezt a tizedbérletet fizették be az egyházmegye számára.¹⁹

A kezdeti időszak átmeneti jellegét mutatja az is, hogy több városban a katolikus egyház képviselői, a városban maradt katolikus plébános és az újhíttű lelkészek eleinte egymás mellett éltek. Ugyan arra is találunk adatot, hogy az 1530-as években a katolikus egyház képviselőit már időnként atrocitások is érték. Ennek ellenére ekkor még a század közepéig nem találkozunk olyan egyértelmű erőszakos fellépéssel, ami végül a katolikus egyházközségek teljes megszűnéséhez vezetett a városok nagy részében. A városi lakosság egyéni hitélete, hitvallása is nehezen viselte volna a hirtelen váltásokat. E két tényezőt erősítette az is, hogy a magyarországi városok többségének hitvallása a melanchthoni, megengedőbb iránnyal értett egyet, vagyis a templomok belső berendezését épségben hagyták, (ennek köszönhetjük a gyö-

¹⁸ A kapcsolathálóról Csepregi Zoltán írt kiváló problémafelvető életrajzokat. Csepregi, 2013.; A wittenbergi magyar diákok és Melanchthon kapcsolatára lásd újabban: Szabó, 2017.

¹⁹ Eperjes városa még 1533-ban kifizette a városi tizedek bérleti összegét: ŠAP MMPr Spisy, No. 2117.

nyörű löcsei, kassai és bártfai oltárok fennmaradását).²⁰ A lelkészek nőszülése és családalapítása is nehezen érthető és elfogadható jelenség volt a kor embere számára.²¹

A vallásváltás a városok többségében az 1530-as évekre esett, amit nem csupán a kiválasztott lelkészek személyén keresztül érzékelhettünk, hanem az egyre erősebb uralkodói nyomást jelző parancslevelek viszonylagos sűrűségén is. Az uralkodó és az egyházfők részéről tapasztalható ellenhatások közvetlen nyomainak tekinthetjük az időlegesen bekövetkezett lelkészhiányt. A városok mind reménytelenebbül kerestek új lelkészt a helyi plébánia ellátására. A felső-magyarországi városok, de a Bécshez igen közeli, az esztergomi érsek közelségétől sem visszariadó Nagyszombat város tanácsa is, részben az alsó-magyarországi városokban látta a magyarországi lelkészellátás helyi forrását. Emellett nagy szerepe volt a wittenbergi és briegei (ma Brzeg, Lengyelország) lelkészképzésnek is, ahonnan néha Melanchthon saját ajánlásával érkeztek képzett lelkészek az országba.²² A német nyelvterületről jött lelkészek közé sorolhatjuk azokat a tábori lelkészeket is, akik a német tartományokban Szapolyai János ellen toborzott, de a bécsi udvar által fizetett ezredekkel együtt érkeztek a magyarországi hadszíntérre.²³

A következő évtizedek során ez a tendencia megfordult, és a forrásokban egyértelműen a városi felekezetváltás lezárásával találkozunk. A katolikus papság és a szerzetesek számának csökkenése tapasztalható a vizsgált városokban, még a katolikus egyház pozícióit megtartó Sopronban és Pozsonyban is. Erre mutatnak azok az egyházi rendtartások (Kirchenordnung), amelyeket a század közepén adtak ki evangélikus szellemben. A városi beneficiumok, az egyházi vagyon kérdése is mind jobban előtérbe került. Ilyen jellegű adatokra főként Körmöcbányán és Lőcsén bukkanhattunk, de Kassa város igen gazdag levéltára is őriz ebből az időszakból hasonló forrásokat.²⁴ Valójában a teljes egyházi vagyon városi tulajdonba vételét tekinthetjük annak a biztos pontnak, amikortól egyértelműen megtörtént a felekezetváltás. Ez mindenképpen összefüggött a német tartományokban bevezetett rendelkezésekkel, főként a városi szerzetesrendek javainak városi tulajdonba vételével.²⁵ Ez utóbbi jelenség közvetlen bizonyítékait éppen a korábbi kutatás által elhanyagolt számadáskönyvekben találtuk meg Trencsén város levéltárában. Az elszámolásokból felfedezhettük ugyanis azt az időpontot, illetve annak előzményeit, amikor a lutheri hitre történő áttérés megtörtént. Erre korábbi kutatásaink során nem tudtunk adatot találni.

²⁰ Ld. erre: Zoványi, 1921. Újabbán: Csepregi, 2011: 154–169., illetve a Honterus által a templomokban lévő művészi alkotásokról a magyarországi elképzelésekhez hasonló nézeteiről: Szegedi, 2006: 136–139.

²¹ ŠAP MMB Spisy No. 8690., 8740.

²² Ld. erre: Csepregi, 2013. Néhány példa: ŠAP MMB Spisy, No. 6083., 6700., 6735., 6761.

²³ ŠAP MMPr Spisy, No. 2774. Johannes Ferber tábori káplán.

²⁴ ŠAB MMK Spisy Fons 19. No. 42., ŠAB MMBy Protokollen Bd. 4c. pag. 139–140. 1538. szeptember 5., pag. 151–152. 1538. október 8.

²⁵ AMK Collectio Schramiana No. 19225.; Kratsch, 1990: 19–26.

Az első erre utaló jelek szerint az 1530-as években a városi tanács megrendelésére a feltehetően elhagyott kolostor épületét kezdték bontani, hogy az innen nyert építőköveket a plébániatemplom építésére használják fel. Ez még önmagában csak a helyi katolikus egyház, pontosabban a szerzetesrendi hálózat meggyengülését mutatta volna. Két évtizeddel később azonban gyökeres változásokról számolnak be a számadáskönyvek. Amíg ugyanis korábban a helyi plébániára vonatkozóan semmilyen más bejegyzés nem található, az 1549/1550. évi számadáskönyvben teljesen új elemként jelent meg a tisztviselők között (sőt köztük is elsőként) a plébános, valamint az iskolamester. Utóbbi lehet, hogy természetes dolog, de a plébános fizetését csak úgy lehet elképzelni, ha a plébániát vivő személy már nem a helyi egyházi jövedelmekből élt, hanem őt a helyi egyházi jövedelmeket szekularizáló városi tanács fizette. Ezt követően teljesen általánosnak tekinthetők azok a bejegyzések, amelyekben a helyi plébánost (most már akár helyi lelkésznek is nevezhetjük) a városi tisztviselők között elsőként sorolták fel.²⁶

Eredmények, tapasztalatok, további feladatok

A kutatóutak során ezekre a legfontosabb, történeti szempontból is kiemelkedően érdekes és fontos momentumokra találtunk forrásokat, amelyeket digitalizáltunk is. Ezt természetesen nagy mértékben befolyásolta a helyi levéltár rendezettsége és a szlovák levéltáros kollégák segítsége. Ez utóbbi nélkül nem sikerült volna ilyen eredményre jutni, ezért ezt (különösen a kassai, bártfai, eperjesi, lőcsei, körmöcbányai, trencsényi, szakolcai, pozsonyi és nagyszombati levéltárak munkatársainak) ez úton is hálás szívvel köszönöm.

A szlovákiai levéltári kutatások egyik fontos kérdése azonban ezen utak során is megmutatkozott: jóllehet a nemzeti ellenérzések mind kevésbé tapasztalhatók, sőt a fiatalabb levéltárosok részéről semmilyen tanújelét nem láttam ennek, ezzel együtt mind kevesebb olyan levéltáros dolgozik ezekben az intézményekben, akiknek a latin, német és magyar nyelvű paleográfiai ismereteik kielégítőek, ezért hiányosságaik főként arra predesztinálják őket, hogy leginkább az 1920 utáni iratanyaggal foglalkozzanak. Ebben a helyzetben lassan hasonló szituáció alakul ki, mint a Fiumei Kormányzóság iratanyagának feldolgozásakor, amelynek során egykori kedves kollégánk, Bösze Sándor kezdeményezésére és vezetésével a Somogy megyei levéltárosok segítették horvát kollégáikat. (E szakmai kapcsolat és munka az SML jelenlegi igazgatója, Polgár Tamás vezetésével tovább él.) Amennyiben mi magunk kutatni akarjuk ezeket a levéltári anyagokat, és kutathatóvá akarjuk tenni, a szlovák kollégák segítségére kell sietnünk, és a Magyar Királyság, a szlovákság és a magyarság közös állama időszakából fennmaradt iratok feldolgozását együtt kell elvégeznünk.

²⁶ ŠAT MMT Prijmy a vydavky 1534., 1538., 1539., 1549/50.

Körmöcbányán és Lőcsén a tematikus rendnek köszönhetően a helyi evangélikusságra vonatkozó teljes iratanyagot sikerült digitalizálni. A bártfai, eperjesi és selmecbányai levéltárak hatalmas korai iratanyagot őrző intézményeiben sikerült a felekezeti váltás korai időszakát feltárni, de itt még több év átnézésére is szükség lenne. Késmárk levéltárát sajnos a II. világháború megtizedelte, de a városi levéltár nagyon szívélyes munkatársainak segítségével át tudtam tekinteni a teljes 16. századi iratanyagot. A késmárki líceumi könyvtárban olyan kultúrincset tekinthettem meg, mint a *Matricula Molleriana*. A kötetet – amely a szepességi evangélikusság egyedülálló forrása – gyönyörűen restaurálták. Mivel a *Matricula Molleriana*-ban nem csupán az egyházi vonatkozású adatok találhatók meg nagy számban, hanem a köztörténet számára is ritka kincseket rejt, ezért közös publikálása nagyon fontos lépés lenne a Szepesség egyház- és köztörténetének feltárásához. A kutató- és feltáróutak arra is rámutattak, hogy a 19. században történt iratpublikációk általában mellőzték számos, a városi igazgatásban központi szerepet betöltő források kigyűjtését, amelyekben azonban mi nagyon fontos adatokat találhatunk. A városi jegyzőkönyvek persze nem fognak minket olyan pontos dátumokkal megajándékozni, amelyekre alapozva az egyes városok evangélikus gyülekezetei identitásuk megerősítése érdekében különféle évfordulós megemlékezéseket tarthassanak, de e kötetek és a számadáskönyvek dúskálnak olyan információkban, amelyek segítségével az egyes lelkészek, iskolamesterek felfogadását, e tisztviselők archontológiáját szinte napra pontosan meg lehet alkotni, s ezzel újabb jelentős lépést lehet tenni a városi felekezeti váltás feltárása terén.

I. A projekt során feltárt városi levéltárak listája és a digitális másolatok számának összegzése

FELTÁRÁS ÉVE	HELYSZÍNE	FELTÁRT IRATANYAG	DIGITÁLIS MÁSO-LATOK SZÁMA
2015	Eperjes	Eperjes város magisztrátusa, valamint a helyi evangélikus közösség levéltárának feltárása	80
2016	Nagyszombat	Nagyszombat város magisztrátusa levéltárának feltárása	398
2016	Kassa	Kassa város magisztrátusa, valamint a helyi evangélikus és református közösség levéltárának feltárása	737
2016	Bártfa	Bártfa város magisztrátusa levéltárának feltárása	470
2016	Modor	Modor, Bazin, Szentgyörgy városok magisztrátusa, valamint a helyi evangélikus közösség levéltárának feltárása	3451

FELTÁRÁS ÉVE	HELYSZÍNE	FELTÁRT IRATANYAG	DIGITÁLIS MÁSO-LATOK SZÁMA
2016	Körmöcbánya	Körmöcbánya város magisztrátusa levéltárának feltárása	2156
2017	Selmecbánya	Selmecbánya város magisztrátusa, valamint a helyi evangélikus közösség levéltárának feltárása	1389
2017	Besztercebánya	Besztercebánya város magisztrátusa, valamint a helyi evangélikus közösség levéltárának feltárása	494
2017	Lőcse	Lőcse város magisztrátusa, valamint a helyi evangélikus közösség levéltárának feltárása	5708
2017	Poprád (Szepesszombat)	Késmárk város magisztrátusa	759
2017	Késmárk	A késmárki evangélikus közösség levéltárának feltárása	-
2017	Pozsony	Pozsony város magisztrátusa, valamint a helyi evangélikus közösség levéltárának feltárása	488
2018	Szokolca	Szokolca város magisztrátusa, valamint a helyi evangélikus közösség levéltárának feltárása	325
2018	Trencsén	Trencsén város magisztrátusa levéltárának feltárása	398
ÖSSZESEN			16853

Források és szakirodalom

AMK = Archív Mesta Košice (Kassa város levéltára)

ŠAB = Štátny archív v Banskej Bystrici (Besztercei Állami Levéltár)

MMBy = Magistrat Mesta Banskej Bystrici

MMK = pracovisko Archív Kremnica, Magistrat Mesta Kremnica

MMŠ = pracovisko Archív Banská Štiavnica, Magistrat Mesta Banskej Štiavnice

ŠAP = Štátny Archív v Prešove (Eperjesi Állami Levéltár)

MMPr = Magistrat Mesta Prešova

MMB = pracovisko Archív Bardejov, Magistrat Mesta Bardejova.

ŠAT = Štátný archív v Trenčine (Trencsényi Állami Levéltár)

MMT = Magistrat Mesta Trenčín

- Blickle, 1987 = Blickle, Peter: *Gemeindereformation: die Menschen des 16. Jahrhunderts auf dem Weg zum Heil*. München, 1987.
- Blickle, 2000 = Blickle, Peter: *Kommunalismus. Skizzen einer gesellschaftlichen Organisationsform*. 1–2. München, 2000.
- Blickle, 2015 = Blickle, Peter: *Die Reformation im Reich*. Stuttgart, 2015. (Kohlhammer–Urban–Taschenbücher 747.) 87–112.
- Brady, 1979 = Brady, Thomas: 'The Social History of the Reformation.' Between 'Romantic Idealism' and 'Sociologism'. A Reply. *The Urban Classes, the Nobility and the Reformation. Studies in the Social History of the Reformation in England and Germany*. Szerk.: Mommsen, Wolfgang J. – Alter, Peter – Scribner, Robert W. Stuttgart, 1979.
- Brady, 1997 = Brady, Thomas A. Jr.: *Ruling Class, Regime and Reformation at Strasbourg: 1520–1555*. Leiden, 1997.
- Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Bunyitay–Karácsonyi–Rapaics, 1902–1912 = *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia*. 1–5. Szerk. Bunyitay Vincze–Karácsonyi János–Rapaics Raymund. Bp., 1902–1912.
- Close, 2009 = Close, Christopher W.: *The Negotiated Reformation: Imperial Cities and the Politics of Urban Reform, 1525–1550*. Cambridge, 2009.
- Csepregi, 2001 = Csepregi Zoltán: *Udvari lelkész az esztergomi börtönben?* *Limes* 14. évf. 2001. 65–72.
- Csepregi, 2005 = Csepregi Zoltán: *Udvari papok Mária királyné környezetében. Habsburg Mária, Mohács özvegye*. Szerk.: Réthelyi Orsolya–F. Romhányi Beatrix–Spekner Enikő–Végh András. Bp., 2005. 44–55.
- Csepregi, 2007 = Csepregi Zoltán: „...ich will kain fleis nit sparen”. *Königin Maria von Ungarn und das Haus Brandenburg. Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin*. Szerk.: Fuchs, Martina–Réthelyi, Orsolya. Münster, 2007. 59–72.
- Csepregi, 2011 = Csepregi Zoltán: *Kálvin hatása Magyarországon és Erdélyben 1551 előtt?* *Egyháztörténeti Szemle* 12. évf. 2011. 154–169.
- Csepregi, 2012 = Csepregi Zoltán: *Thurzovci a počiatky reformácie. Thurzovci a ich historický význam*. Szerk.: Lengyelová, Tünde. Bratislava, 2012. 77–90.
- Csepregi, 2013 = Csepregi Zoltán: *A reformáció nyelve*. Bp., 2013. (Humanizmus és reformáció 34.)
- Dickens, 1974 = Dickens, Arthur G.: *The German Nation and Martin Luther*. New York, 1974.
- Dickens et al., 1985 = Dickens, Arthur G. – Tonkin, John M. – Powell, Kenneth: *The Reformation in Historical Thought*. Cambridge, 1985.

- Erdélyi, 2011 = Erdélyi Gabriella: Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban. Bp., 2011.
- Guitman, 2009a = Guitman Barnabás: A bártfai reformáció első évtizedei és kapcsolattrendszere. (Doktori disszertáció). Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2009.
- Guitman, 2009b = Guitman Barnabás: Reformáció és felekezetszerveződés Bártfán. Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk.: F. Romhányi Beatrix – Kendeffy Gábor. Bp., 2009. 252–262.
- Kármán, 2011 = Kármán Gábor: Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után. Bp., 2011.
- Kármán, 2013 = Kármán Gábor: A konfesszionalizáció hasznáról és káráról: Egy paradigma margójára. Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség: A Hajnal István Kör 2011. évi győri konferenciájának kötete. Szerk.: Lukács Anikó. Bp., 2013. (Rendi társadalom – polgári társadalom, 25.) 27–40.
- Kosáry, 1951 = Kosáry Domokos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. I. Bp., 1951.
- Kratsch, 1990 = Kratsch, Dietrich: Justiz, Religion, Politik: das Reichskammergericht und die Klosterprozesse im ausgehenden sechzehnten Jahrhundert. Tübingen, 1990. (Jus Ecclesiasticum 39.)
- Kubinyi, 1991 = Kubinyi András: Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon. Aetas 6. évf. 1991. 2. sz. 26–46.
- Mihalik, 2014 = Mihalik Béla Vilmos: Egy kisszebeni plébános tündöklése és bukása. Egyház, állam és a helyi közösség konfliktusai a 17. század végi Felső-Magyarországon. Korall 57. évf. 2014. 49–69.
- Moeller, 1966 = Moeller, Bernd: Villes d'Empire et Reformation. Geneva, 1966.
- Moeller, 1972 = Moeller, Bernd: Imperial Cities and the Reformation. Three Essays. Philadelphia, 1972.
- Molnár, 2005 = Molnár Antal: Mezőváros és katolicizmus. Bp., 2005.
- Mörke, 1983 = Mörke, Olaf: Rat und Bürger in der Reformation: soziale Gruppen und kirchlichen Wandel in den welfischen Hansestädten Lüneburg, Braunschweig und Göttingen. Hildesheim, 1983. (Veröffentlichungen des Instituts für Historische Landesforschung der Universität Göttingen 19.)
- Ozment, 1975 = Ozment, Steven: The Reformation in the Cities. The Appeal of Protestantism to Sixteenth Century Germany and Switzerland. New Haven, 1975.
- Payr, 1917 = Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Sopron, 1917.
- Péter, 1995 = Péter Katalin: Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból. Bp., 1995.
- Press, 1979 = Press, Volker: Adel, Reich und Reformation. Stadtbürgertum und Adel in der Reformation. Szerk.: Mommsen, Wolfgang Justus. Stuttgart, 1979. (Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts London 5.) 330–383.
- Press, 1985 = Press, Volker: Der Kaiser, das Reich und die Reformation. Martin Luther und die Reformation in Deutschland. Vorträge zur Ausstellung im Germa-

- nischen Nationalmuseum Nürnberg 1983. Szerk.: Löcher, Kurt. Frankfurt am Main, 1985. 61–94.
- Rublack, 1987 = Rublack, Hans Christoph: Is there a 'New History' of the Urban Reformation? Politics and Society in Reformation Europe. Szerk.: Scott, Tom – Kouri, Erkki. Basingstoke, 1987.
- Schilling, 1979 = Schilling, Heinz: Die politische Elite nordwestdeutscher Städte in den religiösen Auseinandersetzungen des 16. Jahrhunderts. Stadtbürgertum und Adel in der Reformation: Studien zur Sozialgeschichte der Reformation in England und Deutschland. The urban classes, the nobility and the reformation. Szerk.: Mommsen, Wolfgang J. Stuttgart, 1979. (Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts London 5.) 235–329.
- Schilling, 1981 = Schilling, Heinz: Konfessionskonflikt und Staatsbildung. Fallstudie über das Verhältnis von religiösem und sozialem Wandel in der Frühneuzeit am Beispiel der Grafschaft Lippe. Gütersloh, 1981. (Quellen und Forschungen zur Reformationsgeschichte 48.)
- Schilling, 1983 = Schilling, Heinz: The Reformation in the Hanseatic Cities. Sixteenth Century Journal 14. évf. 1983. 443–456.
- Schlögl, 2015 = Schlögl, Rudolf: The Town and the Reformation as an urban event. A companion to the Reformation in Central Europe. Szerk.: Louthan, Howard – Murdock, Graeme. Leiden, 2015. 281–315.
- Schrödl, 1906 = Schrödl József: A pozsonyi ág. hitv. ev. egyházközség története. Pozsony, 1906.
- Scribner, 1986 = Scribner, Robert W.: The German Reformation. Houndmills, 1986.
- Šimončič, 1978 = Šimončič, Jozef: Štátny okresný archív v Trnave. Sprievodca po fondoch a zbierkach. Bratislava, 1978.
- Stalnacker, 1973 = Stalnacker, John C.: Residenzstadt and Reformation. Religion, Politics and Social Policy in Hesse, 1509–1546. Archiv für Reformationsgeschichte 64. évf. 1973. 113–146.
- Szabó, 2009 = Szabó András: A magyarországi reformáció kezdete és az átmeneti korszak a reformátorok életútjának tükrében. Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológia-és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk.: F. Romhányi Beatrix – Kendeffy Gábor. Bp., 2009. 224–231.
- Szabó, 2017 = Szabó András: Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság, 1555–1613. Bp., 2017.
- Szegedi, 2006 = Szegedi Edit: Konfessionsbildung und Konfessionalisierung im städtischen Kontext. Eine Fallstudie am Beispiel von Kronstadt in Siebenbürgen (ca. 1550–1680). Konfessionelle Formierungsprozesse im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa: Vorträge und Studien. Szerk.: Deventer, Jörg. Leipzig, 2006. (Berichte und Beiträge des Geisteswissenschaftlichen Zentrums Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas 2006/2.) 126–296.

- Szűcs, 1974 = Szűcs Jenő: A ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és a reformáció háttérében. Irodalomtörténeti Közlemények 78. évf. 1974. 409–435
- Tózsza-Rigó, 2006 = Tózsza-Rigó Attila: Kegyesség és hitújítás. A reformáció megjelenésének első nyomai az 1529–1557 közötti pozsonyi végrendeletekben. Publicationes universitatis Miskolciensis sectio philosophica 11. 2006. 113–159.
- Tózsza-Rigó, 2007 = Tózsza-Rigó Attila: Vallásos testvérületek és a városi elit kapcsolata a kora újkori német polgárságú városokban. Hatalom, legitimitáció, ideológia. Történeti tanulmányok. Szerk.: Gedő Éva – Horváth Emőke. Bp., 2007. 120–129.
- Winkelbauer, 2003 = Winkelbauer, Thomas: 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. 2. kötet. Wien, 2003. (Österreichische Geschichte)
- Zoványi, 1921 = Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp., 1921.

Sz. Simon Éva

A törökországi hungarikakutatások aktuális helyzete

*Fekete Lajos (1891–1969) halálának
50. évfordulója alkalmából*

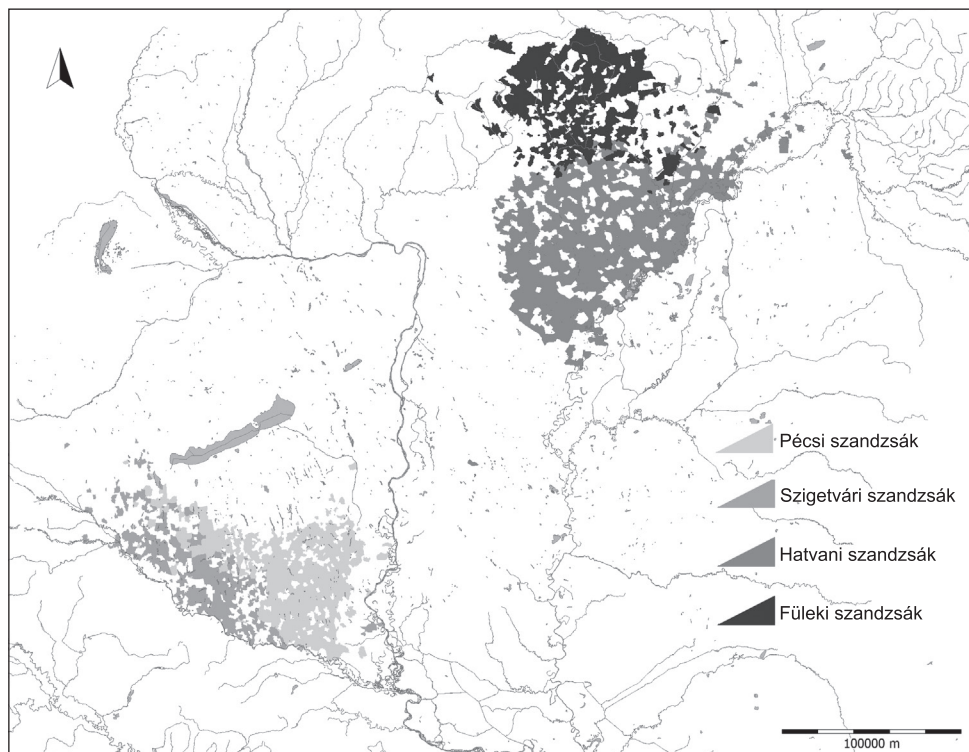
Az elmúlt év decemberében véget ért a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) és az MTA BTK Történettudományi Intézete közös oszmanisztikai projektjének első periódusa (2014–2018).¹ Az OTKA K 108919 számú pályázattal támogatott kutatócsoport (tagjai: Sz. Simon Éva, Hegyi Klára, Demeter Gábor, Sudár Balázs) célkitűzése a Magyarország területére vonatkozó 16–17. századi oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodási iratok (mufasszal-defterek, tímár-defterek, tímár-rúznámcsék, dzsizje-defterek) feltárása, összegyűjtése, kutathatóvá tétele, a komparatív vizsgálatok elősegítése és célzott alapkutatásokkal a korszak alapkérdéseinek megválaszolása és térképi megjelenítése volt. A célkitűzések megvalósítása során kísérleti jelleggel négy minta-szandzsákra (hatvani, füleki, mohácsi/pécsi, szigetvári) korlátozva, de korlátlan jövőbeni bővítési lehetőséggel felépítettünk egy, az összes török kori kataszteri anyag befogadására alkalmas relációs adatbázist („Oszmán összeírások”) és az adatok vizualizálását biztosító, hozzá kapcsolódó GIS alapú térinformatikai adatbázist, amelyek további alapkutatásokat, illetve közigazgatás-, had-, hely- és régiótörténeti kutatásokat egyaránt szolgálhatnak.² Ez a kutatási infrastruktúra egyben az MNL első hungarika adatbázisát eredményezte.³

¹ Az évenkénti projektbeszámolók elérhetők a *Catastrum* 2014. 3. sz. 31–44.; 2015. 1. sz. 46–48.; 2016. 1. sz. 54–56.; 2017. 1. sz. 61–64.; 2018. 1. sz. 59–64.; 2019. 1. sz. 53–64.

² Az elkészült relációs adatbázis pillanatnyilag az MNL OL Bécsi kapu téri és óbudai kutatótermeiben belső hálózatról érhető el. A vizsgált szandzsákok térinformatikai adatbázisban készült 250 tematikus térképe az Sz. Simon Éva–Hegyi Klára–Demeter Gábor: *Atlasz a 16. századi oszmán jövedelem- és birtokgazdálkodás tanulmányozásához* (hatvani, füleki, görögali, mohácsi, pécsi, szigetvári szandzsák) című kiadványban a <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/terkepek> linken hozzáférhető.

³ Az *Oszmán összeírások* című és a térinformatikai adatbázis működésére vonatkozóan lásd: Sz. Simon Éva: *Útmutató az Oszmán összeírások című adatbázis működéséhez*; Demeter Gábor: *Használati útmutató az OTKA K 108919 számú pályázati támogatással készült Oszmán összeírások című relációs adatbázis rekordjainak vizualizálására kifejlesztett GIS szoftverhez/Users' Guide to the GIS Software Supporting the Visualization of Data in Project OTKA K 108919 (Ottoman Tapu Defters)* http://mnl.gov.hu/mnl/ol/utmutato_az_oszman_osszeirasok_cimu_adatbazis_mukodeséhez, http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hasznalati_utmutato_a_gis_szoftverhez

1. A vizsgált szandzsákok 1570-ben

Készítette: Sz. Simon Éva, Hegyi Klára, Demeter Gábor, Kollányi László, Kollányi Péter

A projekt célkitűzéseinek megvalósítása során az első feladat a vizsgálathoz szükséges forrásanyag felmérése és ellenőrzése volt az MNL állományában, majd az itteni hiányok feltárása, azok pótlása és további összeírások összegyűjtése. Ez a munkafolyamat szükségessé tette a hódoltsági jövedelem- és birtokgazdálkodási iratok kutatástörténetének, irattani ismérveinek és a törökországi kutatási lehetőségeknek az áttekintését, azaz a törökországi hungarikakutatások múltjának és aktuális helyzetének megismerését, amelynek kutatói tapasztalatait a jelen tanulmányban foglalom össze.⁴

A magyarországi oszmán jövedelem- és birtokigazgatás helyi iratanyaga a visszafoglaló háborúk során a budai pénzügyigazgatási központ (defterháne) leégésével nagyrészt megsemmisült, kisebb részben a mentés következtében a világ különböző tájaira szóródott szét. Találunk tartományi összeírásokat Bécsben, Berlinben, Münchenben, Lipszében, Drezdában, Párizsban, de van Koppenhágában és Szófiában,

⁴ A törökországi hungarikakutatások történetére részletesen ld. Sz. Simon Éva: A Törökországban őrzött magyar vonatkozású iratok múltja, jelene és jövője. Levéltári Szemle, 2013. 3. sz. 15–23.

Varsóban, és egy példány került az Országos Széchényi Könyvtárba is.⁵ A jegyzékek azonban az oszmán igazgatás és adminisztráció működési mechanizmusa folytán nem egyetlen példányban maradtak fenn. Az összeírásokat elkészítésüket követően azonnal Konstantinápolyba, a Portára küldték hitelesítésre, ahol az eredeti példányt a szultáni jóváhagyást bizonyító *tuğrával* látták el és elhelyezték a központi defterhánében, míg másolatát visszaküldték a tartományba. A magyar területek szandzsákjainak részletes jegyzékei ezért ma legnagyobb részben a Török Állami Levéltár Oszmán Levéltárában (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) találhatóak.

A Törökországban őrzött magyar vonatkozású kataszteri iratok szisztematikus összegyűjtésének a gondolata először 1924-ben merült fel, amikor Fekete Lajos, az Országos Levéltár levéltárnoka⁶ első isztambuli kutatóútján tudomást szerzett egy olyan gyűjteményről, mely „...Magyarország törökkori földrajzának kulcsát, a török területeknek lakóhely szerinti leírását őrzi. A deftereken alapuló ismereteink rendszeres leírását sejtem benne.” – írta beszámolójában Csánki Dezsőnek, a levéltár igazgatójának az akkor még a kutatás elől teljesen elzárt, később a Tapu Tahrir Defteri sorozatba rendezett anyagról.⁷ Annak ellenére, hogy Fekete számára első törökországi tartózkodása idején valódi levéltári kutatásra nem nyílt lehetőség⁸, mégis azzal

⁵ A budai tartományban vezetett tímár-defterek közül 3 (nógrádi, budai, koppányi 1562–1563. évi jegyzéke) a 19. század végén még a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában volt, azóta ezek a példányok is megsemmisültek.

⁶ Fekete Lajos (1891–1969) az oszmán-török paleográfia világhírű mestere 1914-ben, bölcsészdoktori oklevelének megszerzése után az I. világháború orosz frontján kezdte meg a szolgálatát. Életének 1915 májusa és 1920 decembere közötti időszakát mint fogságba jutott hadapród török társaságban töltötte Szibériában, ahol megtanulta a nyelvet. Már 1918-ban, még a hadifogságból kérelmezte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatását a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetbe való kiküldetése tárgyában. Ezt az első kiutazását az antant 1918 szeptemberi ultimátuma ellehetlenítette. Hazatérését követően, 1920-tól török filológiát és oszmán-török oklevéltant és paleográfiát tanult Németh Gyulától és Friedrich Kraelitztól. 1927–1928-ban arab és perzsa filológiából is tovább képezte magát és 1929-ben az oszmán-török nyelvű történeti források tárgykörében magántanárrá habilitált a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Kezdetben mint megbízott előadó, majd 1952 és 1966 között már mint egyetemi tanár tanított a török filológiai tanszéken. Időközben, 1921–1923 között Budapest Székesfőváros Levéltárában, majd 1923-tól a Magyar Országos Levéltárban helyezkedett el, ahol egészen 1948-ig dolgozott. Több alkalommal kutatott az isztambuli közgyűjteményekben, első ízben 1924 augusztus közepétől november közepéig. Az Országos Levéltár számára általa gyűjtött hungarikaanyagok azonban a kutatási korlátozások miatt elsősorban nem Törökországból, hanem Nyugat-Európából származnak. A korszakban egyedülálló szakmai kvalitását bizonyítja, hogy 1936-ban őt hívta meg a török kormány az oszmán kori levéltári anyag rendszerezési elveinek kidolgozására. A török levéltárak munkatársai Fekete Lajos működése eredményeként ismerkedtek meg a proveniencia elvével.

⁷ Sz. Simon Éva: Isztambuli közgyűjtemények az I. világháború után (Fekete Lajos jelentései 1924-ből). Keletkutatás, 2002. ősz – 2006. ősz, 227.

⁸ Isztambuli tartózkodása idején a levéltárat nem lehetett használni. Ahogy jelentésében beszámolt róla: „Levél- és könyvtár nagyarányú rendezés és átszervezés alatt áll.” Sz. Simon Éva: Isztambuli közgyűjtemények... 222.

a meggyőződéssel tért haza útjáról, hogy a „*hódoltságkori forráskutatásnak Isztambulban rövid idő alatt nagyszerű tere nyílik.*”⁹ Meglátásában a világhírű oszmanista csak részben tévedett.

A kutatás számára nehezen megnyíló törökországi levéltárakból az első oszmán adódefterek csak jóval később, 1963–64-ben, majd pedig 1973-ban Káldy-Nagy Gyula gyűjtése eredményeként kerültek az Országos Levéltárba mikrofilmmásolatként.¹⁰ Ezt a több mint 5000 felvételtől álló gyűjteményt később többen is gyarapították, de a török kutatási korlátozások miatt csak kis mértékben.

Csak a 21. század második évtizedének elején nyílt valódi szabad tere a törökországi levéltári kutatásoknak. 2013-ban, amikor a *Török Állami Levéltár* Oszmán Levéltára új épületének kapuja megnyílt, az esemény nemcsak szimbolikusan, de valószínűsítően is belépést jelentett a török levéltárügy számára a 21. századba, a digitalizáció és a szolgáltató levéltár korába. A kezdeményezés, egy modern, mind a levéltárban, mind az állományvédelem, mind a kutatói igények szempontjainak megfelelő új levéltár létrehozása mögött erős kormányzati szándék is meghúzódott: a 20. századi kemalizmus ideológiája után újjáéledő birodalmi nemzettudat, amely számára kiemelt fontosságú az oszmán múlt tisztelete, az oszmán történelem világtörténeti jelentőségének kiemelése és ezen keresztül a levéltárügy előtérbe helyezése. Ezt mutatta a későbbi államelnöknek a levéltár megnyitóján elhangzott egyik mondata is: „*Aki a levéltárnak hátat fordít, a múltjának fordít hátat.*”¹¹ A levéltárak ügye ezzel a nemzetstratégiai ágazatok közé emelkedett Törökországban. Az alábbi számadatok jól mutatják a levéltárak fejlesztését célzó kormányzati szándék megvalósulását 2013 óta: az Oszmán Levéltárban hatalmas tempóban halad az iratok rendezése – évi 6–7 millió iratot dolgoznak fel –, digitalizálása – a korábbi évi 200–300 000 helyett évi 8 millió felvétel készül – és a kutathatóság biztosítása digitális másolatok hozzáférhetővé tételével. Pillanatnyilag mintegy 40 millió irat érhető el digitálisan, ami világviszonylatban is példa nélkülinek tekinthető. Ezzel párhuzamosan folynak az e-levéltár előkészítésének munkálatai is. De Törökország nem elégszik meg saját levéltári állományának feldolgozásával, tervezi a turcikai kutatások intenzitásának fokozását is, a Törökországgal kapcsolatos külföldön őrzött dokumentumok mielőbbi digitalizálását.¹²

A török levéltárügyben bekövetkezett gyors fejlődés a hungarikakutatások számára is eddig nem látott lehetőséget kínál. Egy alcímnek beillő megjegyzést Fekete Lajostól kölcsönözve leszögezhetjük, hogy „...*a viszonyok ma egészen mások.*”¹³ mint elődeink

⁹ Sz. Simon Éva: *Isztambuli közgyűjtemények...* 227.

¹⁰ MNL OL Y 7 A Magyar Országos Levéltár levéltára, Általános iratok, 1427/1963., 225/1964.

¹¹ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-taksime-cami-de-yapacagiz-23419723> (A letöltés ideje: 2019. március 12.)

¹² <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Haberler/Haber/133> (A letöltés ideje: 2019. február 6.) Devlet Arşivleri yeniden yapılandırılıyor. (Röportaj 28.08.2018. – Prof. Dr. Uğur Ünal, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanı)

¹³ Megjegyzésében Fekete Lajos 1924-ben Karácson Imre (1863–1911) mintegy másfél évtizeddel korábbi

idején voltak. Hiszen az a többször elköltöztetett, összekeveredett majd a 20. század során több alkalommal, több módszerrel újrendezett¹⁴ iratanyag, amely a magyar történelem különböző időszakaira vonatkozóan is fontos adatokkal szolgál, úgy tűnik, hogy napjainkra az Isztambul Kağıthane negyedében megépített új levéltár épületében végre otthonra talált. Az átalakulás valódi eredményét azonban nemcsak az iratanyag hányatott sorsának fordulópontjaiban, rendezési elveinek változásában, a digitalizálás mértékében vagy a raktározásra szolgáló kamrának mint kutatóhelynek¹⁵ előbb kutatószobává, majd kutatószalonná válásában mérhetjük le, hanem elsősorban a kutatás szabadságának aktuális mértékében.

Szerencsés egybeesés folytán kutatócsoportunk éppen a levéltár megnyitását követően nyerte el a támogatást, hogy feltárja, rendszerezze, adatbázisban feldolgozza és vizualizálja az oszmán katonai- és birtokigazgatás magyar vonatkozású forrásainak egy meghatározott részét. A gyűjtőmunka során öt alkalommal végezhetünk helyszíni kutatásokat Törökországban a Başbakanlık Osmanlı Arşivi gyűjteményében. A korábban eredetiben kiadott, vagy éppen jobbra állományvédelmi szabályokra hivatkozva kiadhatatlannak minősített iratanyag mára ugyan csak digitálisan kutatható az Oszmán Levéltár 350 főt befogadni képes, internettel és hálózati hozzáféréssel ellátott számítógépekkel felszerelt kutatótermében, de a kutatásokat megnehezítő, időnként szinte ellehetetlenítő 1970-es évekbeli állományvédelmi korlátozásokkal együtt a dokumentumok részleges másoltatására vonatkozó szabályok is enyhültek, gyakorlatilag megszűntek. Az új rendszerben a digitálisan elérhetővé tett dokumentumokhoz mindenféle korlátozás nélkül férnek hozzá a kutatók. Nemcsak szabadon kereshetnek a levéltár nyilvántartó rendszerében (*Belge Tarama Sistemi*), de a választott anyag digitális képét azonnal megnézhetik, és akár azonnal másolatot is rendelhetnek róla. Egy oldal ára a török líra gyorsan változó árfolyama következtében ma

---

(1907 és 1911 közötti) törökországi tartózkodásának körülményeire utalt vissza, amikor a magyar kultusz-kormányzat részéről a Rákóczi-emigráció iratainak felkutatásával, azaz első ízben hungarikakutatással megbízott kutatót, Karácsont a kémkedés vádjával illették a török hatóságok. A Századok számára hazaküldött tárcájában 1907-ben Karácson így foglalta össze tapasztalatait: „...a lethargiában szunnyadó környezet kimondhatatlanul megnehezíti az idegen kutató munkáját is. Az illetékes közegek előtt, a kikkel érintkeznie kell, teljesen szokatlan dolog, hogy valaki régi török kéziratokat keresgéljen. E hivatalos körök gyanakodása pedig egészen másféle célú látásban, nem történetírást. E gyanakodásból folyólag sok huzavonának teszi ki az idegent, csak hogy munkáját hátráltassák. Erről csak annak lehet igazán fogalma, a kinek valaha török hatóságokkal dolga volt.” Karácson Imre: *Török levéltárak. Századok*, 1907. 763. A következő évben nyugati kutatóként először, hosszas utánajárás eredményeképpen, szultáni külön engedéllyel hozzá férhetett a Topkapı Sarayı iratanyagához, amelyből magyar vonatkozású dokumentumokat válogatott ki.

¹⁴ 1909 októberére a szultáni palotában őrzött levéltárból 518 kocsinyi iratot áthordtak a Portára, s közben Karácson Imrét kérték fel a levéltár rendezési elveinek a kidolgozására, melynek Thallóczy Lajos (1856–1916) segítségével eleget is tett. A további levéltárrendezésekre lásd: Atillá Çetin: *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul, 1979. 4–5.; *Başkanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2017. 12–16.

¹⁵ Utalás Karácson Imre naplójában leírt esetre, amikor 1909. augusztus 24-én „a *Kubbe alti felöl egy rejtélyes ajtón bemenve ismét egy kamrárt találtak tele irományokkal.*” Karácson részben itt végezte kutatásait.

nem éri el a 15 Ft-ot. Mindezek eredményeként az MNL OL mikrofilmtárában található mintegy 23 000 törökországi felvételt (melynek kb. negyede volt korábban kataszteri dokumentum) sikerült többszörözni az öt év alatt gyűjtött mintegy 74 000 digitális felvétel hazahozásával. A számok azonban csalókák.

2. A Török Állami Levéltár Oszmán Levéltára kutatóterme (a szerző felvétele)

A kutatócsoportunk által vizsgált legfontosabb forrástípus, a szandzsák-összeírások (mufasszal-defterek) sorozata Káldy-Nagy Gyula és kollégái munkájának köszönhetően a nehézségek ellenére is majdnem teljesnek volt már nevezhető 2014 előtt is az MNL gyűjteményében. A felvételek áttekintése során azonban megállapítottuk, hogy a gyűjtők gondos munkája ellenére több helyen oldalhiányok vannak az anyagban, illetve a mikrofilmre vett defterek jelzetelemzése sem mindenütt egyezik meg az összeírások mai jelzeteivel. Ez az utóbbi tény azt engedte feltételezni, hogy a deftereket az 1970-es évek óta újrarendezték, új jelzettel látták el, és mint utóbb kiderült, több esetben újra is oldalszámozták, komoly nehézséget okozva ezzel a Magyarországon őrzött mikrofilmek és az eredeti iratanyag szinkronizálásában. Ezért első feladatunk a hiányok pótlása és a pontosítások elvégzése volt, amelynek során a hibás másolatok helyett új digitális felvételeket készítettünk, minden esetben a teljes forrás másolatásával. Ezt követően tártuk fel a hódoltság jövedelem- és birtokigazgatásának eddig még Magyarországon levéltári állományba nem vett dokumentumait. A projekt időtartama alatt 49 fond anyagából sikerült magyar vonatkozású adatokat gyűjteni és három fond teljes 16–17. századi sorozatának digitalizálása történt meg.

Elsőként a magyarországi oszmán előljárók és katonaság kinevezéseit és javadalombirtokait is tartalmazó, magyar közgyűjteményben nem lévő jegyzékek példányait válogattuk ki a *Defterhâne-i Âmire Timar Ruznâmçe Defterleri (RZ)*, illetve a *Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD)* sorozatból. 2014 előtt mindössze 4 birtokadományozási jegyzőkönyv (tímár-rúznámcsé) példány volt elérhető a kutatók számára az MNL állományában. A projekt időtartama alatt összesen 98 darabban sikerült

bővíteni a sorozatot. Korábban nem szerepelt a gyűjteményünkben a kinevezéseket tartalmazó *ruúsz-defterek* sorozata. Ennek 16–17. századi példányaait a *Bâb-ı Âsafî Ruúş Kalemi Defterleri* (A.RSK.d) sorozatából és a *Kamil Kepeci* által rendezett kötetek (KK.d) közül válogattuk ki. A digitális gyűjtemény pillanatnyilag több mint 80 defterből áll. Mindkét forrástípus fontos alapja a ma egyre divatosabb oszmán elitkutató-soknak. De a birtokadományozási naplók kiválóan egészítik ki a magyar összeírások településtörténeti adatait is, ezért számunkra különösen értékes források.

Az oszmán államtanács által kibocsátott rendeletek protocollumainak, az ún. *mühimme deftereknek* vagy magyarul fontos ügyek deftereinek magyar szempontú anyagából (mivel a birodalom egészének ügyeit magában foglaló kötetekről van szó) az 1960-as 70-es évek korlátozásai miatti válogatás eredményeként gyakran nehezen azonosítható, datálatlan töredékek is kerültek az Országos Levéltár gyűjteményébe. Az új szabályozás lehetőséget biztosított a teljes kötetek másolatainak elkészíttetésére, így a sorozat 16–17. századi defterei (84 kötet) már az MNL-ben is kutathatóvá váltak.

A törökországi hungarikakutatások lehetőségének kitérülése nem csupán a kutatások további folytatását inspirálja, hanem új feladatokat is támaszt a levéltárosok és a kutatók számára. E feladatok közül a legfontosabb a jól használható hungarikakataszter működtetése, amely a további kutatások irányait és szükségleteit is megszabja. Nem kevésbé fontos azonban a megszerzett anyag közkinccsé tétele sem. Az oszmáni nyelven írt forrásokat eredetiben használni tudók köre viszonylag csekély. Az OTKA K 108919 számú pályázat során több olyan megoldást is kifejlesztettünk, amellyel szélesebb közönség számára válhatnak elérhetővé az oszmán forrásokban rejlő adatok. Ezek közül az egyik a jelenleg a levéltár kutatótermeiben elérhető „Oszmán összeírások” című hungarika adatbázis,¹⁶ amelynek folyamatos feltöltése, új régiókkal való bővítése éppúgy rövidtávú céljaink közé tartozik, mint a magyar vonatkozású oszmán adatok vizualizálásának folytatása és az így elkészített térképek internetes publikálása a széles közönség számára. Ugyanakkor a gyűjtött anyag kataszteri jellegű példányaait a kutatás megkönnyítése érdekében tematikus segédlettel láttuk el, amely a beszámoló online mellékletében és a levéltár honlapján egyaránt megtalálható.¹⁷ A segédlet az oszmán közigazgatás szerkezetét követi. Pillanatnyilag a mai országhatáron belül fekvő, budai vilájethoz tartozó szandzsákok 16. századi anyagait tartalmazza kisebb közigazgatási egységekre, náhijékre lebontva, de céljaink közt szerepel a jegyzék mind időbeli, mind térbeli bővítése is.

A fentieket tartalmazó jegyzék elérhető az alábbi linken:

http://mnl.gov.hu/mnl/ol/leveltari_segedlet_oszman_osszeirasokhoz

¹⁶ Az adatbázis az AdatbázisokOnline szolgáltatás új felületének elkészültével online elérhetővé válik.

¹⁷ Sz. Simon Éva: Tematikus segédlet a budai vilájet Magyarország területére eső szandzsákok 16. századi adó-és birtokösszeírásaihoz. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/leveltari_segedlet_oszman_osszeirasokhoz

TernovácZ Bálint

Levéltári kutatás Dubrovnikban (Raguzában)

Tapasztalatok a középkori Észak-Balkánra vonatkozó legjelentősebb iratanyagot őrző levéltárról *

2018. március 12–17. között az Új Nemzeti Kiválóság Ösztöndíj Pályázat támogatásának köszönhetően a dalmáciai Dubrovnik városában folytattam levéltári kutatásokat. A pályázatra benyújtott projektem Bosznia középkori egyháztörténetével foglalkozott, a kutatóút során az e témára, valamint a középkori raguzai-boszniai kapcsolatokra vonatkozó források összegyűjtését tűztem ki célul.

A dalmáciai kereskedővárost Velence a 13. század elejétől kezdve fokozatosan a maga fennhatósága és szoros ellenőrzése alá gyűrte, majd 1358-ban a zárai békével I. (Nagy) Lajos magyar király uralma alá került. A magyar korona alatt gyors és dinamikus fejlődés évtizedei következtek, és megalakult a Raguzai Köztársaság (Respublica Ragusina). A középkori Magyar Királyság 1526-os elestével a Köztársaság egyre nagyobb önállóságra tett szert, a tengeri kereskedelemben Velence vetélytársa lett. 1667-ben a várost hatalmas erejű földrengés rázta meg, amely során a középkori épületek többsége – és velük tetemes mennyiségű levéltári anyag – semmisült meg. E katasztrófa után, az elpusztult épületek helyén épült fel a mai, döntően barokk stílusú Óváros. 1808. január 31-én Napóleon marsallja, Auguste Frédéric de Marmont megszüntette a Raguzai Köztársaságot, és a francia befolyás alatt álló Illír tartományhoz csatolta. Ezen esemény miatt az 1808-as év fontos korszakhatárt képez a levéltári anyagban. 1815-ben a Bécsi Kongresszus Raguzát a Habsburg Birodalomnak ítélte, majd az I. világháborút követően 1918-ban a Szerb–Horvát–Szlovén (1929-től Jugoszláv) Királysághoz csatolták. 1941-ben a Független Horvát Köztársaság része lett, majd olasz megszállás alá került, végül 1944-től a titói Jugoszláviához tartozott. 1991-től a Jugoszlávia felbomlását követő délszláv háborúk során a város (és különösen az Óváros) súlyos pusztítást szenvedett el: a szerb–montenegrói kézben levő egykori jugoszláv haditengerészet hajóinak ágyúí válogatás nélkül szórták a gránátokat a műemlékekre is, a levéltár(ak) épületei is súlyosan megsérültek.

A városban található számos levéltár közül a *Dubrovniki Állami Levéltár* (Državni Arhiv u Dubrovniku) tekinthető az Észak-Balkán közép- és kora újkori történeti forrásait őrző legnagyobb levéltárának. A mintegy ötszáz éves oszmán jelenlét alatt

* A kutatóút valamint a beszámoló az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával valósult meg.

a középkori Szerbia, Zeta vagy Duklja (antik nevén Dioclea, a mai Montenegró), Bosznia írott forrásai szinte teljesen elpusztultak, ezen területek török előtti időszakának döntő részét ezért azon dokumentumok segítségével rekonstruálhatjuk, amelyeket a Raguzai Köztársaság falai között őriztek meg az utókor számára. Magát a levéltárat a (monumentális és gyönyörűen felújított) városfallal övezett óváros Stradun nevű főutcájának végén, talán a legelőkelőbb helyen, a Sponza-palotában találhatjuk. Az épület gótikus és reneszánsz stílusban 1521-re épült fel. Az 1667-es földrengés nem tett kárt benne, így az jól tükrözi egy középkori raguzai palota sajátosságait.

Amikor egy kutató, egy történész levéltári kutatást készít elő – különösen ha a kiszemelt levéltár külföldön található – az internet segítségével igyekszik tájékozódni a kutatás feltételeiről, a levéltár által őrzött anyag hozzáférhetőségéről és kutathatóságáról. A Dubrovniki Állami Levéltár igencsak modern arculatú honlapját böngészve a horvát nyelvet nem beszélők azonnal akadályba ütköznek: a honlap tartalma ugyanis semmilyen idegen nyelvre nincs lefordítva. További probléma, hogy a kutatók számára talán legfontosabb menüpontokra (levéltári anyag leírása, digitalizált állomány stb.) kattintva a „Fejlesztés alatt...” („U izradi...”) felirat fogad bennünket. Fondjegyzéket sajnos nem is találunk a felületen. Két éve már alkalmam nyílt Dubrovnikban kutatni, akkor az *arhinet.arhiv.hr* oldalról letöltöttem egy általános, minden horvátországi levéltárat felölelő, 2006-ban készült fond- és állagjegyzéket, ez a központi levéltári portál viszont jelen beszámoló megírásakor már nem elérhető. Kérésre a levéltárak dolgozói azonban el tudják küldeni pdf-formátumban ezt az összlevéltári fondjegyzéket. E digitális kötet Dubrovniki Állami Levéltárról szóló fejezetében a levéltár általános adatainak, rövid történetének és a levéltári anyagról, valamint magáról a levéltárról szóló szakirodalomnak a felsorolása után következik a fondok leírása. A magyar fondfőcsoportnak megfelelő leírási szintet nagybetűvel (A-tól M-ig), a fondot és az állagot római számokkal jelölik; a leírásban ponttal választják el az egyes szinteket (az egykori Jugoszlávia utódállamaiban az iratok strukturálása jelentősen eltér a magyar rendszertől). A jegyzék felépítése hasonlatos a magyarországihoz: a betűvel ellátott fondfőcsoport neve alatt a fond neve, alatta az állag szerepel, amelynek száma után az állag elnevezése következik horvát és latin nyelven, ezt követi az évkör és a terjedelem.

Ekképpen tájékozódva a levéltári anyag felépítését illetően március 12-én kezdtem meg a kutatást a levéltárban, a tanulmányút során a kommunikáció nyelveként végig a horvátot használtam. A kutatóterem minden munkanapon 8.15 és 15 óra között, szombaton 8.15 és 13 óra között fogadja a kutatókat. A beiratkozás egy adatlap kitöltésével nagyon gyorsan történik. A kutatószolgálat asztalán sorakoznak a különböző kéréslapok és számítógépről kinyomtatott, spirállal összefűzött levéltári segédletek, amelyek némiképp már eltérnek az internetről letöltött 2006-os jegyzéktől. A kitöltött kéréslap leadása után nagyjából 10 perc múlva a kért 13–15. századi iratok már a zöld filcborítású kutatói asztalomon voltak. Hatalmas élményt jelentett,

hogy minden középkori iratot (így például pápai bullákat, vagy Kulin boszniai bán azon kétnyelvű, bosančica írásmóddal és latinul 1189-ben kiadott oklevelét, amelynek szláv nyelvű részében először van leírva a Dubrovnik – és nem Ragusa – elnevezés) eredetiben, kesztyű nélkül vehetem kézbe, ami persze állományvédelmi szempontból nem a legjobb megoldás. A kikért irat áttanulmányozása után azonnal kérhető és meg is kapható a következő adag dokumentum. A kutatószolgálati személyzet mindvégig nagyon kedves és segítőkész volt velem és a többi (egyőtől egyig horvát) kutatóval egyaránt. Ahhoz képest, hogy milyen mennyiségű és jelentőségű iratanyagot őriz a Dubrovnikai Állami Levéltár, egyáltalán nem volt zsúfolt a kutatóterem, egyszerre általában ketten-hárman ültünk benn. A források döntő többsége latin, illetve olasz (dalmát) nyelvű, de a levéltár jelentős számú ószláv és oszmán-török dokumentumot is őriz. Csak az 1808 után keletkezett iratok fénymásolása engedélyezett, a fotójegy napidíja 100 horvát kuna, ami nagyjából 4000 forintnak felel meg. A kutatóterem légköre kellemes, a levéltár belső, kővel borított, domborművekkel díszített udvara pedig a Trónok harca-sorozat kedvelőinek lehet ismerős: itt játszódna ugyanis a filmbéli Királyvár királyi palotájának egyes belső jelenetei. Összességében elmondható, hogy az Észak-Balkán legnagyobb és legfontosabb levéltára, a Dubrovnikai Állami Levéltár kutatóbarát és jól használható intézmény. Nagyon jelentős és hatalmas mennyiségű iratanyagot őriz, amelyhez a gördülékeny kiszolgálást követően nagyon gyorsan hozzáférhet a kutató. A levéltári honlap információtartalma hagy némi kívánnivalót maga után, és a segédleteket illetően is lehet hiányérzetünk, azt viszont ki kell emelnem, hogy a levéltár láthatóan mindent megtesz a levéltári anyag minél szélesebb körű feldolgozásának érdekében.

1. A dubrovnikai levéltár kutatóterme

Kutatási témám kapcsán már kiutazásom előtt felvettem a kapcsolatot a *dubrovniki egyházmegyei, a ferences és a domonkos rendi levéltárakkal* is: mindhárom intézményből készségesen és gyorsan válaszoltak. Az érseki levéltár jelezte, hogy az 1667-es földrengéskor (a székesegyházzal és a kapcsolódó épületekkel együtt) a középkori iratanyag döntő része elpusztult, a fennmaradt iratokat az Állami Levéltár őrzi. A dubrovniki domonkos rendházban sajnos szintén nem maradtak fenn a középkori boszniai egyházra vonatkozó iratok, viszont nagyon szívélyes válaszukban egy hosszú szakirodalmi listát ajánlottak a témával kapcsolatban.

A dubrovniki ferences rendház levéltárából frater Stipe Nosić válaszában egy 14. századi ferences kéziratkötetet és egy szintén 14. századi breviáriumot ajánlott figyelmembe, amelyekben található boszniai ferencesekre vonatkozó jegyzetek. Az iratba való betekintésre a ferences rendházban nyílt lehetőségem, amely az óváros főutcáján, a Stradunon áll, rögtön a városfal hatalmas főkapuja mellett. Frater Nosić már előkészítette a szépen restaurált és tudományosan – paleográfiai, művészettörténeti és egyháztörténeti szempontból is – leírt iratokat, amelyeket kedvemre forgathattam, fotózhattam.

Mind az állami, mind az egyházi levéltárak kutatása során tapasztaltak után elmondható, hogy a dubrovniki levéltárakban gördülékenyen zajlik és kiemelt fontosságú a kutatók gyors és zökkenőmentes kiszolgálása, ami ellensúlyozza a honlap tájékoztatói és a segédletek terén tapasztalt hiányosságokat.

2. A Sponza-palota,
a Dubrovniki Állami Levéltár épülete

Az ÁVH Somogy megyei osztályának hangulat- és helyzetjelentései

(A községek feltérképezése). Forrásközlés

Szerkesztette: Kiss Norbert Péter. A bevezetőt írta: Balogh Eszter és Kiss Norbert Péter.

Szöveggondozás: Balogh Eszter, Farkas Péter, Kiss Norbert Péter és Polgár Tamás.

Lektorálta: dr. Szántó László.

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár, 2017. 241 p.

Sajátos hagyomány lett a történetkutatásban, hogy a vidéki társadalom többségi számarányával szemben fordított arányban áll a publikációk száma. A falvak világa még inkább kiesik az érdeklődés köréből. Ebből a szempontból is fontosnak tartom az MNL Somogy Megyei Levéltárának digitális formában elérhető forráskötetét.¹ A levéltár egyik funkciójából fakadóan természetesen számít a jól kiválasztott forrásegüttesek szakszerű közzététele. Ebben a kötetben is megtaláljuk mindazokat a szükséges részeket (a magyarázó lábjegyzetektől a rövidítésjegyzékig), amelyek a mai helyesírás szerint igazított, betűrendben közölt szövegeket bárki számára kezelhetővé teszik. Ugyanakkor ez a munka is felveti azokat a kérdéseket, amelyek az 1945 utáni levéltári források elemzésében ennyi idő elmúltával végképp megfontolásra érdemesek.

A kézirat bevezető tanulmánya az 1945 utáni történések országos hatáskörű áttekintésével is foglalkozik, amely ilyen módon az érdeklődő olvasót eligazítja az összefoglaló, közismert „országgtörténetek” alapján. A kötet összeállítói is a szokásos, elsősorban politikatörténeti közelítésmódot, és lényegében a két évtizeddel korábbi tudásbázis, módszertan szerint formált megállapításait követték. További töprengés és a forráselemzési szempontok jövőbeli finomítása céljából felvetnék azonban néhány kérdést.

Elsőként azt tegyük mérlegre, hogy milyen típusú forrásbázisról van szó. Aho-gyan a bevezető tanulmány ezt körvonalazza, a jelentések felépítése egységes: statisztikai adatokkal indítanak (földterület mennyisége, megoszlása, lélekszám és társadalmi tagozódás, felekezeti és nemzetiségi viszonyok, a községben működő „párt- és tömegszervezetek”, valamint azok létszáma), majd rátérnek „a múlt rendszer exponenseinek” (pártok, pártvezetők, klerikális reakció, kulákok, volt csendőrök, rendőrök, Volksbund-tagok, stb.) felderítésére. Az említettekről részletes adatokat közölnek, folyton kitérnek az 1945-ös, az 1947-es és az 1949-es választások eredményeire.

¹ Az 1950-ben keletkezett iratcsomó 61 községről és két pusztáról szóló jelentést tartalmaz. A megyében 1950-ben 250 önálló település létezett, tehát a jelentések Somogy községeinek mintegy negyedét fedik le.

Végül pedig a község „jelenlegi politikai élete” címszó alatt a mezőgazdasági munkák állásáról, a tszcs-k szervezéséről, a „reakciós elemek” tevékenységéről írnak.

A forrásgyűjtés, a történeti értelmezés, a mai olvasatok szempontjából igen fontos kérdésnek tartom, hogy a lehetséges módon tisztázzuk a dokumentumok nyelvezetét. Ezen eljárás során a kommunista nyelvhasználat hatását, a hivatalos és a mindennapokban megfigyelhető elterjedését történeti jelenségként kell értelmezni. A szovjetizált nyelv egy olyan gondolkodást és viselkedést befolyásoló tényező volt, amely nemzedékek szocializációját befolyásolta. Kétségtelen, hogy az 1945-től átfogóvá vált kommunista ideológia és pártállami intézményesülés révén „egy új nyelv” vált normaadóvá, amely lényegében megszabta a támogatás, túrés és tiltás határait. A lenini–sztálini hatalomtechnikai eszköztár magyarosított változatban is nagy hatásúvá vált a történeti forrásaink keletkezésére nézve. Mit tudunk kezdeni az ennyire a politikai mítosz mentén formált, kódolt szövegekkel? Általában is azt gondolom, hogy a politikai diktatúrák világából származó történeti források feltárása, elemzése és hatékonyabb felhasználása akkor igazán jó egy tudományos elemzés számára, ha alapvetően két dologra figyelünk olvasás közben. Először is arra, hogy mi hiányzik ezekből a hivatalos, hatósági szövegekből, másodsor pedig arra, hogy ezek olvasásakor minden esetben „fordítási”, tömörítési, dekódolási műveletet kell végeznünk. Úgy látom, hogy ennek egyik egyszerűbb módja, kulcsa az, ha az írott és hallott hivatalos szövegekben a mondanivalót elsősorban a megfogalmazó gondolkodásmódjára, és nem a megcélzott tárgyra, embercsoportra vonatkoztatjuk. Ezek a megfogalmazások rendszerint inkább az illetők pozicionális helyzetéről, például funkcionárius mivoltáról, szocializációjáról, iskolázottságáról, még inkább annak hiányáról szólnak. Ennek legnyilvánvalóbb történelmi példái a rezsim „ellenségeire” vonatkozó minősítések és leírások. A „varázsszavak” mágikus használata tehát ezekben a szövegekben szinte mindig megelőzi a szemantikai funkciót.

Mindezt azért gondolom lényegesnek, mert a somogyi jelentések rendkívül informatívak, ha az említett módon olvassuk. Nem véletlen, hogy a kötet szerkesztői is utaltak a forráskritikai munka szükségességére.

A továbbiakban bemutatnék néhány példát, amelyek akár így önmagukban is alkalmassá teszik a kötet gazdag dokumentációját egy tematikus elemzés számára.

A bevezető tanulmányban olvasható politikatörténeti összefoglaló megszokott, de vitatható kifejezéseit illetően röviden utalnék a vidéktörténeti témacsoportunk publikációjában kifejtett véleményemre.² Ezen értelmezés tükrében kevésbé életszerű az 1945 és 1950 közötti időszakot pusztán csak „átmeneti időszaknak” nevezni. Akarva-akaratlanul is tovább éltetjük a kommunista szóhasználatot, ha például a szövetkezetesítés vagy földreform kifejezést magyarázat nélkül használjuk. Már egy idézőjel is érzékeltetne egyfajta távolságtartást. A földreform politikai mítosza

² Ld. Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.): Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945. Bp., 2017.

ugyanis egy szívós és lényegében „sikeres” tabusításnak számít. Mindezen megállapításokkal azt szeretném bemutatni, hogy egyrészt az irányadónak vett szintézisek egyes fejezeteit a legújabb kutatások alapján újra kellene írni, másrészt a lokális-megyei-regionális feltárásokban mintegy alulnézetből kiindulva, az adott térben és időben keletkezett forráselemzésre támaszkodva lenne érdemes kutatni. A földelkobzások, majd földosztások társadalmi gyakorlata és hatása önmagában is igazolta, hogy valójában a korábbi elitet kiiktató, hatalomtechnikai megoldásokról volt szó, amelyek taktikai lépésként értelmezhetőek a kommunista pártvezetés politikájában. Egy másik áthagyományozódott kifejezés a szövetkezet. A lenini-sztálini trükk máig csapdában tart bennünket. A 19–20. századi nyugat-európai és magyar előzmények alapján tudhatjuk, hogy a szövetkezetek vagyon- és érdekközösségek voltak, amelyek a magántulajdont erősítették. A kommunista mítosz- és valóságteremtők a szövetkezet fedőnév alatt éppen a magántulajdon tervszerű felszámolását hajtották végre. Éppen ebben az olvasatban válnak igazán beszédessé a somogyi jelentések apró részletei is.

Az itt olvasható forrásszövegek a gyakran sematikus megfogalmazások ellenére is alkalmasak egy rendszerszintű elemzésre. Tudjuk, hogy a jelentések keletkezési helye, a politikai rendőrséghez tartozó személy nézőpontja nyilvánvalóan meghatározta az információk minőségét és mennyiségét, ugyanakkor ezek a szövegek sajátos, ritka lehetőséget nyújtanak a korszakba való betekintésre, és valós, nagyrészt életszerű részleteket mutatnak egy adott időpontban a falusi társadalom belső világáról. Ha félretesszük a dogmatikus jelzőket, a hivatalos sztereotip megfogalmazásokat és tematikák (pl. kapcsolatok, kommunikáció, alkalmazkodás, ellenállás, munkakultúra) mentén elemezzük a szövegeket, akkor azok önmagukban is az összehasonlítás egyik szintjét adják. Olyan más forrásokkal egészíti ki és kontrollálja azt, amelyek hitelesíthetik az adatokat, ahogyan a kötet összeállítói is tették a lábjegyzetekben olvasható módon. A jelentésekben használt fogalmak között jellemzően, több helyen előfordul egy-egy, valószínűleg életszerű is. Így például a jelentéstevő az egyébként inkább „osztály-ellenségként” besorolható személyt több helyen „gerincesnek” minősíti. A háború előtti és utáni idők párttagsági, sőt párttitkársági kérdéséről is kiderül, hogy „jobb-” és „baloldal” összefüggése sokszor itt sem az ideológiai ismertetőjegyek alapján vált el, hanem azt inkább az „ugródeszka-stratégia” mentén lehet értelmezni. Arról nem is beszélve, hogy az ekkori „párt” valójában nem egy önszerveződés eredménye volt.

A jelentések igen beszédesen szólnak arról, hogy az 1945-ben kialakított leplezett kommunista diktatúra, amely 1948-tól leplezetlenné vált, milyen módon ütközött társadalmi korlátokba. Ezek körébe tartoztak például a demográfiai, nemzedéki, vagyoni, még inkább vagyontalansági, iskolázottsági, mentalitásbeli szempontok és a munkakultúra tényezői, amelyek a mindennapokat meghatározták. Mindezek megváltozása, megváltoztatása a kommunista mítosz, jövőkép esetében sem történhetett meg máról-holnapra. Így például nyilvánvalóan zátonyra futott a papíron létrehozott tszcs-k, tsz-ek, a „nagyüzemek” erőszakos kialakításának programja.

A jelentések fésült és kevésbé fésült megfogalmazásai életszerűn idézik a kortársi elutasítást. Ahogy olvashatjuk: nem akartak ismét cselédek lenni, ott mindig csak veszekednek, sőt verekednek. A csurgói tapasztalatok is az általános jelenségekre utalnak: „a volt csurgói tszcs-elnök, ahonnan kizárták, és látogatásai alkalmával olyan rémhíreket terjesztett a csoporttagok között, hogy bolond lesz, aki megmarad tagnak, mert nézzék meg a csurgói tszcs-t, ahonnan ő ki lett dobva, az ottani munkásoknak még ennivalójuk is alig van, és bár az idén jó termés volt, mégis két személy kap 6 mázsa búzát egész évi munkája fejében.”

A kommunista program – már az 1930-as évek szovjet plakátjain is jól láthatóan kijelölt módon – két ellenpolitikai bázis kiiktatását célozta meg: az ellenségként színpadra állított, kulákként megbélyegzett gazdaelitét és az egyházi világot, a papokkal az élen. A falvak világa ebben a tekintetben meghódítandó területként jelent meg a kommunista szövegekben. A paraszt- és vidékellenes politika már 1945-ben jól felismerhető volt, amelynek néhány évvel későbbi lenyomatát követhetjük nyomon a jelentésekben, pl. a „kulákokra” vonatkozó „szabotázsok”, „szervezkedések” említésekor. Ugyanakkor ritka módon részletes információkat közölnek a nevesített személyekről. Az egyházak „viselkedése” különösképpen 1948 nyarától, az egyházi iskolák államosítása, majd pedig a Mindszenty-per idején került a megfigyelések fókuszába. Az iskolák kommunista ellenőrzés alá vonásakor is számos módon és számos településen ráismerhetünk a rejtett és részben nyílt ellenállási formákra (a prédikációktól a tiltakozó aláírásig).

A kommunista párti belső kommunikációt ismerve tudhatjuk, hogy a döntéshozók is tisztában voltak azzal, hogy a kitűzött hivatalos célokat csak erőszakkal érhetik el. Ez az a tényező, amit a döntéshozók és az alávetettek is kimondva-kimondatlanul jól tudtak. A szövegek orwelli „újbeszél” nyelvezete igen árulkodó. Magát a leplezés jelenségét ezekben a jelentésekben sem lehetett eltakarni. A sematikus kategóriák, a sajátos nyelvi ritualizmusok lényegében hozzájárultak a politikai rezsim belső erodálásához, amelynek uralmát valójában a Vörös Hadsereg jelenléte biztosította.

A terror következményeitől a „párt” sem menekülhetett, ahogy erre egészen kézzelfogható módon rávilágít a böhönyi helyzetkép: „Nem eléggé viszik az osztályharcot. A lakosság még nem vetkőzte le azt, hogy a Párt nem a rendőrség irányítása alatt áll, ugyanis a látszat az volt hosszú ideig, hogy a rendőrség képviseli egyben a Pártot is.”

Összességében elmondható, hogy a somogyi forrásgyűjtemény értékes szakmai munka. A forráskritikai dekódolás segítségével több olyan tényezőre ráismerhetünk, amelyek egyébként más típusú levéltári forrásokban rejtve maradnak.

A „dolgok valójában helyben történnek”, ezért is fontos, hogy a szintézisek gyakori leegyszerűsítéseivel szemben éppen az ilyen és ehhez hasonló kiadványok is erősítsék a történeti forrásaink vétőjogát.

Ö. Kovács József

„A mi reformata szent ekklésiánk...”

Református hétköznapiak Bihar vármegyében (1689–1849), szemelvénygyűjtemény. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai 45.)

Szerkesztette, jegyzetelte, a bevezetőt írta

és a földrajzi névmutatót összeállította: Szálkai Tamás.

MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen, 2018. 186 p. ISBN 978-963-7238-58-1

Bihar vármegye református közösségeinek 160 évén vezeti végig az olvasókat az a forrásválogatás, amelyet a közelmúltban adott ki a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. A Szálkai Tamás gondozásában megjelent kötet hiánypótló a tekintetben, hogy nemcsak magyarországi és romániai közgyűjtemények állományaiból vonultat fel értékes darabokat, hanem gazdagon merít helyi egyházközségek-nél őrzött iratokból is. Döntően társadalomtörténeti látószöveget érvényesít, általában az egyházi/hívő élet külső velejáróit mutatja be, néhol viszont színesítik a tartalmat személyes-önfeltáró vallomások is. A szerkesztő egyrészt az adottságokhoz igazodva, másrészt az öt leginkább érdeklő szempontok szerint, a jellemző mellett a különös jelenségeket ugyancsak megjelenítve építette fel a kötetet. Szakmai bevonódást könnyítő bevezető tanulmányában számos példa sorakozik, rajtuk keresztül végigpillanthatunk a történetileg fontos mozzanatokon, egyúttal megismerhetjük az egyes felhasznált iratfajták, iratcsoportok sajátosságait.

A kiadvány tíz fejezetre tagolódik, ezek közül az első és az utolsó – a politikai-köztörténeti eseményekre fektetett nagyobb nyomatékkal – mintegy keretbe foglalja a köznapiak rendjére vonatkozóan szemléletes és sokszínű anyagot.

Az első fejezet – Egyház és vármegye – forrásai a törvényhatóságnak a református egyházhoz fűződő, eleinte semleges viszonyára vagy a csendes pártfogásra, majd az egyre erősebb támogatásra világítanak rá. Olvashatunk azokról a lépésekről, amelyeket a Habsburg-kormányzat, a bihari katolikus birtokosok és főpapok tettek az érdekeik útjában álló reformátusokkal szemben. Ilyen például a földesúrnak járó szolgáltatások követelése a lelkészeiktől, nyilvántartásba vételük, az áldás megtagadása egyes házasságok esetén. Noha 1690 tavaszán, az Oszmán Birodalommal folyó háború kellős közepén, Várad visszafoglalása előtt kedvező elvi biztosítékok születtek, azok egy állami főméltóság, befolyásos nagyúr ellenében egészen hatástalannak bizonyultak, amint az Csáki István gróf gyors tiltakozásából jól kivehető (I/A). Különösen becsesek a lelkészek 1725 utáni összeírása során képződött iratok, amelyek azon túl, hogy adalékokat nyújtanak a kora újkori megyei vallási állapotok ábrázolásához, jelzik a védekezés az idő tájt jobbára hátráló, óvatosabb útját-módját (I/B).

De látszik már a reformkorban a vármegye részéről határozottan kifejezett ellentétes akarat is, a kezdeményező, tevőleges kiállás a sérelmi természetű ügyek kapcsán. A rendek a diéták alatt (1825-ben, 1830-ban és 1839–1840 között) kelt közgyűlési rendelkezések tanúsága szerint érzékelhetően kitartottak amellett, hogy a felekezeti közti házasodásnál a törvényi alap sérthetetlen, s küzdöttek a püspökök, lelkipásztorok politikai képviselétéért (I/C).

A bécsi udvar valláspolitikája ellenében való érvényesülés nehézségeit mind Váradon, mind a mezővárosokban, mind a községekben egyaránt élénken és visszavisszatérő módon lehetett tapasztalni. Református közösségek számára a hit nyilvános, társas gyakorlása, a gyülekezeti tevékenység a 18. század végéig szigorú korlátok közé szorult. A vármegye azonban nemegyszer cselekvően közbenjárt a közösségek érdekében, így alig vagy egyáltalán nem akadályozta imahelyek engedély nélküli építését, sőt, olykor pénzügyileg részt is vállalt ezekben.

Egyoldalú lenne ugyanakkor ezt a világot csupán az összeütközés, a joghátrányt okozó hatalmi törekvések, a kormányzervek megkerülése, a szabálytalan eljárások, a kényszerű intézkedések felől nézni, hiszen, habár szűkösebben, megszorításokkal terhelt, mégis biztosítottak voltak az egyházi-felekezeti öngazgatás lehetőségei. Az ünnepek tartása, a templomi és iskolai élet, az egyházi javak kezelése terén szokásszerűen elrendelt, a változásokhoz finoman alkalmazkodva kialakított gyakorlatok jóvoltából megvalósulhattak a felelősségteljes irányítás, segítő közreműködés tervei. A békés gyarapodás, illetve a kiválasztott másfél évszázad nagyobb hányadán ebben testet öltő „hétköznapi” érzékenyen tükröződik a forrásokban.

Az Isten háza című második szakasz a református építészet ismertetőjegyeit vilantja fel, valamint templomi alkalmazottak feladataira és juttatásaira enged rálátást. Biharban (is) egyszerűen rendezett, színekben és formákban tartózkodó épületekben, belső terekben gyűltek egybe a hívők, ám bizonyos esetekben fokozott szerepet tulajdonítanak az érzékekre hatni képes megoldásoknak, a maguk mértékével. A kiskereki templom felújításakor, 1845 áprilisában „ízletes” deszkamennyezetről döntenek az előjárók, azt kívánva, hogy a sík felület a térnek ne csak célszerű, hanem szép, hálát sugárzó részlete, éke is legyen (II/A. 8.). Korfestő a templomi ülésrend körüli vitából kibontakozó érkeserűi székper, amelynek szövege a figyelmet az istentisztelet nyugalmanak megzavarására alkalmas történések által, kifejezetten a külsőségekre – ezúttal a rangkülönbség, a társadalmi elkülönülés temérdek bonyodalmat gerjesztő kérdésére – irányítja (II/C. 1.).

A gyűjtemény harmadik, leghosszabb fejezete (A helyi egyház) bővebben közöl feljegyzéseket egyházi tisztségviselők választásáról, tisztségükben hagyásáról, lelkészek javadalmazásáról. E fejezet példázza, hogy a papi pályára készülés a jobbágyorsból történő kiemelkedés bevett útja volt (III/C. 1.).

Terebélyesebb még a Bölcsőtől a szemfedőig című IV. rész, ahol a bábák teendőiről és a tőlük elvárt viselkedésről, a házaseletet érintő előírásokról, a temetkezés és a temető-

használat rendjéről, továbbá az ünnepi rendszabásokról esik szó. Ennek szemelvényei vetnek a legközvetlenebbül fényt – az V. Élet az iskolában című fejezettel együtt – a bihari református élet apróbb jellegzetességeire, díszleteire és mutatják be kevésbé feltűnő árnyalatait. Például a francia forradalom kitörésének évében, karácsonyhoz közeledve az ottománi egyházközségeknél felvették a környéken uralkodó szokást, hogy sátoros ünnepekkor minden haragnak meg kellett kondulnia (IV/D. 4.). Feltehetően gyakoribb tapasztalat, és nem gyanakvó előrelátás indokolta az érkeserűi egyháztanács 1813. decemberi végzését, amely annak megakadályozására, hogy a lakosság a templomi szertartások helyett a pincékbe tóduljon, a leányiskolai vizsgákat vasárnapról hétköznapra helyezte át (V/A. 3.).

A kegyelmi ajándékokból szerencsésen részesedőnek ítélt kései nemzedék hangja is hallatszódik felénk. A 300 éves reformáció ünneplését előkészítő egyházkerületi határozat az őseredethez való visszatérés képzetét és ígését őrizve fogant, s a tiszta értékekből sarjadó, reménykeltőbb világra köszöntő korfordulat maradandó hatását, a tartós megújulás üzenetét igyekezett hangsúlyozni (IV/D. 5.).

A kötet fejezeteinek másik, terjedelmileg szűkebb csoportját (VI. Egyházi javak, vagyongazdálkodás; VII. Gondoskodó egyház; VIII. Vallási normák a hétköznapi életben) alkotják a rendtartás elsődleges ügyei: a vagyontest felelős kezelése, a közerkölcs védelme, az egyházi fegyelmezés válfajai, és a közösségi gondoskodás. Míg az előző egységekben inkább a hivatalból eljáró, szakmai arcukat mutató tisztségviselők felől szemlélhettük a mindennapokat, itt jelentékenyebb arányban válnak – egyedi vonásaikkal – láthatóvá a hívők. A források velük összefüggésben fonalra fűzik a mintaértékű s átellenben a botránkozató élet áthagyományozódó vagy újabb keletű tartozékait, közvetítik a meggyőződés külsőségeken is megnyilvánuló akkori jelentőségét. Foglalkoznak az anyagi létezés kézzelfogható elemeivel: emitt a jótékony felajánlásokkal, a végrendeleti örökhagyás, a segélyezés eseteivel, amott a részegeskedés, a paráznaság súlyos büntetésével, a házaselek békétlenségét oldható nyílt esküvésekkel; de élénk hozzák a lelki közeget: a gyámolítandók sorsának szeretettől indított, csendes vallástétellel egybefonódó átérzését, illetve a beismerés és bűnbánat mozzanatait.

A Felekezetek egymás közt cím mögé került a különböző vallások együttéléséről szóló, helyenként igen erős érzelmi tartalmakat hordozó kilencedik szemelvényssorozat. A tárgyalt korszakban korán, már a visszafoglaló háború folyamán kiütköztek a feszültségek, és huzamosan mérgezhették a közhangulatot. Értarcsa református harangjának erőszakba torkolló elvitele vagy a telegdi katolikusok zaklatása hamar nyilvánvalóvá teszik, hogy a közösségek valójában védtelenek voltak az úri hatalmaskodással szemben, s bár a helyi nézeteltérések, villongások az idő múlásával apadni kezdtek, még a 19. században is beárnyékolták a települési belviszonyokat (IX. B.). Van azonban bizonyíték arra, hogy az alá-fölérendeltség háttérben nem feltétlenül rejlik önkényes uralom, a máskor belőle áradó bizalmatlanság türelemmel

elosztható; Derecskén az Esterházy hercegek például biztosították a lelkiismeret és a hitgyakorlat szabadságát (IX/A. 3–4.).

A nemzeti elköteleződés jegyében tett, hadicélokot támogató adakozások A haza oltarán (1848–1849) című, kisebb lélegzetű forráscsoportban kaptak helyet, s ugyanitt találunk példákat az egyház képviselőinek és a tanszemélyzet tagjainak fegyveres szolgálatára is.

Abból a változatos anyagból, amit Kálvin bihari követőinek forgatagszerűen eleven, gazdag életéről, világáról e történeti áttekintés kínál, pusztán kiragadni, jelzőképpen válogatni tudunk. Összességében a levéltárak és gyűlekezetek tulajdonát képező iratok a megfontolt építkezés, a remélhető növekedés, vagyis a megmaradás lenyomatai. Cselekvő, tevékeny, a gondviselésben bízó emberekről rajzolnak képet, némelykor érzelmileg megragadható finom részletekkel kapcsolódva az újkori Bihar társadalomtörténetéhez.

A szövegek őrzik az eredeti fordulatokat, a korabeli nyelvezetet, de mai helyesírás szerint, javított központoszással olvashatóak. A kötet mellékletként tartalmaz néhány érdekes építészettörténeti adaléknak számító, nemrégiben fellelt templom-alaprajzot, homlokzati látványtervet, hosszanti átnézeti rajzot. A kötet szerkesztő-szerzője a fejezetek elé illesztett bevezetőn túl a Függelékben a levéltári források, a felhasznált irodalom és a földrajzi nevek mutatójával segíti a tájékozódást, és egyidejűleg fogódzókat is ad a témában való további elmélyüléshez a tudományos kutatók és a nagyközönség számára.

Brigovác László

A magyarországi levéltárak kiadványainak 2018. évi bibliográfiája

- 50 éves a szervezett éremgyűjtés Fejér megyében, 1968-2018. *A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Fejér Megyei Alba Regia Szervezetének története*. Szerk. IGARI ANTAL, SZABÓ ANTAL, ULCZ MIKLÓS. MÉE Fejér M. Alba Regia Szervezete–Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2018. 328 p.
- Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalomtörténeti kutatáshoz, végrendeletek*. Szerk. DOMINKOVITS PÉTER, D. SZAKÁCS ANITA. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2018. 256 p.
- BÁRTH JÁNOS: *Jankováci levelek. Jobbágyvagyon és örökösödés a bácskai Jankovácon a XIX. század első felében*. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét, 2018. 264 p.
- BENDEFY LÁSZLÓ: *Juliánusz levelei a pápai levéltárban. A Magna Hungaria és a Liber Censuum átdolgozott kiadása*. Vasi Hegyhát Könyvtáraiért Közhasznú Egyesület, Rábahídvég, 2018. 103 p.
- BERNÁD RITA–MAGDOLNA: *A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár. Levéltárismertető*. F & F International, Gyulafehérvár, 2018. 60 p.
- BÓDÁN ZSOLT: *Polgári életmód - polgári mentalitás. A gyulai Ladics család élete a 19–20. század fordulóján*. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2018. 224 p. (Gyulai füzetek 19.)
- BORVENDÉG ZSUZSANNA: *A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei. Titkosszolgálati vállalatlapítások és valutakitermelés a Kádár-rendszer idején*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltár–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2018. 181 p.
- DUROVICS ALEX–KERESZTES VERONIKA: *A pozsonyi Evangélikus Líceum felsőfokú hallgatói, 1714–1851*. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2018. 632 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 15.)
- Duty log. Az ügyeletes tiszt kézikönyve. Mindszenty bíboros az amerikai követségen, 1956–71*. Szerk. ÁDÁM SOMORJAI. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalm, 2018. 212 p. (The cardinal Joseph Mindszenty documents. Subsidia 2.)
- „Emberi hajlékot a putrik helyett!”. *Roma élet képekben az 1950-es években*. Szerk. KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA, összeáll. NAGY PÁL, a tanulmányokat írta NAGY PÁL és SZUHAY PÉTER. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Levéltár, Nyíregyháza 2018. 78 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai. II., Közlemények 50.)

- Az Érmelléki Traktus egyházközségeinek 1823–1826 között összeállított históriája.* Mutatóval ellátva közreadja EMŐDI ANDRÁS. Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár, Debrecen, 2018. 385 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani 21.)
- „Ez a sugárzás nem ismer határokat”. *Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről.* Szerk., jegyz. kész. CSEH GERGŐ BENDEGÚZ és mások. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, Budapest–Pécs, 2018. 648 p.
- FARKAS ZSÓFIA: *Hiányjelek. Ország Lili és Fábián Noémi.* Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár–Síp 12 Galéria és közösségi tér, Budapest, 2018. 24 p.
- Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi Püspökség területén a 16-17. században.* Szerk. KARLINSZKY BALÁZS, VARGA TIBOR LÁSZLÓ. Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém, 2018. 291 p.
- Fotókiállítás az 1956-os forradalom emlékére.* Összeáll. CZETZ BALÁZS, SZABÓ KÁROLY. Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, Székesfehérvár, 2018. 28 p.
- GÁLSZÉCSY ANDRÁS: *A birkahodálytól a parlamentig. Életinterjú.* Az interjút VÁRKONYI BENEDEK kész. Szerk. GYARMATI GYÖRGY. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, Budapest–Pécs, 2018. 307 p.
- Hagyományok és kihívások VI. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2017.* Szerk. SZABÓ PANNA, SZÉKELYNÉ TÖRÖK TÜNDE. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2018. 123 p.
- HORVÁTH PÉTER–RAVASZ ISTVÁN–RANGEL ISTVÁN: „Kik acél falakként állották a vártát, orosz ingoványon, s Doberdó tetején...”. *Székesfehérvári alakulatok az I. világháborúban III. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2018. 43 p.*
- „Igen elkezdtétek kergetésünket”. *Az 1674-es gályarabper veszprémi jegyzőkönyve.* Előkész., bev. F. TÓTH F. PÉTER, közrem. HERMANN ISTVÁN, JAKAB RÉKA. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2018. 135 p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 41.)
- KAZARECZKI NOÉMI–SEPESSY NÉ JUDIK DOROTTYA: *Nógrádiak a Nagy Háborúban. Dokumentumok az I. világháború Nógrád megyei történetéből.* Szerk. LŐRINCZ MELINDA. Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Salgótarján, 2018. 239 p. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 65.)
- A Khuen-Héderváry és a Tisza kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1903. június 27. – 1905. június 18.* Szerk., jegyz. és bev. SOÓS LÁSZLÓ. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2018. 962 p. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai 2. Forráskiadványok 56)
- Márki Sándor naplói, 1893–1903.* Szerk. és sajtó alá rend. ERDÉSZ ÁDÁM. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2018. 433 p.

- MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA: *Jeruzsálemhegy*. Térképek rajzolása BONTÓ LÁSZLÓ, név- és helymutató HARMAT JÓZSEF. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára–Veszprémi Jeruzsálemhegyi Baráti Kör, Veszprém, 2018. 496 p. (Veszprémi kaleidoszkóp 4.)
- Medicina illuminata. Felvilágosodás kori orvostörténeti szöveggyűjtemény. 2. rész, 18. század*. Vál., bev. és a jegyzeteket írta MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS, előszó BALÁZS PÉTER. Magyar Nemzeti Múzeum Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2018. 151 p.
- Metszetek bolsevizmusról, sztálinizmusról*. Szerk. GYARMATI GYÖRGY ÉS PIHURIK JUDIT. Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, Budapest,–Pécs, 2018. 287 p.
- „*A mi reformata szent ekklésiánk*” *Református hétköznapiak Bihar vármegyében, 1689–1949*. Szerk. és bev. SZÁLKAI TAMÁS. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen 2018. 186 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 45.)
- KOVÁCS ELEONÓRA: „*Mi úgymond mennyei polgárok vagyunk...*” *Válogatás a magyarországi protestantizmus történeti emlékeiből a Magyar Nemzeti Levéltárban*. Ford. SZABÓ DOROTTYA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 163 p.
- Körök, egyletek. A civil társadalom története a dualizmus kori Békés megyében*. Szerk. ERDÉSZ ÁDÁM. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2018. 127 p.
- Metszetek bolsevizmusról, sztálinizmusról*. Szerk. GYARMATI GYÖRGY–PIHURIK JUDIT. Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Kronosz, Budapest–Pécs, 2018. 287 p.
- „*A mindenható örök Isten nevében!*” *Debreceni végrendeletek gyűjteménye*. Összeáll., szerk., a bevezetőt és az életrajzokat írta KOVÁCS ILONA. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen, 2018. 384 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 44)
- MÓZESSY GERGELY: *Isten embere - Fehérvár püspöke, Prohászka Ottokár, 1858–1927*. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2018. 27 p.
- „*Püspök urat is őrizetbe veszem*”. *Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről II*. Szerk. VARGA TIBOR LÁSZLÓ. Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém 2018. 731 p. (A veszprémi egyházmegye múltjából 31.)
- RÁCZ ATTILA: *A budapesti hatalmi elit 1956 és 1989 között*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2018. 415 p. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából 4.)
- REZES JÓZSEFNÉ: *Áldozatok itthon és távol. Rezes Józsefné naplója*. Előtanulmány KIS JÓZSEF. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc, 2018. 105 p.

- SOMORJAI ÁDÁM: *Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában, 1962–1995*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2018. 136 p. (METEM könyvek 91.)
- SÖPTEI IMRE: *Ágostai és helvét. A reformáció története Vas vármegyében*. Szerk. MAYER LÁSZLÓ. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára–Szombathelyi Evangélikus Egyházközség, Szombathely, 2018. 39 p.
- STIGLERNÉ BAKOS ANNA: *Székesfehérvár régen és ma, 972–2016*. Székesfehérvár Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2018. 209 p.
- Suszték Sámuel nyíregyházi evangélikus tanító feljegyzései, 1830–1849*. Szerk. GALAMBOS SÁNDOR, KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára–Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség, Nyíregyháza, 2018. 80 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárai kiadványai II. Közlemények 51)
- Szombathely város kiváltságlevele, 1607*. Kísérőtanulmány KÓTA PÉTER, ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS. Életrajzokat összeáll. RÉTFALVI BALÁZS. Latin szöveget átírta JANZSÓ MIKLÓS, RÉTFALVI BALÁZS. Latin szöveget ford. ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS. Szerk. MAYER LÁSZLÓ. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára–Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár–Szülőföld Kvk., Szombathely, 2018. 96 p.
- SZÖGI LÁSZLÓ–VARGA JÚLIA: *Magyarországi diákok francia, belga, román, szerb és orosz egyetemeken, 1526–1919*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest, 2018. 24 cm (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 24.)
- Takáts Endre emlékezete. A politika, a szakma és a magánélet metszésvonalai egy levéltáros életében a 20. század közepén*. Szerk. DOMINKOVITS PÉTER. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2018. 174 p.
- Tanulmányok a Kisalföld múltjából*. Szerk. ÁLDOZÓ ISTVÁN–DANCSE CZ MÓNIKA–HEGEDÜS ZOLTÁN. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr 2018. 223 p. (Kisalföldi szemle 5)
- Történetkönyv. A nyíregyházi evangélikus gyülekezet története, 1753–1855*. Szerk. KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára–Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség, Nyíregyháza 2018. 551 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai. II. Közlemények 52)
- Trianon arcai. Naplók, visszaemlékezések, levelek*. Szerk. az előszót és a jegyzeteket írta KUNT GERGELY–L. BALOGH BÉNI–SCHMIDT ANIKÓ. Libri, Budapest, 2018. 467 p.

Forrásaink a reformációról Sorozatszerk. KOVÁCS ELEONÓRA

- Dokumentumok az MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltárából.* Szerk. KÁDÁR ANNA-MÁRIA. A forrásokat vál., átírta, ford. és jegyz. ell. CSERI GÁBOR, GÖNCZI GERGŐ, HLBOCSÁNY NORBERT, KÁDÁR ANNAMÁRIA, KÖFALVINÉ ÓNODI MÁRTA, SZABÓ BENCE, TÓTH SZILÁRD. Bev. GYENESEI JÓZSEF. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 294 p.
- Dokumentumok az MNL Baranya Megyei Levéltárából.* Szerk. BORSY JUDIT. A forrásokat vál., átírta, ford. és jegyz. ell. BORSY JUDIT, KULT LÁSZLÓ, NAGY IMRE GÁBOR, VARGHÁNÉ SZÁNTÓ ÁGNES. Bev. NAGY IMRE GÁBOR. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 298 p.
- Dokumentumok az MNL Békés Megyei Levéltárából.* Szerk., bev. SÁFÁR GYULA. A forrásokat vál., átírta, ford. és jegyz. ell. GURZÓ KLÁRA, KIRÁLY ERZSÉBET, NÉMETH CSABA, SÁFÁR GYULA, TAKÁCS GÁBOR. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 206 p.
- Dokumentumok az MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárából.* Szerk., bev., forrásokat vál., átírta, jegyzetekkel ellátta OLÁH TAMÁS. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 190 p.
- Dokumentumok az MNL Csongrád Megyei Levéltárából.* Szerk., bev. VARSÁNYI ATTILA. A forrásokat vál., átírta, ford. és jegyz. ell. FARKAS CSABA, GEORGIÁDES ILDIKÓ, SZENTI CSILLA, TÁNCZOS ROLAND, URBANCSOK ZSOLT, VARSÁNYI ATTILA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 212 p.
- Dokumentumok az MNL Fejér Megyei Levéltárából.* Szerk., bev. BÖDŐ ISTVÁN. A forrásokat vál., átírta, ford. és jegyz. ell. BÖDŐ ISTVÁN, GULYÁS ANITA, HALASINÉ HAJNAL JUDIT, KESZTYÜSNÉ CSUTI JUDIT, KOVÁCS ATTILÁNÉ, PÁL EDIT, RIEDER FERENCNÉ, VARGA KATALIN. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 274 p.
- Dokumentumok az MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárából.* Szerk., bev. HEGEDŰS ZOLTÁN. A forrásokat feltárta, átírta, kivonatolta, ford. és a jegyz. ell. ÁLDOZÓ ISTVÁN, BEREGSZÁSZI BALÁZS, DARNAI ZSOLT, HEGEDŰS ZOLTÁN, NAGY RÓBERT, NÉMA SÁNDOR, SELMECZI-KOVÁCSNÉ DANCSEZ MÓNIKA, SZABÓ ZOLTÁN, TATAI ZSUZSANNA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 228 p.
- Dokumentumok az MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárából.* Szerk., bev. DOMINKOVITS PÉTER. A forrásokat vál., átírta, jegyz. ell. DOMINKOVITS PÉTER, D. SZAKÁCS ANITA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 236 p.
- Dokumentumok az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárából.* Szerk., bev., röv. jegyz., függelék SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET. A forrásokat vál. BRIGOVÁCS LÁSZLÓ, HÚSVÉT ANDRÁS, KOVÁCS GERGELY, KOVÁCS ILONA, SZÁLKAI TAMÁS, SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET, TÓTH ÁGNES, VARJASI IMRE, VÉKONYNÉ KOVÁCS GABRIELLA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 290 p.

- Dokumentumok az MNL Heves Megyei Levéltárából.* Szerk., bev., röv. jegyz., függelék VARGA ZSOLT. A forrásokat vál., átírta, ford. és a jegyz. ell. MAGYAR KATA, SOMOSKŐI VIKTOR, VARGA ZSOLT. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 336 p.
- Dokumentumok az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárából.* Szerk., bev., röv. jegyz., függelék HORVÁTH GERGŐ. A forrásokat vál. és átírta BOJTOS GÁBOR, BARABÁS SAROLTA, CSEH GÉZA, HORVÁTH GERGŐ, MAKULA LÁSZLÓNÉ, MUCSI LÁSZLÓ, SZIKSZAI MIHÁLY. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 264 p.
- Dokumentumok az MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltárából.* Szerk. KLÁDEK LÁSZLÓ. A forrásokat vál., átírta, ford. és jegyz. ell. HORVÁTH ATTILA, IVÁN LÁSZLÓ, KÁNTOR KLÁRA, TÓTH-PÉTER VERONIKA, WENCZ BALÁZS. Bev. KÁNTOR KLÁRA, KLÁDEK LÁSZLÓ. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 320 p.
- Dokumentumok az MNL Nógrád Megyei Levéltárából.* Szerk. HERNÁDINÉ BAKOS MARIANNA, LŐRINCZ MELINDA. A forrásokat vál., átírta és jegyz. ell. BALÁZSNÉ OROSZ ORSOLYA, GALCSIK ZSOLT, ISPÁN CSABÁNÉ, KOVÁCS PÉTER, NASZÁDINÉ SZABÓ ANDREA, PÁLDI JUDIT, SEBESTYÉN KÁLMÁN, SZEPESSYNÉ JUDIK DOROTTYA. Bev. GALCSIK ZSOLT, SEBESTYÉN KÁLMÁN. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 242 p.
- Dokumentumok az MNL Országos Levéltárából.* Szerk., vál., jegyz. ellátta, bev. KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA. A dokumentumokat átírta BAKÓ ZSIGMOND, CSERMELYI JÓZSEF, FARKAS CSABA, KANÁSZ VIKTOR, KURECSKÓ MIHÁLY, KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA, ORSÓS JULIANNA, SZOVÁK MÁRTON, TUHÁRI ATTILA. Röv. jegyz., függelék KÜNSTLER FERENC. Előszó KOVÁCS ELEONÓRA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 332 p.
- Dokumentumok az MNL Pest Megyei Levéltárából.* Szerk. KISS ANITA. Bev., a regesztákat, függeléket kész. SCHRAMEK LÁSZLÓ. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 352 p.
- Dokumentumok az MNL Somogy Megyei Levéltárából.* Szerk. RÉCSEI BALÁZS. A forrásokat vál. és átírta FARKAS PÉTER, JAKAB GEROGINA, KISS NORBERT PÉTER, LESZ ÉVA, MEISZTERICS DORINA, POLGÁR TAMÁS, RÉCSEI BALÁZS, SNEFF MARIANNA. Bev. POLGÁR TAMÁS. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 234 p.
- Dokumentumok az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárából.* Szerk., a dokumentumokat vál., jegyz. ellátta, bev. HENZSEL ÁGOTA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 282 p.
- Dokumentumok az MNL Tolna Megyei Levéltárából.* Szerk., bev. CSERNA ANNA. A forrásokat vál. ford. és jegyz. ell. CSERNA ANNA, HECKER HENRIETTA, RUZSA ÉVA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 252 p.
- Dokumentumok az MNL Vas Megyei Levéltárából.* Szerk., bev. SÖPTEI IMRE. A forrásokat vál., átírta, ford. és jegyz. ell. BAJZIK ZSOLT, BENCZIK GYULA, DOMINKOVITSNÉ SZAKÁCS ANITA, KÓTA PÉTER, MAYER LÁSZLÓ, MELEGA MIKLÓS, SÖPTEI IMRE, PÁL FERENC. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 228 p.

- Dokumentumok az MNL Veszprém Megyei Levéltárából.* Szerk., bev. BOROSS ISTVÁN. A forrásokot vál. és átírta BOROSS ISTVÁN, CSINCSEI MÓNICA, FEKETE TAMÁS, HERMANN ISTVÁN, JAKAB RÉKA, KARIKAI TÍMEA, MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA, NAGY BALÁZS VINCE, SZÜTS ISTVÁN GERGELY, TÓTH PÉTER. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 324 p.
- Dokumentumok az MNL Zala Megyei Levéltárából.* Szerk. bev. röv. jegyz. KULCSÁR BÁLINT. A forrásokot vál., átírta, ford. és jegyz. ell. BILKEI IRÉN, ERŐS KRISZTINA, KAPILLER IMRE, KULCSÁR BÁLINT, PAKSY ZOLTÁN. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. 344 p.

Folyóiratok, periodikák

- Archivum. A Heves Megyei Levéltár közleményei.* Szerk. SZABÓ JOLÁN, VARGA ZSOLT. MNL Heves Megyei Levéltár, Eger. 21. 2018. 208 p.
- Bács-Kiskun megye múltjából.* Szerk. GYENESEI JÓZSEF. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét. 27. 2018. 481 p.
- Fons. Forráskutatás és Történeti Segédtdományok.* Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, Budapest, 25. évf., 2018. 520 p.
- Hadtörténelmi Közlemények. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata.* Főszerk. KINCSES KATALIN MÁRIA. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 131. évf. 2018. 1024 p.
- A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve.* Szerk. SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET, SZIKLA GERGŐ. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen. 35. 2018. 348 p.
- Levéltári Szemle. A Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa folyóirata.* Főszerk. KOVÁCS ELEONÓRA, fel. szerk. SZÁLKAI TAMÁS. Magyar Nemzeti Levéltár–Magyar Levéltárosok Egyesülete–Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa, Budapest, 68. évf., 1–4. sz. 2018. 416 p.
- Levéltári Közlemények. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára közleményei. Reformáció, munkavégzés – szabadidő, levéltári kutatás* Főszerk. SZABÓ CSABA. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 86. évf. 2018. 518 p.
- Orvostörténelmi Közlemények.* Főszerk. KAPRONCZAY KÁROLY. Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 64. évf., 242–245., 2018. 232 p.
- Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv.* Szerk. RÉCSEI BALÁZS. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár. 45–46. 2018. 319 p.
- Urbs. Magyar várostörténelmi évkönyv.* Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 12. 2018. 446 p.

Online kiadványok

ArchívNet. XX. századi történeti források. Főszerk. L. BALOGH BÉNI. 18. évf. 1–6. sz.

Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. <http://www.archivnet.hu>

Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata.

Főszerk. PAPP ISTVÁN. 12. évf. 1–4. sz. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2018. <http://www.betekinto.hu>

Magyar Levéltári Portál. Az online folyóirat. Felelős főszerk. FAZEKASNÉ TOMA KATALIN.

Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2018. <http://archivportal.hu>

Múltbanéző. Az MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltárának elektronikus folyóirata 12,

13. sz. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Budapest, 2018. http://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_folyoirat

Összeállította: *Konrád Aranka*

Dr. Kredics László

1932–2018

2018. november 30-án álmában szólította magához Teremtője dr. Kredics Lászlót, Laci bácsit. Hosszú életét végigkísérte az Úr kegyelme, amely élete utolsó órájában sem hagyta el. A betegségek megkímélték testét és szellemét, a halál váratlanul, de nem felkészületlenül érte.

Kereken öt évtizedet töltött el az írott források őrzőjeként. Nem csupán megőrizte, gondozta a rábízott könyveket, iratokat, hanem mindenkivel meg is osztotta a bennük rejlő, sokszor nehezen felfejthető tudást. 1966-tól a veszprémi püspökség levéltárosaként és könyvtárosaként, majd 1972-től a Veszprém Megyei Levéltár munkatársaként dolgozott. Nyugdíjazását követően, 2002-től lett a Veszprémi Érseki Könyvtár vezetője. Véglegesen 2016-ban vonult nyugalomba.

Kredics László 1932-ben született a Somogy megyei Nemesdédén földműves családban. Tizenhat esztendőskorában, 1948-ban került Veszprémbe, ahol a kisszeminarium növendékeként végezte el a gimnázium 5–7. osztályát. A 7. osztály elvégzését követően érettségi nélkül vették fel a veszprémi szemináriumba, azonban az első félév végeztével a főiskolát megszüntették, így teológiai tanulmányait előbb Szegeden, majd Esztergomban folytatta. Közben magánúton szerzett érettségit. 1956-ban szentelték római katolikus áldozópappá. 1957-ben Somlóvásárhelyen, majd főiskolai tanulmányainak befejezését követően 1958-tól Veszprémbe, a Szent László plébánián szolgált káplánként. 1960-ban szerzett teológiai doktorátust, ekkor került a püspöki aulába, ahol előbb szertartóként, majd titkárként dolgozott. Az 1964/65-ös tanévet Rómában töltötte, ahol a Pápai Magyar Intézet ösztöndíjasaként a Pápai Lateráni Egyetem jogi karán folytatta tanulmányait. 1966-ban bízta meg főpásztora a püspöki könyvtár és levéltár anyagának gondozásával. Ez a döntés egész későbbi életét meghatározta. Rendezte a levéltár anyagát, a gazdag középkori gyűjteményt pedig Borsa Ivánnal együttműködve restauráltatta az Országos Levéltárban. Megkezdte a könyvtár anyagának tudományos feldolgozását, amelynek egyik eredményeként 1978-ban jelent meg a püspöki könyvtár ősnymtatványairól és antikváiról szóló tanulmánya. Munkájának elismeréseként 1972-ben miniszteri dicséretben részesült.

Pápai diszpenzációval ugyanebben az évben megnősült, feleségével két gyermeket neveltek fel. 1972 őszétől dolgozott a Veszprém Megyei Levéltárban, ahol a szakkönyvtár kialakítása és vezetése volt elsődleges feladata. Széleskörű műveltségét, kiemelkedő nyelvismeretét azonban más területen is az intézmény javára fordította. Tevékeny közreműködésével került sor a Veszprém Megyei Levéltár kiadványai sorozat elindítására 1977-ben. A sorozat első kötete levéltáros elődje és atyai barátja,

Gutheil Jenő általa gondozott monográfiája, Az Árpád-kori Veszprém volt. A sorozat további köteteiben szerkesztőként és szerzőként egyaránt közreműködött. Az évtizedek során katalogizálta a gyorsan gyarapodó szakkönyvtár teljes anyagát, és eközben legendás lelkiismeretességgel szolgálta ki a hozzá forduló kutatókat, munkatársakat. Az 1990-es évek végén könyvtárosként szorgalmazta a könyvállomány elektronikus nyilvántartásának bevezetését, de az ezzel kapcsolatos napi ügymenetet már inkább a fiatalabb kollégákra hagyta. 1995-től nyugdíj mellett dolgozott az intézményben, véglegesen 2001-ben távozott a levéltárból.

Ekkor sem vonult azonban vissza. Főállásban a Veszprémi Érseki Könyvtár vezetőjévé nevezték ki, ahol ezt megelőzően néhány éve már besegített a mindennapi munkába. Korát meghazudtoló lelkesedéssel vetette bele magát a felmerülő feladatok ellátásába, s az ő kezdeményezésére alkalmazott az egyházmegye a könyvtárban fiatal, szakképzett munkatársakat előbb részmunkaidőben, majd teljes állásban. Nyolcvanéves korában tanulmánykötettel köszöntöttük, amelynek címe, Corde aperto (Nytított szívvel) akár mottója is lehetett volna életének. Nyolcvanöt éves korában, 2016-ban vonult végleg nyugdíjba. Ezt követően is aktív maradt, kedves időtöltése volt veszprémi házuk kertjének gondozása.

Szakmai munkáját több kitüntetéssel, díjjal ismerték el (1972: miniszteri dicséret a könyvtárügy területén végzett munkásságáért, 1979: Veszprém Megyéért kitüntető jelvény arany fokozata, 2002: Veszprém Megyei Önkormányzat Közművelődésért díj, 2009: Veszprém Megyei Jogú Város Pro Urbe emlékérem).

Munkatársai, a város történelemkedvelő közönsége, a levéltárak és könyvtárak kutatói, ismerősei, barátai mindig számíthattak Laci bácsi önzetlen segítségére bármilyen történeti, latin nyelvi–filológiai kérdésben is akadtak meg. Kimeríthetetlennek tűnő tudását mindig úgy osztotta meg másokkal, hogy legközelebb is bizalommal forduljanak hozzá.

Emlékét megőrizzük, derűjét és a vele folytatott beszélgetéseket magunkkal visszük.

Temetésére december 12-én sokan gyűltünk össze Veszprémben, a Vámosi úti temetőben.

Hermann István

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle közlési és hivatkozási szabályzata a 2018. 3. lapszámtól megváltozott. Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy tanulmányuk elkészítésénél már az új szabályzatot vegyék figyelembe, amely a Levéltári Szemle 2018. 1. számában, illetve az archivportálon érhető el.

www.archivportal.hu/leveltari-szemle

A borítón:

A Károlyi-Barkóczy kettős ősfá részlete (MNL OL P 1512 - 13.b - No. 4.)
(Illusztráció a 35–38. oldalon található tanulmányhoz)

450 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE